

40981
EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TOIMETUSED
COMMENTATIONES ARCHIVI TRADITIONUM POPULARIUM ESTONIAE

13

R. VIIDALEPP

**TÖÖJUHISEID
RAHVALUULEKOGUJAILE**

TARTU 1940

-10987
EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TOIMETUSED
COMMENTATIONES ARCHIVI TRADITIONUM POPULARIUM ESTONIAE

13

R. VIIDALEPP

TÖÖJUHISEID
RAHVALUULEKOGUJAILE

TARTU 1940

19625959

TARTU ÜLKOOL
RAAMATUKOGU

SAATEKS.

Eesti rahva vaimset vanavara hakati teadlikult koguma juba möödunud sajandil. Haripunktile jõudis kogumistöö sajandi lõpukümneil dr. Jakob Hurda juhtimisel, tema sütitavate üleskutsete ja aruannete mõjul. Hurt rajas kogumistöö teaduslikule alusele ning vaimustas sellest osa võtma sadasid „eesti ärksamaid poegi ja tütreid.“ Vastavalt sellele olid ka saavutused erakordselt suured. Hurda edu on hiljem ergutanud mitmeid teisigi samal viisil kogumistööd üritama.

Kui a. 1927. asutati Tartus Eesti Rahvaluule Arhiiv (lühendatult: ERA), koondati sinna kõik käsikirjalised eesti rahvaluulekogud (umb. 250.000 lk.). ERA asus senikogutud ainekku registreerima ja korraldama, et teha seda kättesaadavaks uurijatele ja muile asjahuvilistele, kuid jätkas ka kogumistööd. Juba algusest peale on ERA püüdnud rahvaluuleainete kogumise vastu äratada huvi ka laiemates rahvakihtides ning leida omale püsivaid kohapealseid kaastöölisi. On leidunudki rohkesti isikuid, eeskätt kooliõpetajaid ja maaharitlasi, aga ka paljusid muid maainimesi, mehi ja naisi, kes tunnustamisväärse hoole ja andumusega on igapäevase kutsetöö kõrval jäädvustanud oma ümbrusest paberile sealse vanarahva luulet ja tarkust ning saatnud oma üleskirjutised E. Rahvaluule Arhiivile, kus need tulekindlates ruumides hoitakse alal tulevastelegi põlvedele ja avaldatakse võimaluse korral trükis. Peasjalikult ERA oma kaastööliste ja ametnikkude hoolsa kogumistöö, aga ka ERA-s säilitatavate erakogude kasvamise tõttu on eesti vaimse vanavara hulk aasta-aastalt suurenenud, ulatudes 1. apr. 1940 juba 612.000 leheküljele.

Vaatamata sellele, et kogutud rahvaluule rohkuselt võib eestlasi lugeda maailma kõige rikkamate rahvaste hulka, leidub Eestis siiski veel hulk kihelkondi ja isegi terveid maakondi (näit. Saaremaa, Läänemaa, Järvamaa), kust senised korjandused on vähesed või puudulikud ning vajavad täiendamist. Just neil aladel sooviks Arhiiv näha mitmeid uusi kaastöölisi, kel oleks huvi oma kodukohas hakata kirja panema rahvamälestusi. Kuid mujalgi tuleks kogumistööd teha jätkuvalt, sest leidub rohkesti küsimusi, mille selgitamiseks senine materjal pole küllaldane.

Vanemaaegne kogumistöö on jäänud puudulikuks osalt ka seetõttu, et korjajatel on puudunud täpsemad tööjuhised ja küsimuskavad. Käesolev raamat ilmus esmakordselt a. 1936 nime all

„Juhiseid rahvaluulekogujatele / Mida ja kuidas koguda?“ Selle mõjul on kogumistöö muutunud hõlpsamaks ning tulemused on paranenud niihästi sisulisest kui tehnilisest küljest. Uuemate, teadlikult koostatud korjanduste järjestamine ja registreerimine toimub nüüd ERA-ski palju kiiremini ja vähema ajakuluga kui varemalt. Käesolevas teises trükis on tehtud mitmeid lisandusi ja parandusi, et muuta siin antud juhiseid veelgi tulusamaks. Üldiselt püütakse järgnevas pakkuda kokkuvõtlikku ülevaadet sellest, mida rahvaluule nime all tuleb üldse koguda ja kuidas seda teha, et saavutised oleksid tõesti sisukad ja väärtuslikud. Selle väljaande täienduseks on veel muud ERA küsimuskavad, mis on juba ilmunud või avaldatakse edaspidi. Kõiki neid arvestades on igal korjajal võimalik anda teatud maakoha rahvaluulest täielik ülevaade.

Vanavarasõpradele, kes siin antud juhiste najal kavatsevad tööle hakata, olgu soovitatud see raamat esmalt tähelepanelikult läbi lugeda algusest lõpuni. Seda loetagu koguni korduvalt, et tähtsamad nõuded ja reeglid jääksid meelde. Kui lugeja on juba varemalt ERA-le kaastööd saanud, siis pole muidugi tarvis senisaadetud ainetikku enam saata teiskordselt, vaid edaspidisel kogumisel püütagu hankida just seda, mis seni on jäänud kogumata. Alati kirjutatagu üles ka niisugused teated, mis saadakse lisaks või täienduseks küsimuskavades esitatud küsimustele ja motiividele, sest ükski küsimuskava ei saa kunagi olla lõplikult täielik. Igasugustes kogumistöösse puutuvais küsimustes pöördutagu alati otseselt ERA poole. Alaline aadress: Eesti Rahvaluule Arhiiv, Aia t. 42, Tartu.

R. V.

I.

KOGUMISTÖÖ TEHNIKAST.

Sissejuhatuseks. Kui keegi esmakordselt kavatseb hakata kirja panema vaimset vanavara, siis võib tal seejuures tekkida mõningaid küsimusi ja kahtlusi. Kui aga minna kelleltki võõralt küsitlenu vanu rahvalaule või -jutte, mõistatusi, vanu kombeid, uskumusi jne., siis võib juhtuda sageli, et küsitav esitab kõigepealt vastuküsimusi: Milleks te üldse kogute? Kellele seda vaja on? Mis sellega tehakse? Jne. Siis peab korjaja vastata oskama ja oma tööd mõne sõnaga tutvustama, et mitte kahtlast muljet jätta. Arvame sellepärast vajaliseks neid küsimusi siingi lühidalt puudutada.

Kas rahvaluulekogumine on ikka tõesti vajaline? Tõsi küll, meil on sel alal olemas juba võrdlemisi suured ja rikkalikud ainekogud. Eesti Rahvaluule Arhiivis leidub juba üle 600.000 lk. vaimset vanavara. Kuid, nagu juba märgitud, leidub Eestis hulk kihelkondi, kus kogumistööst on seni väga loiult osa võetud ja kust seetõttu korjandused on väga väikesed. Samuti on paljudest kihelkondadest mõnda üksikut rahvaluule liiki (olgu näit. rahvajutte, mõistatusi, vanasõnu jne.) kogutud vähesel arvul, kuigi üldisi korjamistulemusi näitavad arvud on võrdlemisi suured. Endisaegses korjamistöös on mõned ainealad ka täiesti kõrvale jäänud, nagu rahvamängud, rahvatantsud, õitsikombed, rahva õigusnormid jne. Kõik niisugused tühikud ja lüngad vajavad täiendamist tänapäevase järelkorjandusega, et rahvamälestuste abil loodav kujutus esivanemate endisest elust oleks küllalt täielik ja üksikasjaline. Lisaks sellele tekib uurimistööde puhul alatasa üksikuid eriküsimusi, mis teevad vajaliseks lisamaterjalide kogumise. Uut rahvaluulet tekib ühtelugu juurdegi (laule, vanasõnu, kōnekāānde, naljandeid jne.), mis tänapäevase rahvaloomingu tooteina vāārivad samuti tähelepanu ja kogumist. Järelikult — kogumistöö jätkamine on täiesti põhjendatud ja tarvilik.

Mis tehakse kogutud materjaliga? Jutustajad ja laulikud on sageli huvitatud sellestki, kuhu läheb see aineestik, mis neilt kirjutatakse, ja mis sellega tehakse. Praegu on Eestis olemas rahvaluule kogumise ja uurimise riiklik keskus — Eesti Rahvaluule Arhiiv, mis asub Tartus. ERA tulekindlasse hoiuruumi on koondatud kõik senised eesti rahvaluulekogud ja

sinna läheb ka see materjal, mis veel nüüdki Arhiivi ülesandel korjatakse.

ERA-s kõik sissetulnud käsikirjad järjestatakse kindlate põhimõtete järgi ning köidetakse kokku raamatukujuliselt (vt. pilt lk. 25). Samuti valmistatakse seal kõigist korjandustest üksikasjalised sisuregistrid ning üksikutest ainerühmadest (esijoones uskumustest ja kommetest) koopiad, mis korraldatakse kartoteekidesse ja mappidesse. Korraldatud koopiade kasutamine on võimaldatud kõigile uurijatele ja muilegi asjahuvilistele, kelleks on õpetajaid, lavastajaid, helikunstnikke, kirjanikke, luuletajaid, kodukohauurijaid, noorsoojuhte jne. Peale selle tehakse üksikuid rahvaluule liike üldsusele uuesti kättesaadavaks trükitud kujul, näit. vanu rahvalaule, rahvaviise, rahvajutte, -mänge, -tantse jne. Niiviisi läheb nõuetekohaselt kogutud vaimne vanavara uuesti ringkäiku, edendades eestilist uurimis- ja loomistööd ning olles üldse väga tähtsaks ja hinnatavaks vahendiks endise eesti elu ja vaimukultuuri tundmaõppimisel. Sellepärast olgu iga korjaja sooviks ja püüdeks jõudumööda selle eest hoolitseda, et temagi koduümbruse vanavara läheks kirjapanduna üldisse hoiupaika ja leiaks kasutamist.

Rahvapärimusi ei koguta, uurita ja avaldata mitte ainult meil, vaid kõigi teistegi kultuurrahvaste juures.

Mida kogutakse. Eesti Rahvaluule Arhiiv kogub meie rahvusliku vanavara-aida täiendamiseks eestlastelt ja Eesti vähemusrahvustelt järgmisi materjale: 1) vanemaid rahvalaule, 2) uuemaid rahvalaule, 3) lastelaule ja muud lasteluulet, 4) vanasõnu ja kõnekäände, 5) mõistatusi, 6) rahvajutte, 7) rahvausku ja -kombeid, 8) rahvamänge ja -tantse, 9) rahvaviise, 10) rahvaluulelise sisuga vanu käsikirju, päevapildistusi (fotosid) ja jooniseid. Kõigile neile, kes oleksid lahkesti nõus seda kogumistööd oma osavõtuga toetama, pakutakse järgnevas ülevaatlikke juhiseid eelnimetatud alade kohta. Et kogutav ainestik oleks tõesti väärtuslik ja uurimistöödeks hõlpsasti kasutatav, tuleb kogujail tingimata silmas pidada mitmesuguseid asjaolusid, mida järgnevas lühidalt käsitleme. Samuti antakse siin näpunäiteid korjamistöö paremaks organiseerimiseks ja järjestamiseks.

Materjal olgu rahvaehtne! Rahvaluule ehk vaimne vanavara tähendab rahvamälus suulise traditsioonina alal hoidunud ja levinud vaimset loomingut, mille autoreid harilikult ei tunta. Rahvaluule kogumine taotleb rahvaloomingu võimalikult täpsat jäädvustamist paberil, pildil, joonisel, heliplaadil jne. Koguda tuleb ainult neid laule, jutte, vanasõnu jne., mis on tõesti rahvapärased ja rahvaomased ja mida jutustaja või laulik omakorda on kuulnud teistelt (vanemalt) isikuilt. Trükikirjandusest (raamatuist, ajalehtedest jne.) omandatud aineid (laule, jutte, mõistatusi, kombeid jne.), samuti koolis või laulukooris õpetatud laule ja mänge ei tule kirjutada. Arusaadavalt ei tohi korjaja teha mingisuguseidki ära kirju või ümberjutustusi trükiallikatest,

ükskõik kui vanad need ka näiksid või oleksid. Ärakirjade tegemine käsikirjalistestki lauluvihikuist pole soovitatav. Rahvaluuleks ei tule lugeda ka seda, mis keegi ise on luuletanud. Mõnesuguseid koha peal sepitsetud laule ja värsse — kui need on saanud seal üldiselt tuntuks — on küll soovitatav kirja panna, kuid varustatagu need ühtlasi teadaolevate andmetega sepitseja, sepitsemispõhjuste jne. kohta. Rahvaluulekorjaja, eriti aga ERA kirja saatja ehk korrespondendi ülesandeks on temale Arhiivi poolt kättesaadetud juhiste ja küsimuskavade abil koguda usaldatavat vastusmaterjali kohalikele elanikele.

Teisendite küsimus. Kui kaks jutustajat või laulik teavad sama juttu, laulu, vanasõna jne. pisut erineval kujul, siis pandagu kirja mõlemad kujud eraldi. Üleskirjutaja ärgu ise mitmelt isikult saadud teateid ühendagu!

Kui aga koguja on enim midagi umbkaudu niisugust juba kustki lugenud, näinud trükituna, mida hiljem kuuleb rahvasuust, eriti mõnelt vanemalt isikult, siis tuleb see rahvasuust kuuldav (jutt, laul või muu) siiski kindlasti üles kirjutada. Uurimistöös on koguni olulise tähtsusega, et teatud laulust, mõistatusest jne. oleks rohkesti üleskirjutisi (teisendeid), võimalikult igast kihelkonnast.

Keeleline külg. Mida hoolsamini hoitakse üleskirjutistes alal kohalik keelemurre ja kõneviis, seda parem. Rahvalaulud, vanasõnad ja kõnekäänud, mõistatused, võimalust mööda ka rahvajutud, kirjutatagu sõnastõnalt nii, nagu ette öeldakse või lauldakse (mitte kirjakeeles või üleskirjutaja enda sõnastuses!). Soovitatav on rahvapärase keele alalhoidmine muudiski kirjapanekutes, kui see ei tee kogujale raskusi.

Kindlasti peetagu aga meeles, et igasugused uskumustes-kommetes ja muuski materjalis esinevad nimetused (terminoloogia) esitatakse tingimata nii, nagu nad kõlavad kohapealsete vanemate inimeste keeles. Näit. vastavalt kohalikele keelemurdele, kas vastlapäev, vastlapää, lihaeide, pudrupäe või kuidagi teisiti: kas tuliänd, pisuänd, kratt, ratt, vädaja, ton't või kuidagi teisiti.

Häälikute peenendus (muljeerimine) märgitagu tähe peale (madalatele tähtedele) või paremale poole kõrvale või kahe tähe vahele tõmmatud komaga: kol'l, al'djas, ton't, var'p jne. Mõnes murdes on kirjakeele pikad vokaalid ee, oo, öö tugevas astmes ses mõttes muutunud, et ee ligineb häälduselt ii-le, oo uu-le ja öö üü-le. Kirjutatagu neid nii, nagu just hääldatakse. Kui on tegemist vahepealsete häälikutega, siis kirjutatagu vastavalt ee (e ja i vaheline häälik, näit. mees, teenma), oo (o ja u vaheline häälik: koõrm, loõmi) ja öö (ö ja ü vaheline häälik, näit. öösi, töö). Kus aga räägitakse mees asemel selgesti *miis*, pool as. *piul*, öösi as. *üüsi* jne., seal tuleks ka nii kirjutada.

Mõnedes lõunamurretes sõna lõpul esinev katkehäälik on soovitav märkida ülakomaga: mehe' (= mehed), jala' (=jalad), tule' (= tule), mõtõ' (= mõte) jne. Kui esineb vokaalharmoniaat, tuleb seda kindlasti tähele panna ja märkida, eriti vanades rahvalauludes: isäkene, emäkene, tüttärestä, kinnitämä jne.

Rahvaluule-tekstide murdekeel olgu loomulik, niisugune, nagu ta tegelikult esineb, vahel täis ebajärjekindlusi, mõjustatud ühis- ja kirjakeelest jne. Korjaja ärgu hakaku ise jutustajate keelt parandama ega ümber tegema. Jutustajate keelt ei tule üleskirjutistes sihilikult teha murdelisemaks, kui ta tõeliselt esineb; see oleks juba võltsimine. Üldiselt tuleb siiski meeles pidada, et rahvaluule-korjandustes on esijoones tähtis ikka sisu, mitte keelekuju. Sellepärast ei maksa väikseid keelelisi üksikasju liiga tähtsaks teha.

Kuidas murdelist rahvakeelt lihtsustatud viisil kirjutada, selle kohta pakuvad näiteid ERA väljaannetes avaldatud tekstid. Muuseas leidub murdekeeles kirjutatud jutte raamatus „Valimik muistendeid“, mis on kätte saadetud kõigile korrespondentidele. Seda on tagavaraks ka uutele kaastöölisele saatmiseks.

Sõnasõnaline kirjutamine. Mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude sõnasõnalisel ülesmärkimisel ei võiks olla mingeid raskusi, sest need on võrdlemisi lühikesed palad. Kuid ägu unustatagu küsida ja lisada mõistatustele lahendusi (vastuseid) ning vanasõnadele-kõnekäändudele (tarbe korral) seletusi. — Lauludega on juba raskem. On soovitav lasta teatud laul (eriti just van. rahval.) ette laulda või lugeda mitu korda, et mõni rida ei jääks vahele. — Juttude kirjutamine kohe jutustamise järgi nõuab suurt harjumist ja kiirust, sest jutustamine läheb loomulikult ju palju kiiremini kui kirjutamine. Kui sõnasõnaline ülesmärkimine osutub esialgu raskeks (näit. pikemate juttude puhul), siis märgitagu jutt esialgu paberile kokkuvõtlikul kujul, püüdes muuseas jäädvustada ka jutustaja sissejuhatavaid ütlisi, iseloomulikumaid lauseid ja lõppmärkmeid. Pärastisel ümberkirjutamisel püütagu jäljendada jutustaja sõnastuslaadi, hoidudes omapoolsetest lisandustest või täiendustest.

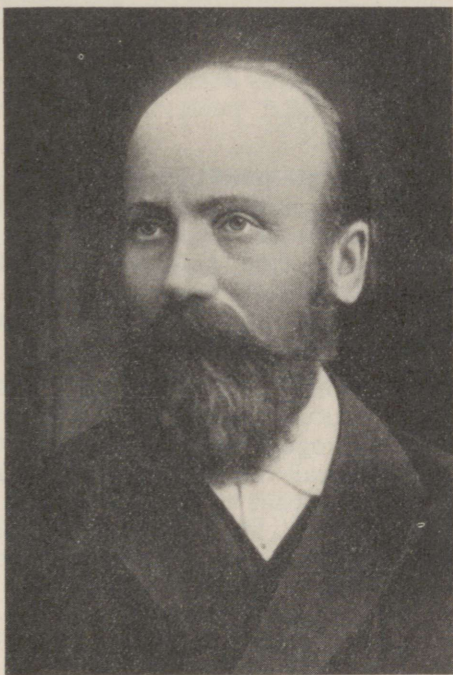
Mustandid ja nende ümberkirjutamine. Kogutava materjali esialgne ülesmärkimine võib toimuda ka pliiatsikirjas, mis aga lähemal võimalusel tuleb tindiga puhtasti ümber kirjutada. Kuid lühemad palad on soovitav kirjutada otsekohe puhtalt, et hoiduda ülearusest ümberkirjutamistööst.

Väga tarvilik on, et mustandite ümberkirjutamist ei lükataks edasi pikaks ajaks. Eriti siis on see kahjulik, kui esialgsed kirjanekud on konspektiivsed. Algul on korjajal meeles palju üksikasju, mis ta on kuulnud, hiljem need aga ununevad ning korjamise tulemused jäävad seetõttu puudulikuks. Kui aga korjaja kuuleb rahvapärimsi, ilma et tal oleks võimalust otsekohe kirja-

panekuid teha, siis püütagu kuulnud ained paberile märkida ikkagi samal või vähemalt järgmisel päeval.

Ka mustandmärkmeis olgu alati märgitud, kellelt mingi pala on kuulnud, et ära hoida eksitusi põlvnemisandmeis.

Materjali järjestamine ümberkirjutamisel. Kui on tegemist suurema korjandusega, on soovitav kogutud materjal jagada vastavalt rühmadesse: laulud, mängud, jutud, mõistatused jne. Ka võib näit. ühte vihku koguda laule, teise uskum.-kombeid, kolmandasse jutte jne. Kuid on võimalik ka teine ja hõlpsam viis, mis sobib kasutada väiksemate korjanduste puhul: kirjutatagu kõik ühelt isikult kuulnud materjal niisuguses järjekorras nagu jutustatud, vaatamata sisule. Igal juhul tulevad kõik palad ühe vihu ulatuses järjekorras nummerdada (1, 3, 3, 4, 5 jne.). Seejuures iga üksik laul, jutt, vanasõna, mäng jne. loetakse üheks punktiks, vaatamata pikkusele. Iga punkt alaku uelt realt. Vihkude lehekülgi pole vaja nummerdada.

Jakob Hurt.

Korjaja parandused ja lisandused. Koguja ärgu omalt poolt selles, mis ta kuuleb ja kirja paneb, midagi muutku ega parandagu. Kõik jäägu nii, nagu on laulud või jutustatud. Ka „rumalused“, ebaviisakad sõnad, ütlused või naljad pandagu muutmatult kirja. Koguja omapoolsed seletused või täiendused — mõnikord on need siiski vajalised — olgu lisatud sulgudes (klambrites) või joonealuste märkustena.

Kui mõni ühelt jutustajalt saadud vastus tundub ebaselge või kahtlane, siis päritagu teiseid ja lisateateid veel muilt isikuilt.

Paber, tint ja käekiri. Et rahvaluulekorjandused, mis saadetakse E. Rahvaluule Arhiivile, köidetakse seal raamatukujuliselt kokku ja hoitakse sel kujul alal tulevastelegi põlvedele, siis on tarvilik: 1) et kõik korjandused kirjutataks harilikkudesse koolivihkudesse*) (16 lehte = 32 lehek.) või samal viisil

*) Oma kindlatele kaastöölistele saadab Arhiiv selleks vajalised vihud tasuta koju kätte.

kokkumurtud paberipoognatele (lahtistele lehtedele kirjutamine pole soovitatav, sest see raskendab köitmist!); 2) et käekiri oleks võimalikult korralik, selge ja hästi loetav; 3) et kasutatav paber ja tint oleks ennem hea kui halb, et hoiduda määrdumisest ja tuhmumisest. Korjanduste saatmine pliatsikirjas pole soovitatav. Kui paber on hea, kirjutatagu mõlemale leheküljele, mitte ainult ühele. Vihkudes jäetagu lehekülje välimine äär umbes 3 sm. laiuselt ja sisemine äär umbes 1 sm. laiuselt tühjaks. ERA poolt saadetud vihkudesse kirjutatagu vastavalt joonestikule.

Andmete märkimine. Kõigele, mis kogutakse, märgitagu alati tingimata juurde, kellelt teated on saadud (nimi, vanus ja elukutse) ja kus see laulik või jutustaja elab (kihelkond, vald, küla, talu). Kui ta on pärit kustki teisest kihelkonnast (vallast) või on seda, mis ta on jutustanud, kuulnud või näinud kuski mujal, siis märgitagu seegi juurde. Samuti on soovitatav ära märkida, millal materjal on kogutud.

Et hoiduda asjatuist kordamistest, on soovitatav sel juhul, kui kõik kogutud materjal on järjekorras nummerdatud, märkida andmed nii koguja enda kui jutustajate kohta iga vihu esimesele (ja tarbe korral veel teisele) leheküljele*), jättes selle ülemisse äärde veel paar rida tühja ruumi — vastavate märkuste tegemiseks Arhiivis. Muu tekst algaks alles teiselt või kolmandalt leheküljelt. Nii võiks eeskujulik korjandusvihk alata umbes järgmiselt:

.....
.....
Korjaja: Mihkel Mõtus.

Elukoht: Väandra kihelk., Viluvere vald, Saare k., Mõtuse talu.

Postiaadress: Viluvere p-ag., postk. 47.

Jutustajad:

1—15 jutust. Andres Mõtus, sünd. 1863, vana talupere-mees. Elab Väandra kihelk., Viluvere v., Saare k., Mõtuse t. Sündinud samas. Jutud kuulnud oma emalt.

16—28 jutust. taluteenija Maria Laasi, sünd. 1890. Elab Väandra kihelk., Viluvere vallas, Saare k., Otsa talus. 20-aastasena tulnud siia Pärnu-Jaagupi kihelkonnast, kus on kuulnud jutustatud ainetiku.

Materjal on kogutud 27. ja 31. dets. 1939.

Kui korjaja kirjutab midagi isiklike mälestuste ja tähelepanekute põhjal, siis nimetatagu sedagi vihu algul, jutustajate kohta käivate teadete hulgas. Näit.: 1—12 korjaja oma mälestuste järgi (~ oma tähelepanekute põhjal).

Et jutustajate kohta käivad andmed märgitaks vihkude esimesele lehele, see on normaalne viis, millest on soovitatav kinni pidada. Kuid on siiski ka erandlikke juhuseid, näit. niisugusel korral, kui materjali on väga paljudelt isikutelt ja igäühelt ainult

*) Vihu kaanele kirjutamine pole soovitatav, sest köitmisel võetakse kaaned ära.

2—3 lühikest punkti (kui näit. vanasõnad ja kõnekäänud, mis juhtumisi kuuldakse, koondatakse omaette vihku). Siis on hõlpsam kirjutada andmed igalt isikult saadud teadete ette ega ole neid vaja kõiki koondada esimesele lehele. Kuid üksikute palade või punktide nummeratsioon võib sellegipärast minna jätkuvalt vihu algusest kuni lõpuni. Näiteks:

.....
.....
Korjaja:

Elukoht:

Postiaadress:

Korjatud 20. maist kuni 30. juunini 1940.

Eeva Põldam, sünd. 14. II 1900,

elab

1.

2.

3.

4.

Andrus Uustalu, 70 a. v.,

elab

5.

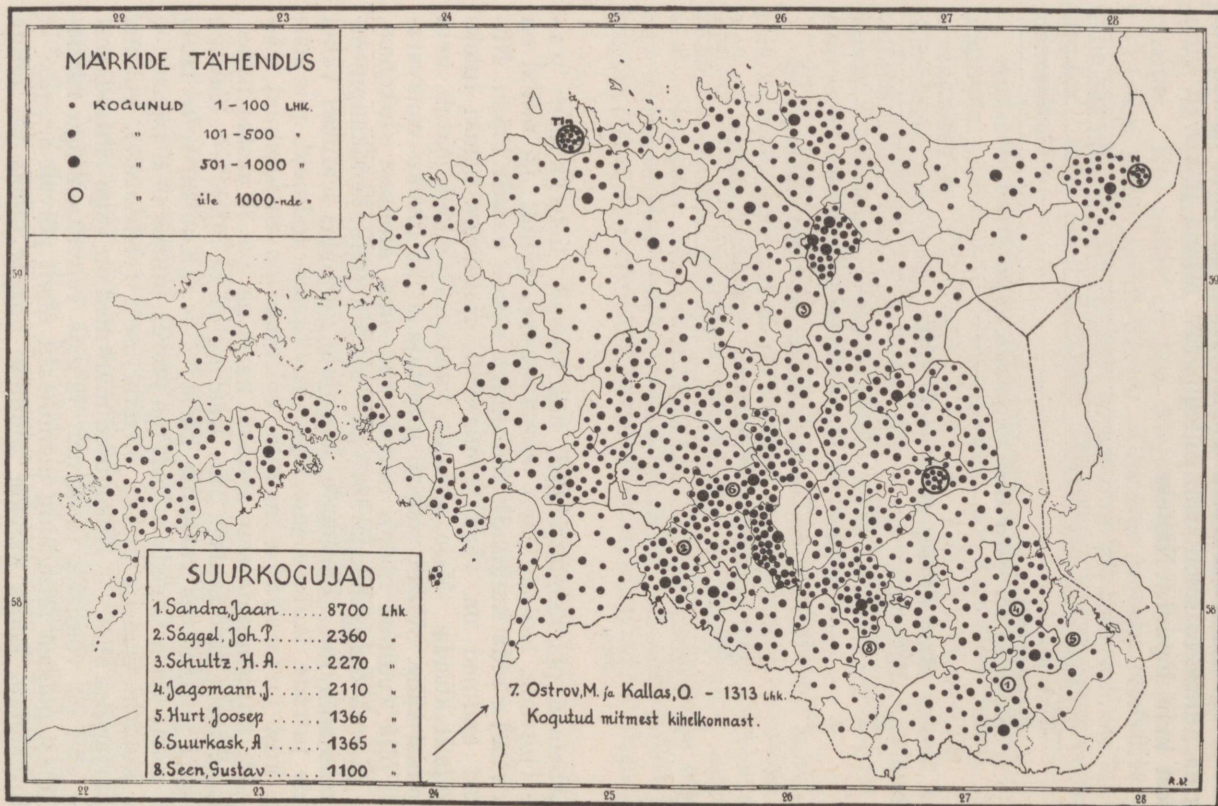
6.

7.

Jne.

Lähemad põlvnemisandmed, mis käivad üksikute palade (juttude, laulude jne.) kohta (kust, kellelt ja millal on jutustaja seda kuulnud), märgitagu nende palade lõppu. Nii-sugused andmed on väga hinnatavad, mispärast neidki tuleks jutustajailt küsida. Meie senistes vanavarakogudes leidub neid võrdlemisi vähe. Vahel võib ju jutustaja mõne üksiku vanavara-punkti olla kuulnud hoopis mujalt kui oma alalisest elukohast, vahel ka oma kodus möödarändavalt isikuilt (näit. rändkaupmees-telt, reisijailt) jne. Paremate korjajate vihkudes leidubki vahel mõnede juttude, laulude jne. lõpul huvitavaid andmeid, mis näitavad, kust jutustaja ise selle või teise loo on kuulnud, näiteks: „Ma kuulsin seda eese äiataadi käest na üks 35 aastad tagasi. Ta elas Piisalu Metsaalusel, Jüri Kaaring oli ta nimi.“ — „Kuulsin seda oma lapsepõlves vanaema käest.“ — „Kuulsin selle laulu Tartu poiste käest Lageda mõisas töö juures, umbes 40 a. tagasi.“ — „Seda kuulsin Oudova kreisis õitsikarjuselt (venelaselt), kui ma veel karjapoiss olin.“ — Nii-sugused märkmed on väga tähtsad, sest nende abil on võimalik täpsemalt jälgida rahvaloomingu rändamist ühest paigast teise ning üleminekut ühelt põlvelt teisele.

Jutustajate kohta käivate andmete hulgas tuleks sel juhul, kui on tegemist mitte-eestlastega, märkida ka jutustajate rahvus. Eriti on see vajaline piirimaadel, kus perekonnanimedest

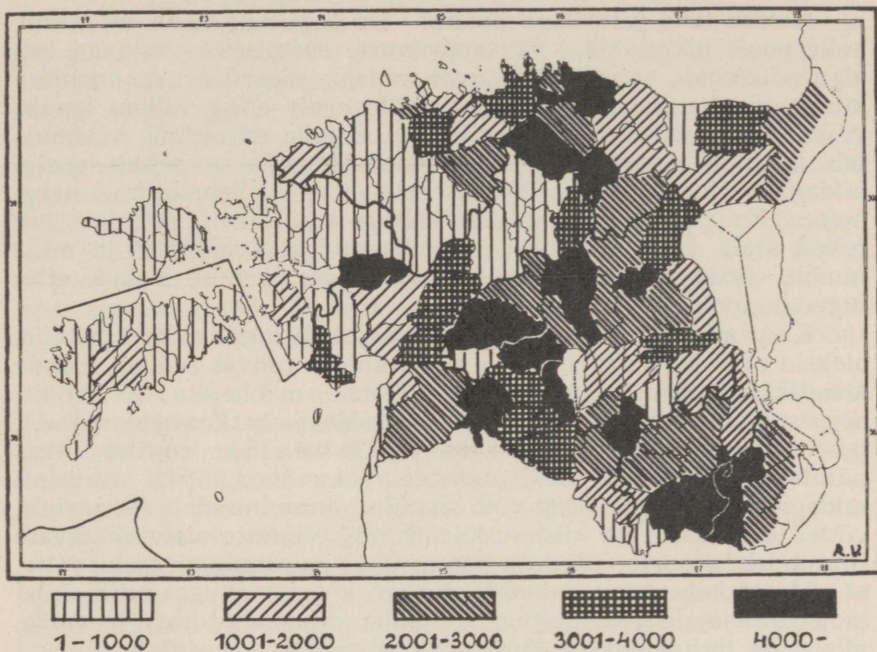

Jakob Hurda kaastöölised kihelkonniti.

Võrdle kaardiga järgmisel leheküljel. Kust Hurda päevil vähe kogutud, seal tuleks nüüd seda hoolsamalt teha kogumistööd. (Märkus: Siinsel kaardil Sõggl, Joh. P. asemel lugeda Sõggl, Jaak).

üksinda veel ei selgu, kas on tegemist eestlase või mõnest teisest rahvusest isikuga. Ühtlasi peetagu silmas, et eesti rahvaluule uurimise huvides on vajaline koguda rahvaluulet ka Eesti väemusrahvustelt, nagu venelastelt, rootslastelt, lätlastelt, juudidelt ja teistelt. Seda saavad kõige paremini teha kas samast rahvusest isikud või siis hea vastava keele oskusega varustatud eestlased.

Kuidas kogumistöega alata? Kes tahab hakata rahvaluulet koguma, see lugegu kõigepealt hoolikalt läbi talle saadetud juhi-

J. Hurda kogumaterjal kihelkonniti.

sed ja küsimuskavad, et olla täies selguses selle kohta, mida ja kuidas koguda. Olulisemaid asju loetagu korduvalt, et need paremini püsiksid meeles.

Esijoones võiks kogumishuviline panna kirja need ained, mis ta teab ise omist kogemusest ja tähelepanekuist (näit. mängu) või mis tema koduümbruses on üldiselt tuntud (naljandeid, lasteluulet, kombeid, jutte teatud kohtadest jne.). Muidugi võib mõni vanem inimene oma mälestuste ja tähelepanekute põhjal kirjutada rohkem kui noor. Siiski pole ka vanematel kogujatel kunagi soovitatav ainult sellega piirduda, mis keegi ise mäletab, vaid püütagu jäädvustada veel teistegi teadmisi. Üldse ning eriti veel noorte kogumistööst osavõtjate ülesandeks olgu kahalike vanainimeste (vanade lauluoskajate, tublide jutustajate jt.) vaimuvara päästmine. Nende teadmised on väärtuslikud ja täht-

sad, kuid võivad kaotsi minna eesti rahvuslikule teadusele, kui õigel ajal ei märgita üles.

Algul on soovitav rahvaluulet küsitleda lähemalt sugulastelt ja korjajaile tuttavalt vanainimestelt (isa ja ema, vanaisad-vanaiemad, onud-tädid jt.). Kasutatagu selleks vabu õhtutunde, puhkepäevi, pühi ja perekonnapidusid, mil inimestel on vaba aega ja mil hõlpsamini ollakse valmis jutustama või laulma. Kui on omaste käest kirjutades saadud juba vajalisi kogemusi, pöördutagu mõnel sobival silmapilgul võorastegi vanainimeste poole.

Kuidas teist jutustama panna? On sagedane nähe, et isikud, kelle poole pöördutakse rahvapärimeste saamiseks, vastavad esialgu põiklevalt, et nad ei teadvat midagi. Seepärast on soovitav küsida algul midagi üldtuttavat, mille peale enam-vähem igaüks võiks midagi vastata. Kui küsiteldav on juba esimestele küsimustele teadnud vastata, tõuseb ta endausaldus ja ta püüab veelgi midagi meelde tuletada. Niiviisi saab jutulõng loomulikult hargnema. Enamasti mõjub julgustavalt ka see, kui nimetatakse, kes teised sealt ümbruskonnast on juba midagi avaldanud ja mida nimelt. Seda võib jutustada oma sõnadega; üksikute palade ettelugemine pole soovitav.

Kergemateks aineteks, mida sissejuhatuseks võiks küsitella, oleksid näit. k o h a m u i s t e n d i d (kuidas rahvas seletab mõnda kohalikku paiganime jms.), isiklikud mälestused endis-aegsest elust (mõisatööst, teoorjusest, nälja- ja katkuaegadest jne.), pühade ja tähtpäevade kombestik (milles seisis pühitsemine? oli eri toite? olid keelatud mõned tööd? ennustati midagi? jne.). Aegamööda võib siis üle minna muudele teemadele, võttes kasutusele ka küsimuskavad, mis esimeste sissejuhatavate tutvumisküsimuste puhul on parem ühes märkmikuga tasku jätta, et võorast kohe tema esimeste sõnade kirjapanekuga mitte üllatada. Korjajale võib paljugi olla juba vanemalt tuttav ja teada, mis talle jutustatakse, kuid seda ei maksa jutustajale otseselt öelda, eriti veel kõneluse algul, sest see vähendaks ta jutustamishuvi. — Muidugi on soovitav esimeste kõneluste puhul pidada silmas individuaalseidki asjaolusid ning pärida tuntud jutumehelt või naljahambalt kõigepealt j u t t e ja n a l j a n d e i d, lauluoskajalt l a u l e j n e. Silmatorkavalt ebausklikud on aga väga harva nõus teisele kohe ära jutustama oma kombeid ja kunte; harilikult on kasulikum nende juures algust teha muude ainetega.

Kuidas küsitella? Küsimuste esitamine on vajaline selleks, et jutustajat juhtida neile ainetele, mis kogujat parajasti huvitavad. Kuid küsitlemine olgu siiski sõbraliku jutuajamise, aga mitte pealekäiva ülekuulamise laadi. On soovitav teatud mõistet või ainet algul pärida üldiselt ning hiljem jutustamist tähelepanelikult kuulates esitada tekkivate pauside ajal üksikasjalisemaid küsimusi, kasutades selleks ERA küsimuskavu. Nii tuleks näiteks pulmakombeid küsitledes hoida käepärast vastavad leheküljed „Rahvapärimeste Selgitajast“ nr. 5 ja 4 ja esitada sealt lähemaid

küsimusi kosjadest, pulmadest, pulmalaulikuist ja -lauludest, pulmanaljadedest jne. Kui üks jutustaja kõigele vastata ei tea, küsitagu sama asja veel teiselt või kolmandalt.

Küsimusi esitatagu nii, kuidas tundub kõige sobivam. Alati ei maksa tingimata sest sõnastusest kinni pidada, mis küsimuskavades antud. Kui küsimuskavas on vahel ruumi kokkuhoiu mõttes piiratud ainult motiivide üleslugemisega, siis sõnastagu korjaja ise nende põhjal küsimused.

Väga tähtis on silmas pidada, et jutustajale ei sugereeritaks ega dikteeritaks ette seda, mida temalt saada soovitakse. On lubamatu jutustajale näit. ette lugeda terviklikke tekste, nagu rahvajutte, laule, vanasõnu, mõistatusi jne., millele siis jutustaja peaks ainult vastama, kas see on talle tuntud või mitte. Jutustaja, kes ei taha näidata oma teadmatust, võib jaatada niisuguseidki palasid, mida ta tõeliselt siiski ei tunne. Üldse annaks aga niisugune küsitlemisviis ebakindlaid ja mitteusaldatavaid tulemusi, nagu sellest leidub näiteid võrdlemisi hilisteski korjandustes. Peetagu meeles: iga üksik rahvaluuletoode tuleb kirja panna täpselt niisugusel kujul, nagu ta kohalikus rahvatraditsioonis esineb. Et seda saavutada, tuleb hoiduda jutustajate mõjustamisest, olgu varemkirjutatud tekste ette lugedes või muul viisil.

Üksikasjad on tähtsad — seda tuleb küsitlemisel meeles pidada. Et saada üksikasjalisemaid vastuseid, selleks tuleb kasutada küsimuskavu. Küsimuskavade puudumise tõttu ongi vanemais korjandustes rohkesti puudulikke ja pealiskaudseid kirjeldusi, eriti rahvakommete alalt. Praegu pole seesugused puudused aga enam vabandatavad.

Väga puudulik on näit. teade: „Harkus olla vanasti kosjas käidud neljapäeva öhtul, pulme peetud 3—6 päeva; peiupoistel old pikad piitsad, mis hästi plaksund.“ — Sellest mõnest sõnast on vähe, et saada ülevaadet, kuidas seal tõeliselt toimusid kosjad ja pulmad. Seda oleks tulnud hoopis pikemalt küsitleda ja kirjeldada.

Kuidas just küsitella, see oleneb ka isikutest. Mõni jutukas inimene ei salli küsimustega vahelesegamist, vaid pajatab ise voolavalt ja kaasakiskuvalt endisest elust ja olust, kui korjaja saab ta ainult juhtida sobivaile teemadele, ent mõni teine, tagasihoidlikum, kelle teadmised aga ei tarvitse seepärast olla sugugi väiksemad, vajab alalise küsitlemisega ergutamist ja julgustamist.

Kus küsitella ja vestelda, seegi on omaette küsimus. R. Põldmäe, kes korjajana rännanud paljudes kihelkondades, kirjutab:

„Kõigiti soodus on vanainimesega vestelda metsa karjas, teel puhates, lapsehoidmise või mõne muu kergema käsitöö juures, mida kõnelemine ei suuda segada. Ideaalne on kohata mõnd jõudikut või töövõimetut, kellel jätkub vaba aega üleliigselt, nii et ta on isegi tänulik elavalt täidetud vestlustundide eest. — Mõnikord haarab vestlemine terve perekonna, kuid säärane saavutus ei

rõõmusta korjajat eriliselt. Tavaliselt kipuvad nooremad inimesed jutule vahele segama, targutavalt seletama neile võõraid küsimusi või koguni halvustama vana inimese primitiivset mõtteviisi. — — Väiksemas seltskonnas, eriti nelja silma all, on jututaja julgem ja iseseisvam, sagedasti ka usalduslikum ja avaldab intiimsemaid küsimusi. Ta vabaneb olevikust ja süveneb põhjalikumalt mineviku-maailma.“ (Rahvaluulekorjaja tööradadelt, lk. 10).

Üksikute rahvaluule-liikide (laulude, juttude, mõistatuste jne.) küsitlemiseks antakse lähemaid juhiseid veel eespool, vastavate liikide all.

Eitavad vastused. Kui teatud kommet, laulu, mängu jne., mille kohta on esitatud küsimusi, mõnes paigas ei tunta, siis tuleb vastata eitavalt, kirjutades näit. „Mäng (nimetus) pole siin tuntud“. Vastusest peab näha olema, mille tundmist eitatakse. Kuid eitavaid vastuseid ei võiks liiga kergel käel kirjutada. Kui vastaja ise mõnda asja ei tea, siis ei saa sellest veel järeldada et terve ümbruskond seda ei tea. Tuleks andmeid küsitleda mitmelt isikult.

Mõnikord jääb eitavast vastusest mulje, et vastaja pole selle kohta üldse andmeid kogunud, mida ta eitab. Seetõttu vastus „Varangu ümbruses puuduvad rahvamängud ja tantsud“ ei ärata usaldust. See näitab, et eitav vastus on antud ainult selleks, et sest asjast hõlpsasti üle saada. Nii koolijuhatajailt kui korrespondentidelt saabub ERA-le vahete-vahel eitusi, mida ei saa võtta tõsiselt. Näiteks üks teade Virumaalt:

Sellega teatan, et õpilastele, kes pärisid oma vanematelt ja sugulastelt kohamuistendite kohta, vastati, et nemad mingisuguseid kohamuistendeid ei tea.

Pole aga kuidagi usutav, et mõnes kooliringkonnas ei tuntaks ühtki kohamuistendit. Tõenäoliselt liigub muistendeid rahvasuus seal nagu mujalgi (kust neid on kogutud ja saadetud), ainult vastaja pole end tahtnud koormata nende küsitlemise ja kogumisega.

Mõne aineala, nagu vanade uskumuste tundmist eitatakse mõnikord nähtavasti ka sellepärast, et selle esinemist ei peeta enam sündsaks ega ajakohaseks. Nii on mitmed õpetajad vastanud, et nende ringkonnas ei tuntavat enam lastehirmutisi, kuigi naaber-koolidest on selle kohta saadetud sisukaid korjandusi. — Tubli vanavarakorjaja peaks aga ühesuguse hoolega koguma kõiki vanavara-liike, muidugi ka igasugust ebausku.

Kust leida jutustajaid? Sageli tehakse viga sellega, et kuski võõras ümbruses hakatakse otsima neid kõige vanemaid inimesi. See võib tuua pettumusi, sest kõige vanemad pole viletsa tervise ja tuhmunud mälu tõttu sageli enam suutelised midagi tähtsat pajatama. Seevastu võib leiduda häid jutustajaid 60-aastaste ja vahel keskealistegi hulgas. Isiku vaimne erksus ja hea tähelepanuvõime on hinnatavad. Ka pimedad ja muud elust kõrvaletõugatud võivad olla tänuväärt vanavara-allikateks. Sageli leitakse häid jutustajaid ja laulikuid just v a n a d e k o d u d e s t, sest nende elanikel on palju vaba aega, mistõttu nad meeleldi

nõustuvad vestma vanu mälestusi. Üldse on kehvikud paremini säilitanud vaimset vanavara kui jõukad. Meie kuulsamad rahvalaulikud on peaaegu kõik tõusnud kehvema rahva hulgast, kitsastest oludest. Näiteks oli Epp Vasar, kellelt M. Veske aa. 1874—75 kirjutas umbes 800 rahvalaulu, kehva mõisamoonamehe naine Viljandimaal Loodi mõisas. Üks hilisem Mulgimaa suurlaulik Liisu Mägi („Puru Liisu“) elas Holstres taluteenijana ja päevatöölisena. Muudki tuntumad laulikud ja teadjad on olnud suures enamuses popsid, vabadikud, saunikud ja muud kehvad inimesed, kelle viimaseks eluasemeks on väga sageli vaestemaja ja vanadekodu. Need, kellele on olnud raskesti kättesaadavad uueaegne haridus kooli, kirjanduse, raadio jne. näol, need on pidanud kauemini kinni vanast rahvakultuurist ja nende poole tuleks teadlikel korrajail esijoones pöördudagi.

Korresp. T. Võimula vanavara kirjutamas Nabala vallas Sõmeru külas Anni talus (1934).

„Jutustajaid otsides ei saa eriliselt eelistada mees- ega nais-sugu, vaid peab arvestama mõlemaid ühtlaselt. Meeskorjaja saab meestega kergemini kontakti, naiskorjaja võidab enamalt naiste usalduse. Jutustajate soerinevus põhjustab mõnevõrra erinevusi ka repertuaaris, ja seegi põhjus sunnib küsitlema mõlemaid. Mehed tunnevad paremini jutte, naljandeid, ajaloolisi andmeid ja kohalikke tõsisündmusi. Meestega võrreldes on naised paremini säilitanud uskumusi ja kombeid, mida nad sageli veel tõsiselt harrastavad. — Naised on minevikus olnud tähtsamad rahvalaulu kandjad ja sellest alast jätkub neile raasukeši tänapäevani. Ka

muistendlikke elusündmuste kirjeldusi on naised rohkesti säilitanud, sest nemad on kauem uskunud traditsionaalseid seletusi. Oma lapsehoidja-ameti soodustusel on vanadel naistel tihti veel elavalt meeles ja tarvitusel muinasjutte ja lastekohaseid laule.“ (R. Põldmäe, Rahvaluulekorjaja tööradadelt, lk. 6—7).

Esijoones tuleksid kirja panna vanemate inimeste teadmised ja tarkused, aga peale selle võib küsitleda nooremaidki (näit. mängude ja ringmängulaulude alalt) ning lasteluulet saab kõige hõlpsamini muidugi lastelt.

Kui leitakse mõni tähelepandav teadja, hea laulik või jutustaja, siis külastatagu teda mitu korda, et jäädvustada võimalikult kõik, mis ta teab. Kui ollakse jutustajaga pikemat aega tuttav, siis on ka hõlpsam küsitleda ja kirjutada. Ning vastavalt sellele on ka saak suurem kui juhuslikul külastusel. Nii on nende ridade autor a. 1932 ja 1933 kirjutanud ühelt Kavastu vanadekodus elavalt pimedalt mehelt üheteistkümne päeva kestel kokku 672 p. (550 lk) rahvaluulelist materjali (vt. RpS nr. 2, lk. 42—44). Korresp. P. Tammepuu on ühelt vanalt jutumehelt koguni 1700 p. sõnalist vanavara saanud (vt. RpS nr. 5, lk. 167—168). Need jutustajad polnud igapäevases elus aga kuidagi ebatavalised isikud.

Üldse ei maksa välja minna eelarvamusega, nagu peaks rahvaluuleteadja olema kuidagi erakorraline isik; iga tavalinegi inimene teab midagi jutustada, kuigi ühe teadmised võivad olla suuremad kui teisel ja üks olla jutukam kui teine.

Jutukamate ja teadjamate isikute leidmiseks pöördutagu vanemate usaldusväärsete kohalike elanike poole. Ka teab üks jutustaja harilikult juhatada veel teisigi jne. Korjajal olgu alati käepärast väike märkimik, kuhu kirjutatakse juhatatud isikute nimed ja elukohad, et lähemal võimalusel neid külastama minna.

Kohtlemisküsimusi. Kui tehakse kirjapanekuid oma sugulaselt ja tuttavalt, ei võiks seejuures tekkida erilisi raskusi ega takistusi. Aga oma tööd tuleb mõne sõnaga siiski tutvustada, kui tarvis, eriti aga võõras kohas ja võõraste isikutega jutuajamisse astudes. Öeldagu lühidalt ja asjalikult, kes ja kust ollakse, kelle ülesandel käiakse ning mida soovitakse. Seejuures on otstarbekohasem mitte kõnelda „vanavarast“ või „rahvaluulest“, mida lihtrahvas kaldub võõriti mõistma (vanavara = vanad töö- ja tarberiistad, rahvaluule = rahvalaulud), vaid väljendada konkreetsemalt, et soovitakse vanu pulmakombeid, mängu, vanu rahvalaule, rahvajutte jne.

Et korjaja töö saaks olla tulemusrikas, see eeldab lahket vastu tulekut jutustaja poolt ning viidab tema aega, vahel isegi tööaega. Võõrast, kes tuleb küsimiste ja pärimistega, võidakse esialgu kohelda külmalt ja tõrksalt. Poolehoiu ja usalduse võitmisel tuleb sageli kasuks, kui näidata huvi külastatava vastu, kui väljendatakse tunnustust või kiitust jutustaja tööala, majapidamise jne. kohta. Midagi huvitavat ikka leidub. Meestega juttu alates tuleb enamasti kasuks, kui on kaasas paberosse jne. Hea-

tahtlik tähelepanu ja tunnustus äratab küsiteldavas usaldust ning paneb ta lahkemini jutustama. Ei maksa paljuks pidada sedagi, kui algul peaks tulema juttu sellest, mis huvitab jutustajat, ja alles järgnevalt sellest, mis huvitab korjajat. Korjaja kohuseks on end sisse tunda jutustaja huvialadesse. Siis selgub varsti, mida kellelki kuulda ja saada võib.

Kui tehakse korjamiskäike oma kodust kaugemale, võõramate inimeste juurde, siis tuleb korjajale kasuks hea kohtanemisevõime uutes ja ootamatuis olukordades. Tuleb asjale kasuks, kui jutustajaid ei eraldata sest loomulikust ümbrusest, kus nad parajasti viibivad, ega segata neid töö juurest ärakutumisega, kui jutustamine on tööga ühendatav. Allakirjutanu on paljusid vanakesi küsitlenud näiteks sulenoppimisel, vihtade tegemisel, ketramisel, kangakudumisel, toitude valmistamisel keedukojas, lapsehoidmisel, karjahoidmisel jne. Niisugustel käikudel on soovitatav, et korjaja ise astuks selle juurde, keda soovib küsitleda, ega seaks end ootama kuhugi laua taha. Seega ei tülitata kõrvalisi isikuid ega segata majapidamises toimuvat tavalist tööprotsessi.

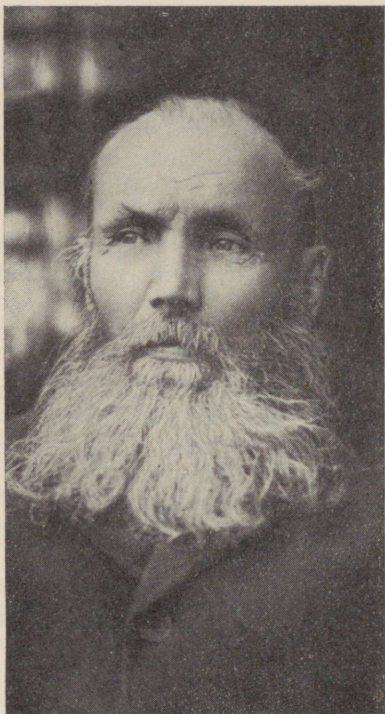
Korjaja võib vahel saada kasulikke andmeid isikute kohta kohalikest kooliõpetajailt ja muilt ametiisikuil, kuid juhatatuid külastama minna on parem üksinda kui mõne teise saatel, kellesse rahvas võib suhtuda eelarvamustega ja kelle juuresolek mõjub seetõttu segavalt.

Inimestele tuleb läheneda sõbraliku tervitusega. Sel alal on praegugi veel maksmas tavasid ja traditsioone, mida korjamiskäikude tegijail on kasulik tähele panna ja arvestada. Näit. leidub kohti, kus veel tervitatakse igat vastutulijat. Töörahvast möödumist ilma „jõudu andmata“ peetakse üldiselt ebaviisakuse ja kasvatamatuse tunnuseks. Et mitte äratada võõristavat muljet, tuleb korjajal silmas pidada rahvalikke käitumisreegleid.

Jutustajate kohtlemisel peab rahvaluulekorjaja olema korrektne ja taktiline. Ei maksa hakata vaidlema jutustajatega tema võib-olla iganenud vaadete, ekslike eelarvamuste või muu niisuguse pärast. Ei maksa hakata moraali lugema, kui korjajale jutustatakse tüliasju, külaklatši, isiklike elujuhtumusi jne. Kuulda võib paljugi, kuid kõike pole vaja kirja panna (mis pole rahvaluule) ja midagi isikutesse puutuvat ei tohiks korjaja ka suusõnal edasi kõnelda. Rahvaluulekorjaja võib mõnes metsakülas olla haruldane ja ainukordne võõras — ärgu jäetagu endast halba mälestust. Igasugusel asjaajamisel, arvete õiendamisel, antud lubaduste täitmisel jne. tuleb olla täiesti korrektne.

Jutustajate tasu. Selles asjas on olud paiguti väga erinevad. Leidub kohti, kus tasust ei tee keegi küsimust või kus seda peetakse koguni haavavaks, kuid leidub ka niisuguseid haruldasi kohti, kus ilma rahalise tasuta ei taha keegi midagi avaldada. Viimasel juhul on harilikult korjajad ise mõjunud rahvale demoraliseerivalt, näit. rikkad välismaa turistid, kes iga tühise asja eest on valmis maksma.

Normaalselt ei võiks rahvaluule jutustamine kuuluda tasu alla. Me ei kogu ju mitte isiklikku loomingut, vaid seda, mis on traditsiooniline, mis jutustaja isegi on teistelt kuulnud. Küsimusse võiks tulla mingisugune meelega või tasu äraviidetud aja eest, kui seda on võrdlemisi palju (näit. mitu päeva). Lühemate ajaviitmiste eest aitab harilikult paberrossidest, kompvekkidest ja mõnest väikesest kingitusest. Muidugi tuleks tähele panna ja arvestada ka jutustajate ainelist seisukorda; kui on tegemist kehvikutega, tuleks tasumisel olla heldekäelisem.

Jutustaja Peeter Käär,
kellelt P. Tammepuu on kirju-
tanud 1700 p. rahvaluulet.

nult oma kodukohas, siis on isikute nimed ju üldiselt teada. Vanust võib märkida ka umbkaudselt, kui täpseid andmeid raske saada.

Vahel avaldab mõni jutustaja soovi, et tema nime ei avaldataks trükis, et korjaja jätaks märkimata, et just tema on jutustanud seda või teist jne. Niisugused soovid pandagu kirja ja neid võidakse arvestada.

Üldse tuleks aga andmete küsimisel jutustajaile selgitada, et kõike seda märgitakse ainult selleks, et oleks täpselt teada, kust

Tänulikkust oma paremate jutustajate vastu peaks aga olema igal korjajal. Seda saab väljendada mitmel viisil, juba suusõnalgi. Aga nagu ülemäärasest tasumisest, nii tuleb hoiatada ülemäärasest kiitmiseestki: jutustaja hakkab oma teadmisi pidama liiga tähtsaks ja hinnaliseks, või hakkab fantaseerima, et näidata end kõikteadjana.

Andmete teadasaamine. On tarvilik, et rahvaluulekorjanduses oleks märgitud, kes on jutustaja, kui vana ta on (veel parem: kus ja millal ta on sündinud), kus ta elab jne. Kuid leidub jutustajaid, kes ei taha avaldada oma nime ega vanust. Kuidas niisugusel juhul toimida? — Isikusse puutuvaid andmeid on kõige soovitamam küsida jutuaajamise kestel, nagu muu seas, ilma et sest tehtaks tähtsat küsimust. Kui nende avaldamisest siiski keeldutakse, ei maksa sedagi pahaks panna; andmeid võib küsida ka naaberitelt, asutise juhatajalt (näit. vanadekodus), vallavalitsusest jne. Kui tehakse kogumistööd ai-

ja kellelt materjal põlvneb, ega ole sellel mingisugust muud kõrvaltähendust.

Korjaja varustus. Kes soovib rahvaluulet kirja panna, see kandku alati kaasas väikest märkmikku ja pliiatsit. Sobivaks märkmiku formaadiks on $10\frac{1}{2} \times 17$ sm. Paksemasse ja kõvakaanelisse on parem kirjutada kui õhukesesse. Niisuguseid väikseid vihikuid võib igäüks hõlpsasti ka ise valmistada.

Märkmiku 2—3 esimest lehte kasutatagu selleks, et sinna märkida nende isikute nimed ja aadressid, keda juhatatakse kui häid teadajaid, jutustajaid või lauluoskajaid. Lähemal võimalusel mindagu neid külastama.

Üleskirjutusi tehes märgitagu kohe juurde, mida keegi on jutustanud, et hiljem esialgsete kirjapanekute ümberkirjutamisel ei tekiks eksitusi.

Kui minnakse korjamiskäigule võõrasse kohta, kodust kaugemale, võetagu kaasa isikutunnistus. Kui tarvis, kasutatagu ka maakaarti, et näha, kust lähevad kõige otsemad teed jne. Kes kavatses pikemaid korjamistekondi, võib saada selleks kaasa erilise tunnistuse ERA-lt. Kes on samal ajal ERA ja ERM-i korrespondent, kandku kaasas korrespondendi liikmekaarti.

Korjamistöö järjestamine. Ideaalne oleks, kui korrespondent püüaks korralikult vastata kõigile ERA küsimuskavadele. Korjajaid, kes sellise järjekindlusega töötaksid, pole aga kuigi palju. Päris äärmus on veel see, et sageli antakse küll nõusolek kaastööks, kuid aasta ja paari kestel ei saadeta siiski mitte midagi. Kahjuks unustatakse ära, et kaastööliseks olemine ei või olla ainult nimeline, vaid see tähendab ikka t ö ö k o h u s t u s t.

Kes rahvaluule kogumise asjus antud lubadust ikka kavatses pidada ja täita, see määraku selleks tööks vähemalt mõned üksikud kindlad päevad, näit. üks päev kuus, soovitav pühapäev. Need selleks määratud päevad kulutatagu ka kindlasti kogumiskäikudeks. Peale selle kasutatagu veel juhuslikke võimalusi. Kes järjekindlalt töötab, jõuab varsti rõõmustavate tulemusteni. Nii on igasuguses töös ja ettevõtmises: kes ainult lubab ja kavatses, see ei jõua edasi. Kes aga kohe hoolsalt peale hakkab, võib juba ainsa päevaga saavutada terve vihutäie. Edasipüüdlik korjaja võtku õpetust rahvavanasõnadest: Mis täna tehtud, see homme hooletu. — Enam saab pisukesest tööst kui suurest seisust.

Juba eelpool oli märgitud korjamistöö loomulik arengukäik, nagu see selgub ka paljude korrespondentide tegevusülevaateist: kõigepealt kirja panna isiklikud mälestused ja tähelepanekud, siis kirjutada oma kodustelt ja lähemalt sugulastelt ja tuttavalt ning viimaks minna ses mõttes külastama juba võõramaid ja kaugemaid isikuid. Sihiks võetagu kõige oma kodukohas veel säilinud rahvaluulevara üleskirjutamine.

Kogumistöös tuleks arvestada ka kohalikke erijooni ja võimalusi. Kus hästi säilinud vanad usukombed, seal kogutagu neid

hoolikalt. Kus leidub häid rahvajuttude teadajaid, kogutagu erilise tähelepanuga jutte. Jne. Üldiselt peaks korjaja püüdma täita neid ülesandeid, mis talle Arhiivi poolt antakse. Vastaku temale saadetud „Rahvapärimeste Selgitaja“ numbrites leiduvaile küsimustele ning võtku peale selle veel käsile „Tööjuhistes“ näidatud ainealad. Kõike ei maksa korraga käsile võtta ja siis pealiskaudselt ära vastata; parem on töötada järjekindlalt, hoolikalt ja süvenenult. Peetagu meeles, et ERA-s hoitakse kõik korjandused alal sel kujul, nagu nad on saadetud, nii hääd kui halvad, korralikud kui lohakad.

Korrespondente-kursuslasi ja ERA ametnikke

Tartus, 30. okt. 1937.

Korjamistöö järjestamisel pandagu tähele ka seda, mis on kirjutatud „Rahvapärimeste Selgitaja“ numbrites pealkirja all „Kõigile ERA kaastöölisele“ või „Mitmesuguseid teateid“.

Minimaalnõuded. Mida rohkem keegi kogumistöö alal suudab korda saata, seda parem. Kuid minimaalnõudeks on, et iga korrespondent saadaks aasta jooksul vähemalt 1—2 korralikku saadetist. Kes küll on lubaduse andnud korrespondendiks hakata, kuid ei vasta temale saadetud küsimuskavadele, see kustutatakse korrespondentide nimestikust.

Paistab, et vanematel korjajatel on vahel raske kohaneda tänapäevases korjamistöös rakendatavate nõudmistega. Nende suhtes ei oldagi nii nõudlik, peasi, et saadetak materjal oleks täiesti rahvaehtne (rahvasuust kogutud), korralikult kirjutatud ja varustatud päritoluandmetega. Kui mõni vanem korjaja pole päris kindel õigekirjutuses, siis sedagi puudust ei peeta väga oluliseks.—Kõigi korjamistöös maksvate nõuete täitmist aga oodatakse nooremalt kaastööliselt. Samuti on eeldatav, et lastel oleks kirja-

oskus täiesti selge ja mõtlemisvõime tarvilisel määral arenenud, enne kui neid rakendatakse lastelaule jm. kirja panema.

Kuigi väärivad erilist tänu suured ja sisukad korjandused, olgu siiski nimetatud, et uurijale võivad vahel olla väga tähtsad mõned lühikesedki teated, eriti siis, kui need peaksid käima vana-aega kohta. Sellepärast maksab saata ka väikseid korjandusi, kui rohkemat ei peaks võimalik olema saavutada.

Soodustusi korjamistöös ERA-lt. Oma kindlatele korrespondentidele saadab E. Rahvaluule Arhiiv korjamistööks vajalised materjalid tasuta koju kätte. Saadetakse „Tööjuhiseid“, „Rahvapärimeste Selgitaja“ numbreid, eri juhislehti üksikute ainealade käsitlemiseks ja muud. Korjatud materjali kirjutamiseks saavad korrespondendid ERA-lt tasuta vihkke. Üsikuil juhtudel saadetakse korjajaile näpunäiteid ja õpetusi ka kirjateel. Aegajalt korraldatakse korrespondentide instrueerimiseks veel kursusi, millest osavõtjatele tasutakse sõidu- ja muud kulud. Kes ERA kaastöolistest peaks vahel viibima Tartus, seda palutakse lahkesti külastada Arhiivi (Aia t. 42, avatud tööpäeviti kella 9—3), kus võib tutvuneda kogudega ning saada juhiseid edaspidiseks tööks.

Korjanduste ärasaatmine ja muu kirjavahetus. Kogutud ja nõuetekohaselt vihkudesse kirjutatud materjal saadetakse ERA-le aegajalt postiteel kätte. Oma kaastöolistele saadab Arhiiv materjali ärasaatmiseks trükitud aadresslehtedega varustatud ümbrikke või aadresslehti. Ühes ümbrikus võib saata ka mitu vihku. Samas ümbrikus (vihi vahel) võib olla ka saadetise kaaskiri. Kui kasutatakse trükitud aadresslehti, ei tule saadetisele kleepida postmarke. Postikulud tasub ERA saadetise vastuvõtmisel.

Vastavalt Postivalitsusega sõlmitud kokkuleppele tulevad aga trükitud aadressidega saadetised postile anda (postkasti lasta) kinnikleepimata ümbrikes. Küll võib suuremad ümbrikud, milles mitu vihku, nõoriga ümber siduda, et midagi välja ei kukuks.

Vihkude tellimiseks ja muuks vähemaks kirjavahetuseks on soovitatav kasutada trükitud aadressidega postkaarte, mida ERA saadab oma korrespondentidele tasuta. Neilegi pole vaja marke peale kleepida.

Trükitud aadressiga saadetistel ei tule aadressi tekstis midagi maha kriipsutada ega ole vaja ka midagi juurde kirjutada. Et neid saadetisi saab saata trükitööde tariifiga, vaatamata sellele, mis nad sisaldavad, see on olnud sellekohasest erikokkuleppest. Sellepärast ei tule aadressilt kustutada sõna „trükitöö“. Ka pole vaja juurde kirjutada „tähitult“ ega midagi muud, sest see teeks saadetise asjatult kallimaks. Üldse tulevad trükitud aadressiga saadetised meile kätte sama kindlalt kui tähtsaadetised.

Aruanded. Sissetulnud saadetiste kohta avaldatakse järjekindlalt aruandeid. Need ilmuvad „Rahvapärimeste Selgitajas“.

Et aruanded sisaldavad lühikesi hindavaid märkmeid korjanduste kohta, samuti näpunäiteid edaspidiseks tööks, siis on soovitatav nende tähelepanelik läbilugemine. Sealsamas avaldatakse kokkuvõtteid ja ülevaateid ka üksikute korjajate tööst, kes töötavad silmapaistvamate tulemustega. Kokkuvõtteid kogumistöö kohta avaldatakse peale selle veel ajakirjanduses.

Korjanduste hindamine ja premeerimine. Iga saabunud korjanduse läbivaatamisel ja registreerimisel märgitakse korjaja töölehele selle kohta arvulised andmed ja hinnang; nende sissekanete põhjal tehakse aasta lõpul kokkuvõtte iga korjaja aastatoodangust.

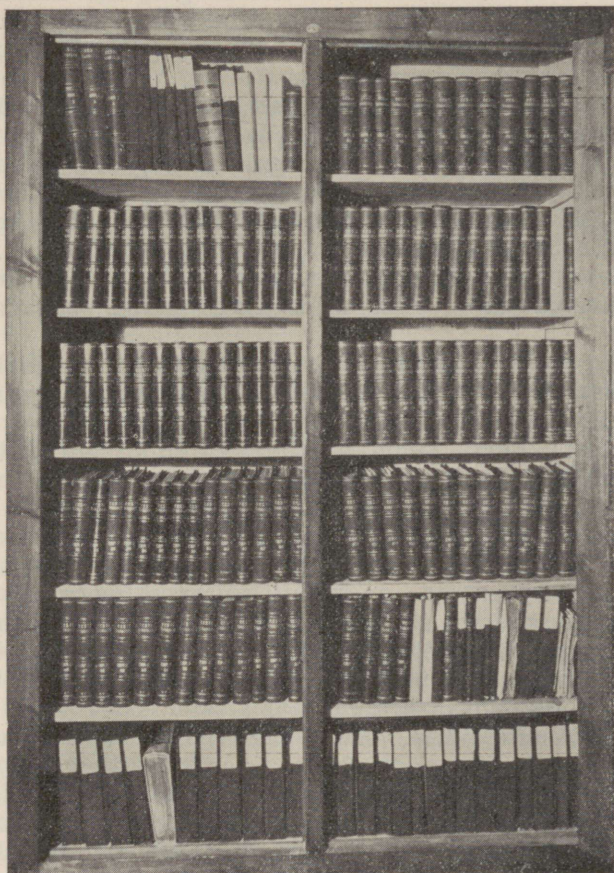
Vastutasuks ja tänutäheks korjanduste eest saadab ERA oma kaastöölisele mitmesugust rahvaluule-sisulist kirjandust. Kõik kaastöölised saavad tasuta „Rahvapärimeste Selgitaja“, mis ilmub vähemalt kaks korda aastas. Igale kaastöölisele saadetakse võimaluse korral ka need teosed, kus on avaldatud nende kirjutatud tekste.

Korrespondentide aastatoodanguid võrreldakse veel omavahegi ja kaalutakse nende väärtust. Suuremate (vähemalt 100 lk.) ja sisukate korjanduste eest antakse rahalisi auhindu. Rahaliste auhindade jagamine toimub iga aasta algul, mispuhul võetakse arvesse kõik eelmisel kalendriaastal ERA-le saabunud korjandused. Viimastel aastatel on auhindade üldsumma olnud 720—750 krooni ja üksikute auhindade suurus 75—10 krooni. Auhinnasaajate nimestikud on ilmunud „Rahvapärimeste Selgitajas“ ja ajakirjanduses.

Eri köited. Suuremaist korjandustest moodustatakse ERA-s omaette köited, mille seljale trükitakse korjaja nimi kuldkirjaga. Seni on nimelisi köiteid kõige rohkem saavutanud J. A. Reepärg (5 köidet) ja J. Sõggel (5 k., kuid osalt varemkogutud materjali). Eri köiteid omakogutud materjalist omavad veel järgmised korrespondendid: P. Tammepeuu (3 k., millest üks sisaldab enamuses õpilaste korjandusi), E. Poom (2 k.), M. Sarv (2 k.), A. Tammeorg (2 k.), P. Voolaine (3 k., kuid osa stipendiaadina kogutud), L. Böckler, V. Eenveer, J. Eplik, A. Kroon, E. Kriitmäe, D. Lepson, H. Neumann, Joh. Raidla, Th. Saar, M. Särg, E. Tammsoo, L. Usküla jt. Leidub ka mitmenimelisi ja mitme isiku korjandusest koosnevaid köiteid, nagu Kivi—Jennes, Einberg—Nurme, Orusaar—Tamm, Sarv—Reepärg—Poom, Samet—Eenveer—Hiimägi—Nurme, Lepson—Moodis, Ahurand—Toomessalu, S. Lätt—E. Kirss—L. Priks, E. Luht—E. Mets ja O. Jõgi—J. Ratasepp. Nimeliselt on ERA-s märgitud ka kõik stipendiaatide köited, mida on kogusummas mitukümmend.

Kes soovib oma korjandusi lasta koondada omaette köitesse, see teatagu sest ERA-le. Köitesse läheb umbes 18—20 vihku. Soovitatav on, et see materjal saadetakse ära ühe aasta kestel, sest pooliku köite hoidmine mitu aastat läheb tülikaks.

Siinjuures tuleb aga tähendada, et suurte korjanduste saavutamine ei olene ainult korjaja heast tahtest ja ajast, mis selleks tööks võidakse kulutada, vaid väga tähtsal määral just kohalikest oludest ja eeldustest. Kus leidub häid jutustajaid ja teadjaid, seal võidakse jõuda suurte saavutusteni, kus aga materjali vähem saadaval (ja kaugemaid korjamiskäike ei soovita ette

Osa ERA poolt kogutud rahvaluulet köidetes (1936).

võtta), seal tuleb paratamatult leppida vähemaga. Kuid väärtuselt võib mõni väike korjandus, mis hoolikalt koostatud, kaaluda üles suure, kui see suur on sisult kehv ning annab tunnistust lohakast tööst.

Korjaja teenete jäädvustamise eest hoolitsetakse veel sel teel, et teaduslikes väljaannetes ilmuvate pikemate tekstide juurde märgitakse alati ka korjaja nimi. Seda tehakse igal juhul, olgu korjaja teened üldkokkuvõttes väikesed või suured.

Elulugu ja ülevaated korjamistööst. Iga rahvaluulekorjaja saatku ERA-le oma elulugu ja näopilt (foto). Need tuleksid avaldamisele „Eesti rahvaluulekogujate albumis“, mille väljaandmine on ERA üheks tuleviku-kavatsuseks. Kuid korjajate elulugusid ja pilte avaldatakse ka „Rahvapärимuste Selgitajas“. Samaks otstarbeks on soovitatav andmeid ja pildimaterjali koguda ka endiste rahvaluulekogujate kohta, et oleks võimalik nendegi tööd täiel määral selgitada ja hinnata. Samuti pandagu kirja tähtsamate jutustajate ja laulikute elulugusid.

Väga soovitatav oleks, et korjajad saadaksid vahel ülevaateid oma tööst: kust ja kellelt kogutud, millal kogutud (pühadel, pühapäevil või muul ajal), missugust materjali saadud, muljed ja märkmeid jutustajaist ja laulikuist, kas on juhtunud erilisi takistusi, kuidas on väljavaated edaspidiseks jne. Niisuguseid ülevaateid on soovitatav kirjutada iga korjamisaasta lõpul, kui aga töö on vähene, siis muidugi pikema aja tagant. Huvitavamaid ülevaateid avaldatakse võimaluse korral „Rahvapärимuste Selgitajas“.

ERA ja ERM. Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Rahva Muuseumi kaastöölised on osalt ühised. Et nende kahe asutise nimed ka trükitud aadressidel esinevad kõrvuti, siis näib see tekitavat arusaamatusi. Mõni kirjutab samasse vihku nii ERA-le kui ERM-le minevat materjali. Kuid et need asutised on teineteisest mitu kilomeetrit eemal (ERA asub Tartu linnas, Aia t. 42, ERM aga linnast väljas, Raadi mõisas), siis on segasaadetised mitteesoovitavad; neid on raske jagada lehtede väljarebimise teel ja vastastikune kopeerimine on samuti tülikas. Seepärast kogutagu ERA vihkudesse ainult rahvaluulet ERA juhiste ja küsimuskavade põhjal ning pandagu vihud posti ERA poolt saadetud ümbrikes. Nii vihke kui saateümbrikke saadab ERA oma kaastöölistele tasuta, nagu juba eelpool öeldud.

Eriti stipendiaatidele. Kuigi meie kogumistöö toetub esijoonel kohalikele korrespondentidele, tuleb selle kõrval siiski kasutada stipendiaatide abi. Stipendiaadi all mõistame siin isikut, kes on ERA ülesandel saadetud kuhugi korjamistööle. Enamasti saadetakse stipendiaatidena välja üliõpilasi, kes on ülikoolis rahvaluulet õppinud.

Stipendiaat peab korjamistöös aluseks võtma need juhised ja küsimuskavad, mis talle ERA poolt kaasa antakse. Enamasti on stipendiaadi töö piiratud mõne kitsama ala või küsimustikuga, kuid töötada tuleb põhjalikumalt, hoolikamalt ja teaduslikumalt kui seda nõutakse korrespondentidelt.

Et stipendiaadi töö oleks vaba juhuslikkusest ning annaks häid tulemusi, selleks on vajaline, et stipendiaat teeks teatud eel-töid enne väljasõitu:

a) Tuleks kättesaadava kirjanduse abil end tutvustada selle k o h a g a, kuhu minnakse, näit. lugedes vastava kihelkonna kir-

jeldust maakondi käsitlevaist teostest („Tartumaa“, „Võrumaa“, „Valgamaa“ jt.). Tutvunedes kihelkonna kaardiga tuleks kindlaks määratu umbkaudne maršruut.

b) ERA-s tuleks tutvuneda selle materjaliga, mis vastavast kihelkonnast on juba varemalt kogutud.

c) Tuleks juba enne väljasõitu tutvuneda vastava kihelkonna keelemurdega, kasutades sellekohast kirjandust (maakondi kirjeldavad koguteosed jm.).

Väga soovitav on, et stipendiaadil oleks kaasas fotoaparaat, millega saaks pildistada tähtsamaid jutustajaid, rahvamänge, rahvapärimustega seotud kohti jm. Maal liiklemist hõlbustab tunduvalt jalgratas. Kui see puudub, kasutatagu pikemate matkade puhul autobusse, raudteed ja muid liiklusvahendeid, sest pikad jalamatkad on väsitavad ja viidavad aega. Et rahvapärimuste korjaja on matkaja, kes läheb välja mitmeks nädalaks, tuleb sellekohaselt koostada kaasavõetav reisivarustus; kaasa tuleb võtta ainult seda, mis hädavajaline. Tingimata olgu kaasas isiklikud dokumendid, teedekaart ja ametlik sõiduplaanreisijuht.

Rändavale vanavarakogujale nagu üldse matkajale tekitab sageli muret öömaja küsimus. Võib ööbida kas sellekohastes registreeritud peatuskohtades (nimestik ilmub Turismi Keskkorralduse väljaandel), taludes, koolimajades ja mujal. Kasulik on käigid seada nii, et samas kohas saaks peatuda mitu ööd.

Maal matkates pidagu stipendiaat ühendust ERA-ga, informeerides aeg-ajalt oma aadressist, saavutustest, saates ära ümberkirjutatud materjali jne. Kui tarvis, saadab ERA veel matka kestel lisaküsimusi, reisiraha jne.

Iga stipendiaat püüdku see kihelkond või ala, mis talle määratud, hoolega läbi käia. Eriti just kõrvalistest ja arengus tahaäänud küladest leitakse häid jutustajaid ja teadjaid.

Kui kogumistöös avastatakse mõisteid, kombeid jne., mis on kohalikke omapärasusi ega esine mujal, siis tuleks just neid hoolikalt jälgida ja küsitleda.

Stipendiaadikorjandus tuleb ERA-le esitada vihkudesse tingida puhtaskirjutatult. Iga korjanduse juurde peab kuuluma korjaja reisi kirjeldus ja väike omajoonistatud kaart, millel märgitud läbikäidud külad.

Rahvaluulekorjamise tähtsusest. Iga teadlik korjaja võib nii eesti rahvuslikule teadusele kui ka oma kodukohale osutada sellega suuri teeneid, kui ta oma kodukohas hoolega tähele paneb ja korjab seal esinevat vaimset vanavara. Eeskujuliku materjalikogu väärtus ei vähene kunagi; see on seda hinnatavam, mida kauge-masse minevikku ulatub. Eeskujulik korjaja jäädvustab oma nime samuti kui usaldatav uurija.

Võime siin lõpetada ERA juhataja dr. O. Looritsa sõnadega: „Tõeliselt suur koguja ei ole mitte ainult rahvapärimuste vahendajaks, vaid ka rahva hinge ja vaimsuse kehastajaks ja

edasi kandjaks, kelle kätte hauatagused generatsioonid võivad usaldada oma loomingu kindlas teadmises, et see elab edasi ka tuleviku jaoks niisama orgaaniliselt, nagu see on elanud varem läbi aastasadade ja tuhandete.“ — „Osasaamine oma rahva mineviku-maailmast on õnn ja au ühtlasi, mis ei ole võimaldatud nendele, kes teesklevad end naiivseks või võtavad oma tööd ametikohustusena ja teenistusabinõuna, vaid ainult nendele, kes püüavad mõista seda, mida nad koguvad ja kes käsivad kogumistööd püha missioonina — olla oma rahva surnud ja surevate sõnatarkade väarikaks järelepõlveks, jah, just selleks ajalooliseks lüliks, kes oma elutööga kindlustab osasaamise rahvaloomingust ka kõigile järgnevaile sugupõlvedele.“

Kirjandust. Iga korjaja saab oma võimeid arendada kõigepealt isiklike kogemuste najal, kuid selle kõrval on väga kasulik lugeda ja arvestada sedagi, mida teised on samal alal töötades kogenud ja saavutanud. „Rahvapärimeste Selgitajas“ on ilmunud ja ilmub edaspidigi ülevaateid üksikuist korjajaist, samuti laulikute ja jutustajate elulugusid. Sealsamas jutustavad korrespondendid oma töökogemusi (näit. K. Lepa „Ülevaade minu senisest kogumistööst“ RpS nr. 8-ndas) ning annavad alaliselt näpunäiteid kogumistöö juhid (eriti tähele panna O. Looritsa kirjutist „Rahvapärimestekoguja kutsumusest“, RpS nr. 6). RpS numbreid saadetakse kaastöölisele tasuta. Vähesel arvul on ERA-l tagavaraks R. Põldmäe kirjutise äratrükki „Rahvaluulekoguja tööradadelt“ (ilmunud „Eesti Kirjanduses“ nr. 10, 1938).

II.

JUHISEID ÜKSIKUTE AINEALADE KOGUMISEKS.

A. VANEMAD RAHVALAULUD.

Eesti rahvalaulud jagunevad välise kuju poolest kahte erinevasse rühma — „vanemaiks“ ja „uemaiks“ rahvalauludeks. Kuigi niisugune vahetegemine tugineb vormilistele alustele — vanemad laulud on nn. algriiimilised (alliteratsiooni ja assonantsiga), uuemad aga lõppriimilised —, on traditsioonilised vanemad rahvalaulud üldiselt ka ealiselt tõesti vanemad ja väärtuslikumad kui lõppriimilised uuemad rahvalaulud. Seetõttu omab veel säilinud vanemate rahvalaulude kogumine suurt tähtsust ning tuleks seda teha erilise hoole ja täpsusega.

Vanade rahvalaulude iseloomulikeks tunnusteks on vanem ja pikemavormilisem keel, nn. algriiim (ühes värsis mitu sõna algab sama(de) hääliku(te)ga: **Ki**ike **ki**unub **ki**ndaaida . . ., **Mõ**telge, **meh**ed **mõ**nusad . . .) ja mõtteline parallelism (peavärsi mõtet korratakse mitmes järgnevas kõrvalvärsis), näit.:

Kui mina hakkam laulemaie,
laulemaie, luulemaie,
pisut sõnu pildumaie . . .

K ü s i m u s k a v a

vanade rahvalaulude küsitlemise ja meeldetuletamise hõlbustamiseks.

Laulud laulust ja laulmisest. Tüüpe ja teemasid: „Kui mina hakkam laulemaie.“ — „Nüüd ilus vilulla veerda.“ — „Igav on olla iluta.“ — „Laula, laula, suukene!“ — „Küla mull' ütleb: „Kuku, kuku!“ — „Küll laulaksin, kui tohiksin.“ — „Kust see laps need laulud saanud?“ — „Oles mo heli ennitsesse.“ — „Mis ma laulan, leinaline.“ — „Ei mina tohi olla tumma“ (Lauliku soost). — Laulan üle merede. — Puud nõtkuvad laulust. — Laulud tööõpitatud. — Pulmades laulikuks saanud. — Ühtelaulmine. — Hellad ühte. — Kandle tegemine. Jne.

Lapsepõlvest ja noorusajast: „Kui ma olin väiksekene.“ — „Millal maksan memme vaeva?“ — „Kust ma tunnen oma kodu?“

— Kes koju ootab? — Eide kiidutütar. Kuulus kuhjalooja. — „Isa mind hüüdis hiljatseksi.“ — Ema arm. — Õe õpetamine. — Kaua karjas käinud. — Haned kadunud. — Hobune varastatud. — „Söö, karja, sineta, karja!“ — „Tusti, tusti, seakene!“ — „Käi koju, karjakene!“ — „Mine üle, vihmakene!“ — Karjaste õllõtämised, eotämised jm.

Kiige- ja õitsilaulud: „Tulge kiikma, külanaised!“ — „Kuulin kiigel kiigutama.“ — „Oh te hullud kiigesepad!“ — „Mis sa kiinud, kiigekene?“ — Kiigele ehtimine. — Kiige katsumine. — Kiik halval kohal. — Kiik tahab kindaid. — Kingitused kiigutajale. — Kiigeaja lõpp. — Kirp kiigel. — Kiik keldrisse! — „Tulge õitsele, õeksed!“ — „Lääme no lehti, näiu noore!“ — „Õitse, õitse, ellä velle!“ — Õitsi kiitus. — Õitsi leeripaik. — Õitsipoisi hõlma. — Õitsi õlu. — Halb õitsipoiss.

Epp Vasar,
eesti kuulsamaid rahvalaulikuid.

„Läksin karja saatemaie.“ — „Lätsi mõtsa hommokulle“ (Kolm kosilast). — „Minu poeg on Peibesissa“ (Kaasa kauge). — Mehed kui metsapullid. — Tore neiu. — „Pane mu mehel' meelega tõttu!“ — Võta naine nähtavast! — „Mina küll tunnen tuima näiu.“ — „Oles see neidu minule!“ — „Kui pitkält neiu piduda?“ — Jumal hoidku joodikust! — „Eit minu soovis rikkaalle.“ — Meel mõtleb mõisamehele. — Neiu soovib põllumehele. — Hoiatus ilusa mehe eest. — Sepa minia. — Kuldnaine. — Arg kosilane („Neid pole püssil püüetava!“). — Kaevul kosija. — Kosjasõit. — „Ära püüa pühalla naista.“ — „Läksin Narvast naista tooma.“ — „Mõni läheb metsasta mehele.“ — „Poisi loodu pettijasse.“ — „Võõras ütles: Võta naine!“ — Jne.

Pulmalaulud. Pulmades on vanasti palju lauldud. Sinna kutsuti eri laulikuid nii mõrjsja kui peigmehe poolt, mistõttu pul-

Jaani-, mardi-, kadri-, vastla- ja muude pühade ning tähtpäevadega seotud laulud: „Tulge jaaniku tulele!“ — „Lääme vällä Jaani kaima.“ — „Laske marti sisse tulla!“ — „Laske kadri lämmeelle!“ — „Jõudke, jõudke, jõulukesed!“ — „Lääme liugu laske!“ — „Laske sisse engekeise!“ (Hingesantide laul). — Jne.

Armastus- ja kosjalaulud: „Läksin metsast luuda tooma“ (Karske neiu). —

mades esines sageli paremate kohalike rahvalaulukute laulmisvõistlusi. Lauludega saadeti peaaegu kõiki pulmatoiminguid algusest kuni lõpuni. Paiguti mäletatakse endisaegseid pulmalaule paremini kui muid vanu laule. Nende kogumine oleks väga soovitav.

Pulmalaulude teemasid ja tüüpe: Saaja sissesõit („Tere, tere, saajakene!“). — Õnesoovimine. — Peigmees tahab mõrsjat näha. — „Langukesed, linnukesed!“ — „Sööge, langud, jooge, langud!“ — „Ei ole neiduda koduna.“ — „Kust sina teadsid meile tulla?“ — „Tulin oma otsimaie.“ — „Meil on mõte teele minna.“ — „Ehi ruttu, neitsikene!“ — „Ole hoolas hommikulla!“ (Õpetus mõrsjale). — „Hoiä mo õde hüvästi!“ (Õpetus peigmehele). — „Ära löö noorikut! — „Peasta mo sõsar sõbasta.“ — Kirstu viimine. — Kirst kiidab mõrsjat. — Veimete jagamine. — Rahakorjamine. — Noorik lahkub isakodunt. — Ema nutab tütart. — Tänu laulud. — „Olgu terve, peiu memme!“ — Pulmaliste ärasaatmine. — Pilkelaulud. Jne.

Pulmalaulude repertuaar on paiguti väga erinev. Setus näit. on tähtsal kohal mõrsja ikmised, mida mõrsja pulma kutsudes ja pulmas peab laulma kõigile sugulastele.

Laulud abielu-õnnest ja õnnetusest: „Oh mu endista eluda!“ — „Millal läen mina omile, millal veeren vendadelle?“ — „Minu kaasa kaugeella!“ — Müüdüd neiu. — „See-ep on meesi, mis minulla“ (Hea mees). — Petis peiu. — Vanal mehel. — Vana naine. — „Minu naine tillukene.“ — „Võtsin mullu naise noore“ (Tõbine naine). — Must naine. — „Eks võind mullu mulle tulla!“ — „Oles ma uneski näinud“ (Kurjale kositud). — Vaene vabamehe naine. — Joodik mees. — „Ära joose joodikulle!“ Jne.

Murelaulud: „Muud istvad ilumäele“ (Ilumägi ja muremägi). — Ei ma sünni suurte sekka. — Ma jäin vara vaeseks lapseks. — Peretütar ja vaenelaps. — „Meie kaks vaesta lasta.“ — „Oma memm olli memmekene.“ — „Oh sina surma sõgeda, oh sina katku kadedä.“ — „Kolm oli halva alla ilma.“ — Miks on norkus noored mehed? — Öösi üksi. — „Tõuse üles, eidekene!“ (Tütar ema haul). — Jne.

Laulud tööst ja orjusest. Selle pealkirja alla kuuluks palju eri laule. Just mõisapõllul töötamist ja orjalu raskusi kajastavad arvukad vanad laulud: „Läksin tilluke teole.“ — „Peremees kiidab teopõlve.“ — „Kurät pantud kubijasse.“ — „Kuu ma ollin kubja alla.“ — „Meie kubjas kullakene.“ — „Olin orjas, käisin karjas.“ — „Kui ma pääsen mõisaasta, siis ma pääsen põrguusta.“ — „Oleks minu olemine, teiseks minu tegemine.“ — Ori ootab õhtut. — Öised orjad. — Ori taeväs. — Saksad põrgusse. — Hea ja kuri mõis. — „Härrad iksid ikkeessa, kubjad kurtsid kurgedessa.“ — „Seo mõisa põrgu mõisa.“ — Sakste rikkus valla vaeväst. — Jne.

Mitmesuguseid töölaule: „Lähme luhtaje loole.“ — Lähme põldu põimamaie. — „Lõpe, lõpe, põllukene!“ — „Sirise, sirise, sirbikene!“ — „Küll mina lõikan, ei mina jõua.“ — „Linakene,

linnukene!“ (Linalaul). — „Sõeru, sõeru, lehmakene!“ — „Kokku, kokku, koorekene!“ — „Veere, veere, kivikene!“ (Käsikivil). — „Ketra, ketra, vokikene!“ — „Tahtsin minna talguselle, tahtsin talguse õluta.“ — „Merimees läheb merele, kalamees kala järele.“ — Laeva tegemine. — Mere kündmine. — Võrgud meres. — Täid kaladeks. — Jne.

Looduslaulud: „Veere, veere, päevakene!“ — „Mine üle, vihmakene!“ — „Kuku, kuku, käokene!“ — „Juba lehib lehte puussa, lehte puussa, rohtu maassa.“ — „Külmä külmetäb minuda.“ — „Mes sina puhud, pohjatuuli?“ — Ötak om iks õnnõline.“ — „Mil-

„Külänäiokosõ’ kul’ätasõ’.“

Setu tüdrukud külatänaval kõndimas ja laulmas.

les kunnu kurvalise, laaneveere leenälise?“ — „Tere kuusi, noori meesi!“ — Suur tamm. — Nuttev tamm. — Ladvad lindudele. — Humal. — Hobuse ja härja tüli. — Kits tahab heinu. — „Kits läks kiideldes mäele.“ — „Oh ma vaene valge jänes!“ — Kass kaevus. — Kurg kündmas. — Jne.

Jutustavad laulud (neist on mõned nimetatud juba eelpool): Loomislaul („Sinikirja linnukene lendas meie koppelle“). — Ori taevas. — Uppunud venna otsimine. („Mul oli kolmi vennikesta“). — Harja otsimine. — Müüdüd neuu. — Salme neuu („Läksin karja saatemaie, leidsin kana karjateelta“). — „Läksin metsa kõndimaie“ (Nuttev tamm). — Suur tamm. — Suur härg. — Soome härg. — Härjad murtud. — Hobune varastatud. — Haned kadunud. — Ehted riisutud. — Osmi haigus („Look löi Osmil vastu

rindu“). — Ristitud mets („Toodi papid Paideesta“). — Ilolaul („Ilo sõidi jōkō piti“). — Kalmuneiu. — Kūreneiu. — Lunastatav neiu. — Mehehukkaja. — Kuldnaine. — Imetegija. — Jt.

Nekruti- ja sõjalaulud: „Mehed sõlmitud sõdaje, poisid värvitud vägeje.“ — „Ligi jõuab liisu aega.“ — „Ära minda annetasse, siita maalta saadetasse.“ — „Püss on suuri, raud on raske.“ — „Kui hakkab mina minema, siis hakkab hale tulema.“ — „Kesse tõi sõja sõnumida?“ (Venna sõjalugu) — „Kesse läeb meilta sõdaje?“ — Jne.

Mängu- ja tantsulaulud: „Koots, koots, kullikene!“ (Kullimäng). — Nukumäng. — Oldermannimäng. — Väravamäng. — Laevamäng. — Hobusemäng ~ Leigotamine. — Rikka ja vaese mäng. — Pajamäng. — Ani, ani valge. — Lambamäng. — Sõelamäng. — Nõelamäng. — Leinamäng. — Ristitants. — Viruvalts. Jne. Vt. mängude küsimuskavas, lk. 41—42. Mängu- ja tantsulaulud tuleksid kirja panna ühes viisidega ning mängude ja tantsude tegevustiku kirjeldamisega.

Nalja-, pilke-, sõimu- ja lorilaulud: „Iidut-tiidut tinga leid-sin!“ — „Siga läks tööle, mõek oli vööle.“ — „Olli mul rikas ristisa.“ — „Oiu, roiu, rotil pulmad!“ — „Mis tuled, kinnas, kiuslemaie!“ — „Mis sa laalad, lampilõuga!“ — „Vanad poisid, valjud poisid.“ — „Rikas tappis suure ärja.“ — Kõrtsilaule: „Läksin kõrtsi aega viitma.“ — „Viinakene, vellekene, õllekene, hõimukene!“ — „Meie eidel mitu mütsi.“ — „Iidut-tiidut tee oli viltu.“ —

Igasugused muud vanad rahvalaulud: „Mõista, mõista, mu õeke!“ — „Mõista, mõista mõistust!“ (Mõistatuslaulud). — „Mis seal meie õue alla?“ — Kus sa lähed, hiirekene? — „Piiri-pääri pääsuke, liiri-lõõri löoke!“ — „Tere, tere, tetermatsi!“ — „Hakkame, mehed, minema!“ — Laulu-kujulised nõidused: nikastuse-sõnad, tulesõnad, ussisõnad, kohtusõnad jne.

Lisaküsimusi mõnede haruldasemate vanade laulude kohta leidub „Rahvapärimeste Selgitajas“ nr. nr. 2, 3, 4 ja 6.

Üldiselt tuleks arvesse võtta veel seda, et vana laulu-repertuaar on paiguti võrdlemisi lokaalse iseloomuga. Sellepärast kui keegi soovib erilise hoolega koguda veel säilinud vanu laule, siis tuleks tal kõigepealt endal lähemalt tutvuneda selle materjaliga, mis küsimusesse-tulevalt alalt või sest ümbruskonnast on juba varemalt kogutud.

Et vanu rahvalaule mäletavad veel ainult mõned üksikud vanemad inimesed (välja arvatud Setumaa), siis on soovitatav panna kirja kõik, mis vähegi teatakse. Ei maksa hoolida sellestki, kui samalt isikult on juba ennem laule kirjutatud või kui tema teadmised piirduvad ainult väikeste katketega. Eriti tähtis oleks vanade rahvalaulude kogumine Saaremaal, Läänemaal, Harjumaal (välja arvatud Kuusalu) ja Järvamaal, kui seal veel leidub nende oskajaid.

Kuidas küsitleda ja kirjutada?

Vanu rahvalaule on soovitatav kirjutada laulmise järgi, kui etteütteleja teab ka laulu viisi ja laulda oskab. Et üleskirjutis oleks võimalikult täielik, lastagu laulu ette kanda mitu korda. Kui kirjutatakse dikteerimise järgi, on ikkagi soovitatav lasta ettekannet korrata, et üleskirjutis saaks täielik. Ning korjandusse märgitagu juurde, mis on kirjutatud laulmise, mis etteütlemise järgi.

Väga soovitavaks tuleb pidada, et laulud jäädvustataks koos viisidega. Et korrespondentidel on see ainult väga harva võimalik, siis teatagu vanade lauluoskajate aadressid Eesti Rahvaluule Arhiivile, kes laulude jäädvustamisel kasutab ka fonograafi ja heliplaate. Fonograafiga on võimalik koha peale välja sõita, kuid heliplaadistamine toimub kas Tallinnas või Tartus.

Kui pole võimalik laule kirjutada ühes viisidega, siis märgitagu vähemalt ära, kuidas teatud laulu lauldakse või kuidas teda omal ajal on lauldud. Kas iga laulurida korratakse üks või rohkem kordi? Kas esineb kordussõnu ehk refräänid, mida korratakse iga lauluvärsi lõpul või keskel? Refräänid ja muud kordusvõtted tulevad kindlasti kirja panna. Vanemad korjandused on sellepolest enamasti puudulikud.

Vanu rahvalaule tuleb kirjutada üksikute lauluridade ehk värside viisi, mitte aga nagu proosateksti. Kui vanad rahvalaulud kirjutatakse vihku värside järjestuses, siis pole kirjavahemärgid olulised. Salmidesse jagunemist vanades lauludes ei esine.

Väga tarvilik oleks, kui vanade laulude juures leiduks märkmeid ka selle kohta, millal, mis juhul teatud laulu on lauldud või esitatud. Sellest on näit. vähe, kui pannakse pealkirjaks „mardilaul“, „pulmalaul“ vms.; oleks vaja täpsemalt märkida, milliste toimingute juures ja mis tähendusega teatud laule on esitatud. Et seda paremini välja tõsta, on soovitatav vanu laule jäädvustada ühenduses selle kombestikuga, kuhu nad omal ajal orgaaniliselt on kuulunud. Sellepärast on üksikute laulutekstide asemel näit. soovitam terviklik kronoloogiline ülevaade endisaegsest pulmast (kumbed+laulud jne.), samuti mardipäevast, kadripäevast, vastlapäevast jne. Kui mõnel laulul on usutud olevat maagilist tähendust (vrd. „valuvõtmise sõnad“, mõned töölaulud jne.), siis tuleks seda kindlasti märkida.

Et uurijail oleks hõlpsam jälgida laulude rändamist paigast teise, tuleks laulikuilt küsida, kust — kellelt nad teatud laulu kuulnud või saanud on, ja seegi teade juurde kirjutada.

Järgnegu siin vana rahvalaulu kirjapaneku näide ühelt ERA Läänemaa korrespondendilt (Mihkli kihelk.). Korjandusvihk, milles siintoodud väljavõtte esineb p. 10 all, on ERA-le saabunud 31. I 1939.

Üks ema akand laulma, kui pulmalised kojo tund:

Kus te virved viivisite,
 oa kaunad uinusite?
 Oli teil obu väsinud
 või oli kartsas katki läinud?

Need, kes tulid, laulsid jälle vastu:

Ei ond obu väsinud
 ega põnd regi lagunud,
 ega põnd kartsad katki läinud —
 me olime suurte soode taga,
 madalate maade taga.
 Küll me sõitsime riivi kaudu,
 riivi kaudu ja raavi kaudu,
 vahel agust aeda kaudu.

Ma väiksest pärast Tuudi külas kuulsin. Sest võib olla neli-viiskümmend aastad.

Selles kirjapanus on selgitavaid andmeid rohkem kui tavali-
 selt, kuid on jäänud siiski ütlemata, kas laul on korjajale ette dik-
 teeritud või lauldud. Kohalikku keelemurret on siin hästi tabatud
 ning kirjas oskuslikult edasi antud.

Näide fonografeeritud rahvalaulust:

Ma le täüsi tädikene, kas'ke kanike!	2 k.
sa led küläst küstü, kas'ke kanike!	2 k.
vallast võlgu võetu, kas'ke kanike!	2 k.
Sul om hame hata nahast, kas'ke kanike!	
hame om sul hata nahast, kas'ke kanike!	
põll een põrsa maost, kas'ke kanike!	2 k.

(ERA, Fon. 439a < Hargla, Taheva — H. Tampere < Liis Peltser, 77 a. v.; 1935.)

Fonograaf võimaldab laulmise üksikasju paremini jäädvustada. Siin näeme, et mõned eri sõnad on lauldes sulanud ühte: ma le < ma ole, saled < sa oled. Refraän „kas'ke kanike“ on lauldud iga rea otsa ning iga laulurida on lauldes korratud kaks korda, ainult ühel juhul on laulik kordamisel muutnud sõnajärjekorda.

Veel lisaküsimusi.

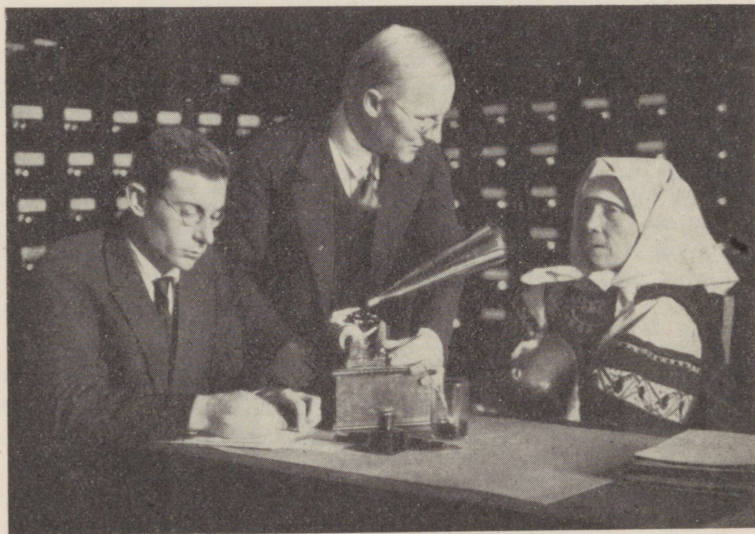
Väga väärtuslikud ja olulised oleksid vanade rahvalaulude alalt veel järgmised teated: Millal, kus ja kuidas vanasti lauldi? Kes peasjalikult laulsid, kas tüdrukud, naised või mehed? Kes on koha peal olnud kuulsamad ja välja-
 paistvamad rahvalaulikud? Kes laulsid pulmades? Kuidas lauldi, kas istudes, seistes, ringi käies, jallega trampides või kuidagi tei-
 siti? Kas ja mida said pulmalaulikud tasuks laulmise eest? (Pulma-
 laulikute kohta üksikasjalisemaid küsimusi vt. RpS nr. 4.)

Kes laulsid kiigelaule? Kuidas oli kiikumise ja laulurütmi vahekord?

Millal hakkas vana rahvalaul kaduma ja mispärast?

Kas mäletatakse, et mõne laulu (millise?) pärast on kohut käidud või karistada saadud?

Kuidas koha peal nimetati vanu rahvalaule, nende ettekandmist ja laulikuid (kaasitamine, leelotamine, õllõtamine jne.)? Eriti väärtuslikud oleksid tähelepanekud algelistest lauludest ja laulu-algeist, nagu karjalaste lauludest, eotamisest, õllõtamisest ja hõikeist kevadises metsas, heinaliste, õitsiliste ja pulmaliste hõikeist — huikeist jne.

Rahvalaulude fonografeerimine.

Laulab setu rahvalaulik A. Ruusamägi, keskel ERA juhataja dr. O. Loorits, vasemal mag. E. Päss.

B. RAHVAMÄNGUD.

Rahvamängud kuulusid loogilise jaotuse järgi küll tahapoole, kuid on tõstetud siin teisele kohale praktilistel põhjustel. Eesti rahvamängude trükkiandmiseks on juba mõningaid ettevalmistusi tehtud, kuid väga paljudest kohtadest on mängu siiski veel vähe kogutud. Seepärast oleks väga soovitatav, et neil aladel, kus pole enam saada vanu rahvalaule, alustataks kogumistööd rahvamängudega, mille all siin mõistetakse nii laste kui täiskasvanute mängu. Kui oma kodukoha mänguvara kirja pandud, alles siis võetagu käsile muud ainerühmad.

Eriti vajaline oleks mängude kogumine järgmistes kihelkondades. **V i r u m a a l:** Vaivara, Iisaku, Viru-Nigula, Viru-Jaagupi, Väike-Maarja; **J ä r v a m a a l:** Järva-Madise, Peetri ja Anna;

Harjumaal: Harju-Jaani, Jüri, Juuru, Hageri, Nissi, Keila ja Harju-Madise; Läänemaal: igal pool, välja arvatud Märjamaa ja Hanila; Saaremaal: Kihelkonna, Anseküla, Jämaja, Kaarma, Püha ja Jaani; Pärnumaal: Tõstamaa, Audru, Mihkli, Pärnu-Jaagupi ja Tori; Viljandimaal: Tarvastu, Paistu, Kõpu ja Suure-Jaani; Tartumaal: Palamuse, Nõo, Puhja, Rannu ja Rõngu; Võrumaal: Karula, Hargla ja Vastseliina; Petserimaal — igalt poolt.

Mängude kogumisel olgu koguja püüdeks anda võimalikult täielik ülevaade oma kodukoha mängude repertuaarist. Et see oleks võimalik, võetagu küsitlemisel aluseks siinsed küsimused ning püütagu nende kohta hankida vastusmaterjali paljudelt isikutelt. Igast mängust koostatagu omaette kirjeldus, mis olgu võimalikult üksikasjaline.

K ü s i m u s k a v a.

Lastemänge.

Mis mängu on lastel, kus nad aimavad järele suurte inimeste töid ja toiminguid (hobune ja ajaja, karjahoidmine, poepidamine, nukud jne.)? Milliseid mänguloomi („hobused“, „lehmad“, „lambad“, „sead“ jne.) on tarvilusel? Millised need on ja kust neid saadakse? Milliseid mänguasju, pille, vilesid jne. teevad lapsed endile ise (puust, paberist, riidest, savist jne.)? Näit. kärsti, vurr, viruvärat, kassimärss, laevad jm.

Milliseid mängu mängivad lapsed käte ja sõrmedega? Näit. mitmesugused käteplaksutamised (kahekesi), „koguduse laul“ (sõrmede pigistamine), härja (kuke) jootmine, sõrmedega kudumine jm. — Kes on armas? — Kuidas jänes imeb? — Mustlase tuleraiumine. — Kala jagamine. Jm.

Milliseid peitmis- ja otsimismänge mängitakse? Näit. rihvaader, peitus jt. Kirjeldage neist igauht üksikult.

Milliseid mängu tehakse väikeste kivikestega, neid üles visates ja kinni püüdes? Näit. nipki, viiskivi, kümmekivi, vahetus jt. Millised olid mängukivid ja mitme kiviga mängiti? Kas on niisuguseid mängu mängitud ka kontidega?

Milliseid mängu mängitakse ühel jalal hüpates? Näit. kekskast, tigu, lennuk jt. Lisatagu jooniseid mänguplatsi jaotusest!

Milliseid mängu mängivad karjalapsed karjas olles? Kirjeldage neid. Kus ja kuidas kiigutakse? Millised on kiigid?

Kas on mängitud mängu, milles esineb ostmise või varastamise motiiv? Näit. linnumäng, lõuendimäng, värvi-mäng, kapsamäng jt.

Mida ja kuidas mängitakse kirjutussulgedega, kompekipaberitega, metallrahadega? Mis mängu ja vigureid tehakse nõõriga (näit. „kassikangas“)? Mis mängu mängitakse tahvlil (siga, korstnapühkija jm.)?

Kas ja kuidas mängitakse kasteheintega, mõne taime varte, lehtede või okstega? Kas ja kuidas tehakse neist mänguasju (näit. saksasaan, part jm.)?

Kas esineb niisuguseid mängu, milles osavõtjad peavad olema tõsised või vaikima, kuid üks katsub teisi naerma ajada? Kirjeldage neid.

Milliseid vigureid ja nalju tehakse teadmatutega (. . . linna näitamine, tiigi kuivatamine, pussnoa tegemine, „Anna Laks“ jm.)?

Milliseid lauamänge lastel on või on vanasti olnud? Kirjeldage neid. Milliseid pimedamänge on mängitud?

Kas mängitakse või kas vanasti on mängitud kullimängu, kul'a, kullimaa tegemist, kivikulli, linnumängu, lätsu (letsu), matsu?

Kas on mängitud lambapüüdmist („Utü, utü, tulge koju!“), kassi ja hiirt, koera ja jänest, sulipoli ja muid kinnipüüd-

Muna mulku ajamine (Kambja).

mis mängu? Milliseid muid jooksumänge veel on olnud?

Kas ja kuidas on mängitud kurni ~ kaikamängu, katskiid, rattaviskamist (ketast, tsõõri) ja muid viskemänge? Millised neist on olnud laste, millised täiskasvanute mängu?

Kas on tarvitatud linge ja ragulkat (kadaharki, sarvikut)? Millised need olid ja mis nendega tehti?

Kas ja millest on kodusel viisil tehtud palle? Milliseid pallimänge on vanasti olnud ja milliseid mängitakse nüüd? (Tähele panna: koolis õpetatud pallimänge pole vaja kirjeldada.)

Milliseid mängu mängivad lapsed talvel lumel (~ lumes) ja jääl? Näiteks: lumesõda, lumekujud, lumekindlused, lumekull, lume-eesel, hundiaugud, jääkaru, keilipall ~ nappavai ~ ratasliug, liulaskmine, jäälaev jne.

Milliseid mängu tehakse suvel vees ja veekogude ääres?

Milliseid mängu ja oskusi õpetatakse koertele ja kassidele? Näiteks: sitsimine, kahel jalal käimine, üle kepi hüppamine, eemale visatud eseme tagasitoomine jne.

Jõukatsumisi ja osavusmänge.

Missuguseid jõukatsumisi on kohalik noorsugu vanasti harrastanud? Missuguseid harrastatakse veel nüüd? Kas on olnud kindlaid kohti (vabas looduses), kuhu külanoorsugu selleks kogunes?

Näiteks: kivi, kaalupommi, suure haamri, vankriratta, alasi, hobuse jne. tõstmine; sõrme, kaika ja kassiluuri ~ peniköödsa vedamine, looga viskamine, rusikalöömine, käesurumine, karvupidi kiskumine jne.

Kuidas vanasti külas maadeldi (rabeldi)? Milliseid eri võtteid ja „tiire“ seejuures kasutati?

Kas on tuntud teomehe või rätsepa „eksamit“, kubjakepi proovi, looga alt läbiminekut? — Kas on harrastatud kõrgus- ja kaugushüppeid?

Lapsed hällimas (Puhja).

Kas on esinenud hundiratta viskamine, juurekaku veeretamine, külakuhja tegemine (juustu vajutamine), tamme istutamine, soola kaalumine, karkudel käimine jne.? Kirjeldatagu neid kõiki. Milliseid muid jõu- ja osavusmänge on külanoorsool vanasti olnud?

Seltskonnamänge.

Mis mängu on mängitud niimoodi, et osavõtjad istuvad kas murul, põrandal või istmeil? Näiteks: tipimäng ~ ammustage rukist, laeva laadimine, kivinaaber, vanamees, pikk nina, paarilise valimine, silmategemine, nõela otsimine, paja kauplemine jne.

Kas on tuntud: linnud lendavad, raudteerong, sõit linna, telefoni tegemine, telegrammi saatmine? — „Mingelaine minu üstvävä?“ — „Mina küll!“ — „Ma olen sinu peale vihane!“ — „Kas oled omaga (paarilisega) rahul?“ — „Armastan — südamest.“ —

Sõrmusemäng. — Numbrimäng. — Nimede panemine. — Pulmamäng. — Tante käis Tallinnas. — Liblikamäng (tuline rätik). — Tagarääkimine. — Laulu arvamine. — Nõgesemäng.

Kas tuntakse niisuguseid mängu, kus ühel mängijal on silmad kaetud või seotud? Kirjeldage neid! Näit. pimesikk, lusikamäng, karupinkel, tuleviku ennustamine, kotivana, lööja arvamine, liiperi löömine, puudutaja arvamine. — „Istun, istun, kelle süles?“

Milliste mängude juures võetakse pante? Mida pandiks antakse? Kuidas pante lunastatakse? Kirjeldatagu koha peal tuntud pandilunastamisi!

Milliseid muid mängu veel mängitakse täiskasvanute seltskonnas?

Jõulu- ja muude pühade mängu.

Milliseid mängu on kohalike vanainimeste mälestuste järgi vanasti mängitud jõulupühil (jõulust kolmekuningapäevani)? Kirjeldatagu neid kõiki. — Kas on olnud mängu, mida mängiti ainult jõuluajal ja kuidas neid kutsuti? Missugusel pühil oli mängimine lubatud või keelatud? Kas kogunes mängudeks vahel rohkem kui ühe talu rahvas? Kuhu koguneti?

Kas on vanasti jõuluajal esinenud niisuguseid mängu, milles on kasutatud õlgedest tehtud kujusid või nuute? Kirjeldatagu selliseid. Näit. kingsepa silma torkamine, kinga-Jaan, suudarimäng, passilöömine, tedrelaskmine, jõuluorika tegemine, nuudimäng, ludimäng jm.

Kas on jõulupühil inimesi loomadeks moonutatud? Mispärast? Kuidas maskeeriti? Mida niisugused loomakujud tegid? Kas käisid elamuid mööda ringi? Kas kogusid mõnesuguseid ande? Näit. jõuluhani, tönk, kurg, sokk, pukk, kits, hobune jt.

Milliseid mängu on mängitud pähklitega, ubadega, herne- ningega ja jõhvikatega? Näit. rebasemäng, liig või paar, liik värava taga jm.

Milliseid muid mängu on veel vanasti jõulupühil mängitud? Näit. meelakkumine, vankrirataste tegemine, laeva pööramine, juurekaku tegemine, rebasepüüdmine, hülgenülgimine; sõelamäng, hunt ja lambad, pulmamäng, kuningamäng, hobusemäng, rikast ja vaest, laevamäng, leigarimäng jne.

Milliseid mängu on kevadpühil mängitud pühademu- ningadega? Näit. munaveeretuse, munaloomka, munade kullerdamine, koksimine ~ tiksimine, munade purustamine rattaga või sõelaga, munade ülesviskamine, pigistamine, puhumine jne.

Kas ja milliseid mängu on olnud vastlapäeval, tuhapäeval, jaanipäeval, mardipäeval, luutsinapäeval ja muil tähtpäevil?

Laulumänge.

Laulumängudeks loetakse siin niisuguseid, mille tegevus kas tervenisti või osaliselt toimub laulu saatel. Tähtis oleks koguda vanu algriiemiliste lauludega mänge, küsitledes neid kohalikest vanainimestest. Iga mängulaulu juures olgu võimalikult täpne kirjeldus, kuidas seda on mängitud. Samuti oleks väga tänuväärne panna kirja ka vanade laulumängude viise.

Kas mäletatakse veel niisuguseid vanemaid laulumänge (esitatud kas nimetus või mõni iseloomulik lauluvärss): Hanemäng („Hani, hani, valge“). — Hobusemäng („Kas sa nägid minu

Setu laulikud mängivad „vaest ja rikast“.

hoosta?“). — Kootskullimäng („Koots, koots, kullike!“). — Kuningamäng („Oo kuning, kuningakene, miks sa mullu meil ei tulnud?“). — Laevamäng. — Lambakarjusemäng („Mina hoian eide utte“ ~ „Teen aeda, teritan teivast“). — Leigarimäng. — Linnamäng („Teeme linna, hellerjaa!“). — Midrilinumäng („Meil oli üks midrilind“). — Naerivargamäng. — Nukumäng („Hüppa, nuku, karga, nuku!“ ~ „Alane, nuku, alane!“). — Nöelamäng („Nõtku, nõtku, nöelakene!“). — Oldermannimäng. — Pajamäng („Laena pada, langukene“). — Pulmamäng (~ õllele kutsumine). — Rikka ja vaese mäng (~ rikas ja vaene lind). — Seatapmismäng. — Sikakesemäng („Tere, tere, sikakene!“). — Söelamäng. — Sõrme-mähkimise mäng („Kesse eile lõikas sõrme?“). — Telutegemine („Tees-telu“). — Väravamäng (mitu eri tüüpi). — Vöökudumine

(„vüükudaminõ“). — Ätsemäng. — Setude laulumänge: leikotaminõ, kergotaminõ, ketsotaminõ, kivvijahvataminõ, linakakminõ, neitsütamine, siimataminõ, ridakaksaminõ, mõrsjakoolõtaminõ, tsirgokõnõ, riihepesmise-ilo, talsipühi-ilo, tümpä-tämpä ilo jm.

Milliseid laulumänge on olnud uuemate (lõppriimiliste) lauludega (ringmängud, tsõõrimängud jm.)? Väga soovivad on täielikud kirjeldused: mängu tegevus + laul(ud) + viis(id). Igal uueaegsel tantsuringmängul olgu tingimata juures ka see laul, mille järgi on tantsitud (nn. tantsurefrään).

Tüüpe ja laulualgusi: „Aadamal oli seitse poega.“ — „Ja see kaksikümmend üks . . .“ — Kord väike Ants läks jahi pääl. — Kus käisid, väike Annake? — Lilla istus kammerissa. — Ma vaatan paadist kiikriga. — Me lähme rukist (kaera) lõikama. — Metsa läksin ma ja . . . — Mina lähen kosja. — Mu isamaa armas. — Mäe otsas kaljulossis. — Möldermats. — Oh kui rasked on minu päevad! — Oh mina vaene võõral maal! — Oh sa kena tamme-kene! — Oh ütle, kena neiuke! — Pruut ja peigmees pärna vilus. — Roheline hein. — Seal Riia linna väravas. — Siidilipp ja hõbe-purjed. — Sinised ja valged lilled. — Talupojamäng („Me lähme rukist /~ kaera/ lõikama“). — Tibunibumäng. — Vares vaga lin-nukene. — Üks ilus mõisa Eestimaal. — Üks jahimees läks metsa. — Üks ja üksik olen ma. — Üks peigmees otsib pruuti. — Üks ühte ja kaks ühte. — Jne. Jne.

Mitmesuguseid muid mänge ja nalju.

Milliseid kaardimänge on vanasti mängitud ja milliseid mängitakse nüüd? Milliseid mänge on mängitud niisama ajaviiteks ja milliseid raha (või muude asjade) peale?

Kus ja millal harilikult mängiti kaarte? Millal oli kaardimäng keelatud? Kas on olnud mingisuguseid erilisi võtteid või kombeid selleks, et kaardimängus võita?

Kuidas on kohalik kaardimängu terminoloogia? Näit. trump ~ koosõr, mast, leht, saba, turak, ette käima, katma ~ tapma, äss, kuning, soldat jne.

Kirjeldatagu kõiki rahvapärasteid kaardimänge, nagu: omatrump, paaristurak, kaksikümmendüks, kolmlehte, kuuslehte, kuningamäng, küsimismäng, saaskopp, marjas, põrsasaba, sibi, süstakorku, vilukas, viislehte jne.

Missuguseid mänge on vanasti mängitud õitsil olles (öösiiti hulgakesi metsas hobuseid söötes ja valvates)? Näit.: luurivedamine (päitsetega), kohvikeetmine, puskarikõrvetamine, tuline kupp, jänsemäng (tuletukkidega), kübarate varastamine, karvupidi kiskumine jne. Mida on tehtud nendega, kes olid esmakordselt õitsil või kes olid väga unised? Õitsimänge küsitleda vanadelt kohalikelt elanikelt.

Mis mänge ja nalju on tehtud pulmades? Näiteks: vihtlemine, arstimine, aadrilaskmine, rehepeksmine, jahvatamine, laada-

pidamine, kohtumõistmine, härjatapmine, jandalitantsimine, pruudipärja mängimine jne.

Kas on mängitud eri mänge mõningate tööde lõpul (näit. sõnnikuvedamise, rukkilõikamise, linakitkumise) või talgutel? Millised need olid?

Olematu asja otsimine. — Kas on vahel tehtud niisugust nalja, et keegi (kes nimelt?) on saadetud külast otsima eset (vorstipaenet, saialakki, kuhjasirkli, tuulesõela, tuulevilet, sabaroo-puud jne.), mida pole üldse olemas? Millal ja mispärast nii on tehtud?

Milliseid omavahelisi pidusid või mänguõhtuid on kohalikel noortel vanasti olnud? Kus ja kuidas neid on peetud? — Milliseid mälestusi on endisaegseist mängutubadest, killatubadest, kildsannast, ülalistumistest, istmas-käimisest, ehalkäimisest jne. Kas on mõnesuguseid noorte kooskäimisi organiseerinud tüdrukud? Kas seal ka tööd on tehtud või ainult lõbutsetud? Küsitagu selle kohta teateid vanadelt kohalikelt elanikelt.

Kas ja kuidas peetakse praegu maanoorte omavahelisi olen-guid (külapidusid)? Millal neid harilikult peetakse? Mida seal tehakse? Kes neid korraldab? Kes võtab neist osa? Kuidas on niisuguste pidude kohalik nimetus (simman, klunker, lõbu jne.)?

Lisaküsimusi rahvamängudest vt. „Rahvapärimuste Selgitaja“ nr. 2.

Kuidas koguda ja kirjutada?

Iga korjaja püüdeks olgu kirjeldada võimalikult kõiki oma kodukohas tuntud laste- ja noorsoomänge. Kui muud materjali üldse mitte koguda, saaks juba mängudest üksinda mitmevihulise korjanduse. Võiksime näiteks nimetada, et ERA korrespondentidest on Emilie Poom ja A. Hiiemägi kogunud kumbki üle 150 mängukirjelduse ning korjandusi 100—150 mängukirjeldusega on õige mitmelt. Mänge kogudes ja kirjeldades on soovitatav silmas pidada järgmist:

1. Korjaja pangu kõigepealt hoolikalt kirja need mängud, mis ta teab ise omist kogemusest ja tähelepanekuist. (Mis on koolis õpitud või raamatuist omandatud, seda pole vaja kirjeldada).

2. Küsitletagu mänge oma kodustelt (isalt-emalt, vana-isalt-vanaemalt) ja pandagu needki hoolikalt kirja. Edasi oleks soovitatav mängude kohta andmeid pärida veel muiltki koduümbruse elanikelt, esijoones vanemalt isikuilt.

3. On väga soovitatav, et mängude kirjeldused oleksid võimalikult üksikasjalised. Märgitagu tingimata ära, kuidas teatud mäng algab, kuipalju on osavõtjaid ja millised on abinõud või esemed, mida mängus kasutatakse. Siis antagu ülevaade mängu käigust. Märgitagu ka seda, mis on olnud tütarlaste, mis poiste või vanemate inimeste mäng; mida on mängitud toas, mida väljas; kas mäng on praegu tarvitusel või on esinenud vanemal ajal.

Kui kaks isikut kirjeldavad mõnda mängu erineval kujul, siis pandagu kirja mõlemad kirjeldused.

Kui aga milgi põhjusel pole saadud mõnest mängust küllalt täielikku kirjeldust, kirjutatagu üles siiski kõik lühikesed ki teated, eriti siis, kui need peaksid käima vanemate mängude kohta, mida praegu enam ei esine.

4. Mängude, mänguosaliste ja mänguabinõude nimetused ning mängudes esinevad ütlused ja kõnekäändud kirjutatagu just nii, nagu nad kõlavad kohalikus keelemurdes. (Näit. kas trihvaater, trihvaader, trehvaa või kuidagi teisiti?) Ka mängulaulud kirjutatagu just nii, nagu nad ette öeldakse või lauldakse.

5. Oleks samuti väga soovitav ja tänuväärt, kui mängukirjeldustele lisataks juurde veel selgitavaid jooniseid (neid võiks teha pliiatsiga, sulega jne.), võimaluse korral isegi päevapilte ja mängulauluviiside noodistusi.

6. Andmed mängude põlvnemise ja jutustajate kohta kirjutatagu nii, nagu on selgitatud lk. 10—13.

Näiteid ERA-le saadetud mängukirjeldustest.

1. Heeringamäng.

Heeringas asub seljaga teiste poole. Teised on heeringast vähemalt 10 sammu eemal. Heeringas loeb: „1, 2, 3“ ja vaatab tagasi. Teised pavad lugemise ajal liikuma. Kes aga vaatamise ajal liigub, käsutatakse tagasi. Nüüd loeb heeringas jälle kolmeni ja vaatab. See sünnib niikaua, kui üks mängijaist on jõudnud heeringa selja taha ja teda lugemise ajal puudutab. Puudutaja asub heeringaks, teised lähevad 10 sammu kaugusele ta selja taha.

2. Ninnipooss.

Võistlejaid kaks. Võistlejad asuvad teineteisest eemale. Siis hakkavad neljakäpakil lähenema, ise möirgavad ja hüüavad: „Ninnipooss! Ninnipooss!“ Kui võistlejad on jõudnud teineteise juurde, hakkavad ninadega teineteist suruma. Surutakse niikaua, kui üks võistlejaist on surunud teise üle kokkulepit piiri.

Need mängukirjeldused on ERA-le Kuressaarest saatnud õpil. M. T r u u. Kirjeldused on huvitavad, kuid pole kahjuks nimetatud, kes neid mängivad (lapsed või täiskasvanud? ainult poisid?) ja kus harilikult mängitakse. Heeringamängus oleks soovitav teada ka osavõtjate umbkaudne arv. Muidu on korjanduse juures olemas kõik vajalised andmed.

C. LASTELAULUD JA MUU LASTELUULE.

Lasteluulet (laste folkloori) on Eestist omaette kogutud 1922. a. alates prof. V. Andersoni poolt. Seetõttu pole ERA sellele alale erilist tähelepanu omistanud. Kuid nüüdsest alates tuleb

seda siiski teha, sest prof. V. Anderson on 1939. a. asunud elama Saksamaale ja lõpetanud siinse kogumistöö.

Andersoni kogu kohta koostatud statistilisest ülevaatest selgub, et lasteluulet on meil seni kogutud äärmiselt palju mõnedest linnakoolidest (näit. Tartust), kuid kaugemaist maakonnist (näit. Läänemaalt ja Saaremaalt) siiski üsna vähe. Et senises kogumistöös on kogu aja aluseks olnud ikka sama küsimusleht, milles mõned tüübid veel eriti esile tõstetud, siis on neid esiletõstetud tüüpe aastate jooksul kokku tulnud äärmiselt palju, tuhandeid teisendeid (näiteks: „Kell üks — muna küps“, „Kits kile karja“, „Mamsel keetis moosi“ jmt.). Kuid nende kõrval on paljud teised tüübid jäänud varju ja hoopis kogumata. Seepärast tuleb lasteluule kohta lähemas tulevikus koostamisele uus küsimusleht, milles arvatavasti tuleb arvesse võtta ka selle aineala lokaalseid erijooni.

Sisuliselt kuulub laste rahvaluule hulka õige mitmesugust ainekku. Lapsed võtavad mõndagi üle vanemate repertuaarist, kuõd loovad siiski ka ise ja annavad põlvest põlve edasi üsna huvitavaid ja omapäraseid luuletooteid. Lasteluule hulka harilikult võetakse ka täiskasvanute poolt eriti laste jaoks loodud laulukesed, värsikesed, naljatused, ütlused jne.

Lasteluule nime all kuuluksid üldse kogumisele järgmised ained:

1) Rahvaomased uinutus- ja hällilaulud („Uni tule“, „Kasva karjuseks“, „Une-Tiiu“ jm.), mida on lauldud või veel nüüdki lauldakse väikestele lastele nende rahustamiseks või uinutamiseks.

2) Värsid ja laulukesed, mida vanemad inimesed loevad väikestele lastele, neid hüpitades, põlvel ratsutades, nende käsi kokku lüües, jalgu liigutades („Kuts läks karja . . .“), käima õpetades, jne.; sõrmedel ja varvastel loetavad värsid (sõrmenimed).

3) Värsid ja laulukesed, mida lapsed ise loevad mänges alustades või mängides; mitmesugused lõputud lugemised („Too vett“ jt.), värsid mitteteadjate nõökamiseks („Mina läksin metsa . . .“), pilkesalmid eesnimedest.

4) Kooliajaga seotud laulukesed, lugemised ja ütlused: tähestikust (A, B . . .), tähekujuõde võrdlemine millegagi (a kui . . .), laulud võõrkeelsete sõnade ja lausetega, kunstluule paroodiad, raskestihääldatavad laused kiireks lugemiseks, õpilaste kõnekäänud, salakeeled jne.

Et lasteluulet esineb võrdlemisi palju ka koolilugemikes, siis pole õlearune meelde tuletada, et kogumisele kuuluvad ikkagi ainult suulise edasiandmise teel kuulõud traditsioonilised ained, mitte aga need, mis raamatuist loetud. Mis on kuulõud mujalt kui alalisest elukohast, sellele märgitagu juurde kust kuulõud. Üldse tuleks materjali põlvnemisandmed märkida ikka nii, nagu juhatatud lhk. 10—13. Lauldavaid lastevärsse on soovitav kirja panna ühes viisidega.

Kuidas kirjutada?

Lastesalmikud on osalt laulukujulised ja need tuleksid kirjutada nagu laulud ikka. Kuid siiski leidub ka ilma rütmilise jaotuseta „lugemisi“, mis tuleksid kirjutada nagu jutud, näit. „Paar punase peaga poissi . . .“ „Sass, säh, söö . . .“ Jne. On muidugi ka vahepealseid vorme, ja mõni lastevärss koosneb ainult mõnest üksikust sõnast.

Tarviline on laste lauludele ja lugemistele märkida juurde seletusi, mis puhul üht või teist pala on loetud (loetakse) või mis tähendust sellele on antud.

Näiteid:

1. *Eebeli peebeli pitsen pitsen puhh!*
2. *A, b, akka pähe!*
Kui ei akka, viskan ahju.
3. *Mees läks rattaga linna,*
ratta rumm läks katki.
Mitu naela selle parandamiseks läks,
seda ütled sina!

Neid sõnu loetakse siis, kui hakatakse peitust mängima ja tahetakse teada, kes jääb „silmi pidama“. Lugeses näidatakse näpuga kordamööda kõigi mängijate peale. Kelle peale langeb viimane sõna, see läheb silmi pidama. (Kuuldud tädipojalt, kes elab Kambjas.)

4. *Sõrmesid loetakse (pöidlalt alates): täitapper, kotinõel, pikk Peeter, nimetuse Mats, väike Ats. (Kuuldud Laiuselt.)*

D. UEMAD RAHVALAULUD.

Uemateks rahvalauludeks nimetatakse lõppriimilisi ja salmidesse jagunevaid rahvalaule. Nende kohta on ERA-l ilmunud eri küsimuskava juba a. 1934. Selles on üles loetud kahesaja uuema rahvalaulu algusvärsid ning esitatud mitmesuguseid küsimusi ühenduses rahvalauludega. Selle abil on paljud korrespondendid saatnud ERA-le uute laulude korjandusi. Kahjuks on aga saabunud materjali hulgas palju väheväärtuslikku. Enamasti on korjandused kokku pandud väga lihtsa meetodi järgi: maha kirjutatud käsi-kirjalistest lauluvihikutest, ilma üksikasjaliste andmeteta ja seletusteta. Sellised mahakirjutused on uurimistöo seisukohalt väga puudulikud. Soovitav on, et vanad laulukladed, mälestussalmide kogud (albumid) jms., mida enam ei kasutata, saadetakse ERA-le sel kujul, nagu nad olemas on. Kes peale albumite saatmise soovib koguda veel uuemaid rahvalaule, see pangu neid teadjaile kirja ikka kas laulmise või vähemalt dikteerimise järgi ning märkigu juurde andmed: kust kuuldud? kas üldtuntud või haruldane? kas uudne või vana? mis puhul ja kuidas lauldakse? milliseid arvamusi või teateid on laulu tekkimise kohta? Jne.

Uutel korrespondentidel pole soovitatav kogumistööd alustada uuemate rahvalauludega, vaid enim kogutagu vanemaid rahvalaule, rahvamänge, lasteluulet, vanasõnu, jutte ja kombeid. — Eelnimetatud uuemate rahvalaulude küsimuskava saadetakse ERA korrespondentidele tasuta. Kogumistöö kohta vt. veel lk. 6—14.

Niipalju uuemate rahvalaulude kogumise kohta üldiselt. On aga üks liik uuemaid laule, mida senistes korjandustes on vähevõitu ja mille kogumist seetõttu tuleb pidada vajaliseks ning isegi väga soovitataks. Need oleksid niisugused laulud, mis kuidagi kajastavad töörahva poliitilist võitlust parema tuleviku eest, nagu 1905. a. sündmusi, 1917. a. revolutsiooni, järgnevaid sõja-aastaid, maanälga ja maareformi, Saaremaa mässu, üldse mõisa- ja tööstustöölise viletsaid elutingimusi ja rahunusi, mitmesuguseid streike ja vastuhakkamisi, viimaseagseid poliitilisi suursünnusi jne. Kõigisse neisse sündmustesse puutuva rahvaloomingu — eriti aga laulude — kogumiseks on praegu õige aeg. On soovitatav, et seda silmas peaksid kõik ERA kaastöölised. Lauludele oleks tarvilik juurde märkida viisid, mille järgi neid on lauldud, või vähemalt nimetada, millised neist on kunagi olnud lauldavad. Aga laulude juurde võiks ühtlasi kuuluda andmeid ja mälestusmärkmeid nende sündmuste endi kohta, mida nad kajastavad.

E. VANASÕNAD JA KÕNEKÄÄNUD.

Et just vanasõnu, mis teatavasti kajastavad rahva elutarkust, kõlblust vanu kombeid, õigusemõisteid jne., on mõnest kihelkonnast kogutud kas väga vähe või mitte sugugi, tuleb tänapäevases järelkorjanduses juhtida sellele alale erilist tähelepanu. Vanemalt kohalikelt elanikelt on soovitatav kirja panna kõik vanasõnad, mis nad teavad või mis veel nüüdki igapäevases kõnes esinevad. Vanasõnu ja kõnekäände on seni vähe kogutud Virumaalt Lüganusest ja Simunast, Järvamaalt Järva-Madisest, Peetrist, Annast ja Türiilt, Harjumaalt Harju-Jaanist, Juurust, Hagerist, Nisist, Keilast ja Harju-Madisest, tervelt Läänemaalt (välja arvatud ainult Vigala, Märjamaa ja Kullamaa); Saaremaalt on vanasõnu üldse vähe kogutud, eriti vähe aga Ansekülast ja Ida-Saaremaa kihelkondadest. Veel on vanasõnu ja kõnekäände vähe paberile pandud Pärnu-Jaagupist, Kõpust, Äksist, Harglast ja Setumaalt.

Meeldetuletamist hõlbustab, kui küsitleda vanasõnu teatud olendite ja mõistete järgi. Näit. vanas. mets- ja koduloomadest (karu, hunt [„Hunt hunti ei murra“ jt.], rebane, jännes, koer, kass, härg, lehm, lammas, siga jt.), lindudest (kukk, kana, kurg, kagu, varblane jt.) ja muist olendeist (putukad, kalad), inimestest ja nende vahekordadest (isa ja ema, tütar ja poeg, oma ja võõras, ori ja vaeslaps, armastus ja vihkamine, noorus ja vanadus, ametmehed ja rahvused, seisused ja elukutsed jne.), tööst ja tegevusest, tööriista-

dest, riietest ja ehetest, kurjusest ja headusest, õigusest ja kohtust, julgusest ja argusest, tarkusest ja rumalusest, rikkusest ja vaesusest, tähtpäevist ja pühist jne. jne.

Et mõnda vanasõna võidakse kohati tarvitada mitmes erinevas tähenduses ja et mõningaist on raske aru saada, mis kohta need üldse käivad (näit. „Koer tuleb koju, kutsikas kõrval“, „Suve silmad, talve hambad“ ja muud seesugused), oleks soovitatav igale keerukamale vanasõnale lisada juurde mõnesõnaline seletus, mis puhul või kelle kohta nii öeldakse.

Meie senistes vanavarakogudes leidub võrdlemisi vähe rahvapäraseid kõnekäände (piltlikke ütlusi: „on Moosest näind“ = on purjus, „andis jalgadele tuld“ = jooksis minema, „süda langes saapasäärde“ = hakkas kartma) ja võrdlusi („suu kui nõõpauk, silmad kui rosinad“, „käib kui kass palava pudru ümber“), nii et neidki oleks vaja koguda veel igalt poolt. Kõnekäände ja võrdlusi on rohkesti mitmesuguste toimingute, olukordade, teguviisi jne. tähistamiseks, näit. aeglusest ja kärmusest (kiirusest), argusest, äkilisusest, rumalusest, mustusest, purjutamisest, kiitlemisest, varastamisest, kimbatuslikust või piinlikust seisukorrast, sõimamisest, peksmisest ja muust.

Samuti oleks soovitatav hoolikalt kirja panna igasuguseid piltlikke või kaudseid väljendusi ehalkäimise, armuvahekordade, raskejalgsuse, sünnituse, suremise jne. kohta, mis vahel on tarvitatavad ka seepärast, et lapsed või võõrad ei saaks aru, millest kõneldakse.

Väga huvitavad oleksid veel metsloomade kohta tarvitatud varjunimed: karu — „mesikäpp“, hunt — „hallivatimees“ jne., ühes seletustega, millal ja miks varjunimesid on tarvitatud.

Edasi väärisksid kirjanemist ja kogumist mitmesugused nõökamisütlused, pilkenimed (ka naaberkülade, -valdade või -kihelkondade elanike kohta tarvitatavad), vande-, sõimu- ja sajatussõnad; samuti tuleks jäädvustada rahvapäraseid soove ja tervitusi (mitmesuguste tööde juures, külastusel, teel kohates) ning tänusõnu, ka eri kutsete ja seisuste (merimeeste, kalurite, sõdurite, jt.) erikeeli (harilikust kõnekeelest erinevaid sõnu ja väljendusi).

Väga väärtuslikud oleksid teated ja seletused, millal või millest on teatud vanasõna, kõnekäänd või ütlus saanud alguse (mõni tõeline sündmus? ühenduses teatud isikuga?) või muutunud eriti populaarseks, kui seda mäletatakse.

Vanasõnade kogumist on selgitatud ka paaris „Rahvapärimeste Selgitajas“ ilmunud kirjutises (vt. RpS nr. 4 ja 9).

Kuidas kirjutada?

Vanasõnad ja kõnekäänud tulevad tingimata kirja panna kohalikus keelemurdes, just niisugusel kujul, nagu nad rahvasuus esinevad. Kuidas küsitleda ja andmeid märkida, seda on puudu-

tatud juba eelpool (vt. lk. 10 jj., lk. 14 jj.). Vihku kirjutades alatu igat uus vanasõna uuel real. Tarvilikud seletused antagu otsekohe igat vanasõna juures. Näiteid korresp. M. M ä e s a l u kirjapanekuist Häädemeestelt:

1. *Mis silma eest, see südamest (kaugelviibija unustatakse, kaob südamest).*

2. *Kis isi põle ahju taga olnu, ei tää ka teist säält otsida (õige ei oska teist kelmuses kahtlustada).*

3. *Siga talupoja levakõrvane (vastus seaks sõimamisele).*

4. *Ua ja erne põues laste leib. — Vanasti keedeti ikki suured vaanad ube või erni täis, panti ahjuauku, säält siis igaiüks võttis ja sõi. Ku lapsed (söögi) vaheaeg leiba küsisid, öeldi ikki nü.*

5. *Kõreorelt mängima = teist 1) kägistama, 2) karjutama.*

6. *Omad võerad riidlevad, omad võerad lepivad = omaste riid jäägu omavaheliseks.*

7. *Pista sõrm suhu, katsu, kas hammustada oskab! — Kui kellegi võimetes kaheldakse.*

F. MÕISTATUSED.

Mõistatusi on seni vähe kogutud Saaremaalt, Läänemaalt ja Harjumaalt, osalt ka Järvamaalt ja Virumaalt. Paiguti on neid arvuliselt küll väga palju paberile jäädvustatud (Viljandimaalt näit. kõigist kihelkonnist üle tuhande, välja arvatud ainult Kõpu), ent sellest ei saa siiski järeldada, et just sealt kõik tüübid on kirja pandud; tuttavamad tüübid on aga esindatud paljudes teisedites.

Mõistatusi on lihtsamaid ja keerukamaid, ka laulu-kujulisi, mis koosnevad mitmest järgimööda esitatavast küsimusest ja vastusest. Mõistatuste hulka kuuluvad veel mitmesugused mõistatusküsimused („Kumma sa [ennem] võtad?“ „Üks ütleb: . . . , teine ütleb: . . .“). Mõistatusi on kõige arvukamalt maainimeste kodusest elust, tööriistadest (vokk, ader, kirves jt.), töödest (ketramine, veekandmine, leivategemine, sukakudumine) ja mõnest koduloomast (hobune, lehm, kass, koer).

On aga hulk asju, olendeid ja mõisteid, mille kohta meie vanarakogudes leidub mõistatusi ainult vähesel arvul, mispärast nende küsitlemine ja kogumine oleks kõigiti soovitatav. Olgu need siin loendatud küsitlemise hõlbustamiseks:

Aevastus. Ait. Aken. Eesel. Elavhõbe. Erilane. Habe. Haigus. Haigutamine. Hani. Hari. Helmed. Hunt. Härg. Ike. Jänes. Jõulupu. Kaer. Kaja (vastukaja). Kala. Kalkun. Kanep. Karjasarv. Kartul. Karu. Konn. Kurg. Kägu. Kärbes. Kõrts. Kül. Kundmine. Kütis. Labidas. Lamp. Laps. Latern. Laud. Liblikas. Lind. Linn. Linnased. Lipp. Luik. Lutikas. Lääts. Lõoke. Lõõts (sepal). Lüpsik.

Maa. Maailm. Maasikas. Meri. Mets. Muhv. Mõistus. Mõte. Mõök. Nahkhiir. Neer. Nõges. Oder. Ohakas. Orav. Patt. Pesa. Piim. Pi-medus. Prillid. Prussakas. Pudel. Puder. Puusärk. Pääsuke. Põld. Põll. Põrgu. Pühad (jõulud). Raha. Rahe. Redel. Reha. Rehi. Rist. Ristikhein. Ritv. Rohi. Rukis. Rähn. Rätsep. Rätt. Saag. Sammal. Seen. Siil. Sild. Sirp. Suhkur. Sulg. Surm. Suu. Särk. Säask. Sõda. Süda. Süli. Tigu. Tubakas. Täi. Tütar. Unenägu. Uss. Vaagen. Vaarikas. Vaha. Vaip. Vaht. Varas. Vares. Vurr (uriluu). Võilill. Võitegemine. Vöö. Ämblik. Õhk. Õlg. Õlu. Õng.

Piibliainelisi mõistatusi: Aadam ja Eeva. Eelias. Jeesus. Jumal. Laatsarus. Lott ja tema tütre. Läbimine. Punasest merest. Noalaev. Piileami eesel. Taaniel. Jt.

Muidugi võib kirja panna ka kõiki muid rahvapäraseid mõistatusi.

*

Väga soovivad oleksid vastused järgmistele küsimustele:

Millal vanasti mõistatati, kas teatud pühil, tähtpäevil (missugustel?), koosviibimistel? Kas mõistatamisele anti ka mingisugust ebausklikku tähendust?

Millal mõistatamine oli keelatud?

Kuidas nimetatakse (nimetati) mõistatusi kohalikus keelemurdes, kas arvatus, mõistatus, mõistus või kuidagi teisiti?

Lisaküsimusi mõistatuste kohta on ilmunud „Rahvapäraste Selgitajast“ nr. 6.

Kuidas kirjutada?

Mõistatused kirjutatagu ikka kohalikus keelemurdes, nagu vanad inimesed neid veel esitavad. Vastus või seletus kirjutatagu kohe iga mõistatuse järgi, mitte aga kuhugi hoopis teise kohta.

Näiteid:

1. *Midaenam obu kargab, sedaenam koorm kasvab.*
Okk [vokk].
2. *Tibu käib teeda kauda, tibu jalad tõrvatud.*
Laev.
3. *Neli meest riidlevad tee peal, aga kokku ei sua.*
Vanker.
4. *Kumma sa ennem võtad, mis üle aa ülbib või läbi aa läigib?*
Rukis — vesi.
5. *Raudne rakike, linapuine ännike.*
Nõel, linane lõng taga.

Soovivad on teha tähelepanekuid selle kohta, kuidas mõistatusi üksteisele esitatakse. Kas on traditsioonilisi hüüdeid või sõnu, mis pannakse iga mõistatuse ette, näit. „Mõista, mõista mõistust!“ „Mõista, mis see on . . .“ Jne. — Andmete märkimise kohta vt. lk. 10—11.

G. RAHVAJUTUD.

Rahvajutte on väga palju ja tekib ühtelugu juurde. Kuid nagu muidki rahvaluuleaineid, on ka jutte kogutud hõredasti või hoopis vähe paljudest kihelkondadest. Ometi võib neid kuulda ja kogumiseks saada igatahes palju hõlpsamini kui näit. vanu rahvalaule. Kogumistöö soodustamiseks olgu siin juhitud tähelepanu järgmistele rahvajutu-rühmadele.

1. Jutud mets- ja koduloomadest, lindudest, ussidest, kaladest ja putukatest: hundist, rebasest, karust (need kolm on jutukangelastena eriti kuulsad — varastavad ja püüavad kalu, sõidavad hobusega, kukuvad auku, peavad sõda koduloomadega, suhteid inimestega jne.), jänese, põdrast, koerast, kassist, hobusest, seast (kihlvedu rebasega — päikesetõusu vaatamine), kurest, toonekäost, harakast, varesest, konnast jne.

2. Loomade ja lindude hääletsuste ning muudegi loodushäälte mõtestatud seletused: kukkede „laulud“ (noor ja vana kukk, kahe või kolme talu kuked vastamisi), lõokese, pääsukese, ööbiku ja teiste lindude „laulud“, varese kahekõne harakaga, veiste ammumine (näit. laadale viies), koerte haukumine, kassi näugumine ja nurrulöömine („kassi laul“); kirikukellad, aisakellad, veskirattad, kiuksuv vanker (vanasti teole minnes, linna sõites) jm.

3. Jutud imeasjadest, imevõimeist, üleloomulikest abilistest: põrguskäik, põrguliste eest põgenemine, röövitud printsesside päästmine, vastaseotsija, kartmatu poiss, luigeneiu, peretütar ja vaeslaps, tänulikud loomad abilisteks, nõiasõrmus, imeveski, peksukott ja söögikott, meistervaras, linnukeelte oskamine; lollakas (karjapoiss) kosib kuningatütret, kuningapoeg vaeslapse; ettemääratud saatus jne.

4. Jutud pühadest ja vagadest meestest, inglitest: rehepeksmine tulega, „Kõige targem sepp“, vanaeide noorendamine, inimeste patud, Peetrus ja Johannes, Nigul ja Peeter (Ilja) võistlemas, inglite karistamine, mahatõukamine taevast (mis neist sai?) jm.

Kaarel Jürjenson,
pime jutustaja, kellelt kirjutatud
500 lk. rahvaluulet.

Õpetlikud jutud mõne kristliku käsu või keelu kohta: miks ei tohi vanduda, valetada, varastada, kaarte mängida, püha-päeval tööd teha jne.

5. Milliseid jutte teatakse Kalevipojast (Kalevist, Kalevi- poisist), Tõllust, Leigrist, Piretist, Olevist, Matsipoeg Matsist, Tu- gevast Tõnust, Jõu-Jürist, Karu-Kristjanist, karu või pulli pojast ja muist vägilastest, jõumeestest või hiidudest („iiglastest“)?

Motive: kiriku või lossi ehitamine ja haamri (kellu) vis- kamine, sildade ja teede ehitamine, laudade toomine, kündmine, läbimine sügavatest veekogudest (sellega seoses ütlusi?), puude raiumine metsas, kivide viskamine, vastase otsimine, põrguskäik, suur söögiisu, pikk uni, „säng“, „istumiskoht“, nende jälgedega kivid, hiidnaine võtab merimehed omale mängukannideks jne.

6. Jutud kuradist (vanapaganast, vanatondist) ja tema tegudest: kurat ja pikne piduvõraiks (pulmas, ristseil), kurat va- rastab pikse pilli, kurat äratatakse magamast äikese eel, rahalaena- mine kuradilt, teenistusleping kuradiga (kuidas sellest vabaneda? võimatud tööd?), kuradi salanime mõistatamine, kuradile-lubatu päästmine, kurat ehitab sildu jm., maadlus kuuvalgel, sajatamine „hundale“, lugusid Püha-Jüri „kutsikatest“; kurat ja sepp, kurat last vahetamas, kurat kosilaseks või sulaseks; „kurat võtku!“ Ku- radi tüssamislugusid jne.

7. Rahvapärased tekkelood ja seletusjutud: kui- das on loodud maailm, inimesed ja kõiksugu loomad, kuidas on tek- kinud mõnesugused erinevused ja nähtused, kuidas on õpitud te- gema seda või teist tööd, miks mõni asi on nii ja mitte teisiti jm. Järgnevas mõningaid näiteid niisuguste juttude teemadest. Kuid pandagu kirja kõik muudki sedalaadi jutud, mida siin ehk pole tea- tud nimetada.

Maailma loomine. Loodusnähted.

Kuidas on loodud (tekkinud) maailm, „maa“, päike, kuu ja tähed?

Miks taevas asub kõrgel ja on sinine?

Miks inimene ei või päikesesse vaadata?

Kas teatakse juttu ehist ja koidust (eha- ja koidu- ehk ao- tähest)?

Kuidas on kuule tekkinud tumedamad plekid?

Kuidas on tekkinud mäed ja orud, sood ja rabad? Miks Tartu- ja Võrumaal on palju mägesid?

Jõgede, järvede ja allikate (lätete) tekkimine. Miks jõed ja ojad on kõverad?

Kuidas on tekkinud kivid? Miks nad on kõvad? Miks on kohati põldudel palju kive?

Virmaliste tekkimine.

Millest tekib tuul? Miks tuul hulub (vingub)?
Miks tuli annab suitsu? Miks suits on kibe?
Miks kaste maas on?
Millest tekib kaja (vastukaja)?

Inimene.

Naise loomine (millest, kuidas?)
Mustlaste tekkimine.
Paljaspeade tekkimine.
Miks inimesel on küüned?
Miks inimese jalaalune on õõnes?
Miks meestele kasvab habe?
Miks mõnedel inimestel juuks või habe on punane?
Miks juuks läheb ennem halliks kui habe?
Miks meestel on jämedam hääl kui naistel?
Miks naine peab mehe sõna kuulama?
Miks naistel alati palju tööd on?
Miks naised on uudishimulikud? Miks nad palju naeravad?
Miks tüdrukud kosja ei lähe?
Kuidas on tekkinud mehe ja naise kehalised erinevused?
Miks juut ei söö sealiha?
Kuidas haigutus on tekkinud?
Miks kannab meie rahvas eestlaste nime?
Miks rahvad ei mõista enam üksteise keeli? Miks läti (või soome) keel tundub segasena?
Kuidas on tekkinud kindel söögiaegade arv päevas?
Miks inimese eluiga on pikem kui loomadel?
Miks inimene ei tea oma surmatundi?
Haudamatmise kombe tekkimine.

Tööd ja oskused.

Kuidas on õpitud õiget kündmisviisi (et vao lõpul ümber pöörates vahetada adralusika asendit jne)?
Kuidas on õpitud puulõhkumist ja lauasaagimist?
Kuidas sepad on õppinud rauda kokku keetma?
Kes naistele on õpetanud kangakudumis-ostust?
Kuidas on hakatud valmistama ja tarvitama põletatud viina?

Imetajad loomad.

Mis head on koer teinud inimestele? (Päästnud näljahädast? Päästnud tulest lehma udara?).
Miks koera nina on must?
Miks koeral on viltu käik?
Miks koer peab magama pühkmehunnikul ja sööma koorukesi?
Miks koer vihkab kassi ja kass hiiri (rotte)?
Kassi loomine. Miks kass on tõmbi (nüdi) ninaga?

Miks kassid öösiti karjuvad?
 Miks on hobuse jalgade küljes käsna? Kuidas neid nime-
 tatakse?
 Miks hobune alati sööb?
 Kuidas on loomad saanud sabad ja sarved?
 Miks lehm mäletseb?
 Miks lammast niidetakse?
 Sea tekkimine.
 Miks põdral kõhualune valge?
 Kuidas karu on tekkinud? Miks ta saba on lühike? Miks ta
 talvel magab?

Ann Toompalu,
 rahvalaulik ja jutustaja, kellelt
 kirjutatud 870 p. sõnalist vana-
 vara.

Hundi loomine. Miks hunt
 karva muudab? Miks ta suulagi
 must on?

Kas teatakse jutte hundi
 „osast“ ehk „jaost“, mis visatud
 talle taevast? Mikspärast?

Miks rebase saba kohevil on?
 Kuidas siil endale okkad sai?
 Miks siil turtsub, kui inimest
 näeb?

Miks on jänesel moka lõhki?
 Nahkhiire loomine. Miks ta
 päeval ei lenda?

Ahvi loomine.
 Jumala ja vanapagana (ku-
 radi) loodud loomad.

L i n n u d.

Pääsukese tekkimine (ini-
 mesest?). Miks pääsukesel saba
 lõhki? Miks pääsuke puu peale
 ei lenda?

Ööbiku tekkimine. Kust ööbik
 õppis oma laulu?

Kust öösorr (ööpääsuke) õppis oma laulu?
 Miks kiivit hüüab iseenda nime?
 Miks vihmikass (või mõni teine lind) jõest ei tohi juua?
 Miks kägu ümber hulgub? Kus ta on talvel?
 Miks kaaren (ronk) must on? Miks rähn on kirju?
 Miks harakas kirju ja pika sabaga?
 Miks vares talveks ära ei lenda?
 Miks kana on kodulind, teder aga metslind?
 Miks kana iga muna pärast kaagutab?
 Miks kalkuni hari on punane?

Konnad, roomajad, kalad.

Konna loomine.

Miks külviajal konnasuu kinni on?

Miks inimesed kärnkonna vihkavad?

Mao (ussi) loomine.

Miks madu veeuputuse ajal ära ei uppunud?

Miks vaskuss pime on?

Mao ja angerja sünd.

Lestakala tekkimine. Kammelikala tekkimine.

Miks rikkad räimi (silke) ei söö?

Hüljeste tekkimine.

Mis on saanud Punasesse merre uppunud vaarao sõjaväest?

Putukad, ämblikud, vähjad jne.

Miks ämblik saab võrku kududa? Miks ämblik kärbseid püüab?

Miks sipelgas keskelt peenike?

Miks on suvel palju kärbseid, sääski ja parme?

Miks parmud linna ei lähe?

Miks on kärbsele lubatud kuningaga ühes lauas süüa?

Kuidas on tekkinud täid ja lutikad?

Miks kirp on must?

Miks ting (saeres) juukse küljes kinni on? (Täi ja tingu kihlvedu.)

Kuidas on tekkinud vähk? Miks on vähjal silmad „taguotsas“?

Taimed.

Miks puud enam ei kõnele?

Miks lehtpuud on talvel paljad, okaspuud aga alati rohelised?

Miks haavalehed värisevad?

Miks kuusepuu põledes praksub?

Miks paju kasvab vete ääres ja kraavikallastel?

Miks kadakas puuks ei kasva?

Tubaka tekkimine.

Miks herved pehmeks ei kee?

Miks viljapea on nüüd lühem kui vanasti?

8. Jutud surnutest ja kodukäijatest: Nägemusi ja juhtumusi enne surma. Surnu kolliteleb enne matmist ja matuse aegu. Kuradid nülivad laipa, kannavad ära jne. Surnu nõuab poolelijäänud arvete õiendamist, lubaduste täitmist. Nägemusi ja juhtumusi matmispaikades, kirikuaedades, kabelites. Abinõusid kodukäija vastu. Hundid murravad kodukäija. Surnud mees külastab oma naist, surnud mõisnik vaevab hobust jne.

Erakorralised ja õnnetud surnud. Tapetud lapsed. Salajased mõrtsukatööd.

Kummituskohad. Õudsed nägemused.

9. Jutud nõidusest ja nõidadest, kadedatest, kunsakatest jne. Kuidas neid koha peal nimetatakse? Kust nõiad saavad oma oskuse? Jutte nende tegudest ja toiminguid. Lendamine öösiti. Hing lahkub putukana kehast. Rabanduse (lendva) saatmine. Seitsmes Moosese raamat ja selle lugemine.

Nõiad üksteisega võistlemas. Nõia suhe kuradiga. Nõia surm ja matmine. Kas esineb „tark“? Mis tähenduses?

Tuulispask (tuulispää, vihelik) ja **pisuhänd** (kratt, varavedaja, tont jne.). Kohalikke nimetusi? Nende välimus ja teod, kinnipanemine, äratundmine, karistamine jne.

Luupainaja.

Oma nägemise järgi joonistanud R. Põldmäe.

Luupainaja. Kuidas kohalik nimetus? Kuri inimene, surnu või kes? Jutte painajast ja painamisest.

Inimene hundiks. Kuidas nimetatakse seesugust hunt? Kuidas saab hundiks muutuda? Milliseid jutte neist teatakse? Naine hundiks, kuid käib kodus last imetamas. Pulmalised huntideks.

10. Jutud vaimudest ja haldjatest.

Mis vaim-olendeid usuti asuvat metsades, mägedes, maa all, veekogudes, põllul, rehes, saunas ja mujal? Kuidas neid nimetati ja mis jutte neist kõneldi?

Eksitav vastuhõikamine või teerajad metsas. „Mine ära minu tee pealt!“ Naine metsas last kiigutamas või sukka kudumas. — Mida jutustatakse maa-alustest?

Näkk. Naisolend vees end pesemas või pead sugemas. „Tund on tulnud, mees ei jõua.“ Kardetavad kohad jõgedes, järvedes ja mujal.

Mis olendeid pidi asuma meres? Merelehmi, -sõnne, -lammaid? Merekarja maaletulek?

Mida teatakse jutustada laevavaimudest?

11. Teatud kohtadega seoses olevad jutud (kohamuistendid). Mägedest, küngastest, koobastest, urgastest, maa-alustest teedest ja käikudest, hiitest, puudest, kividest, allikaist, jõgedest, järvedest (näit. sügavuse mõõtmine, edasiliikumine jne.), kuristi(veeneelu)-kohtadest.

Kirikutes, kloostritest, kabelitest, lossidest ja nende varemeist: metsast leidmine, ehitamine (öösi lõhutakse päevane töö), inimeste sissemüürimine jne.

Rahaaukudest, varanduste peitmisest ja leidmisest: rahatuled, töotusega peidetud varandused, raha juhatamine unes, raha puhastamine ja „kuivatamine“, Rootsi kuninga varandused, muistsed sõjakassad jne.

Milliseid jutte teatakse kohanimede ja nende tekkimise seletamiseks?

Üksikasjalisemaid küsimusi kohamuistendite kohta on ilmunud „Rahvapärimeste Selgitajas“ nr. 7. Küsimusleht on saadaval ka eritrükina.

12. Ajaloolise sisuga rahvajutud.

Sõdadest ja sõjaröövijaist: Kuhu põgeneti sõdade puhul ja kuidas elati? Märguanded vaenlase ilmumisest. Sissid, pardi-ajajad ~ pargiaajajad, poolakad ja teised röövimas ja rüüstamas. Naised meeste riides. Kuidas ära tunti ja tapeti? Mida mäletatakse kohalikest juhtidest ja sissidele vastuhakkajaist? Äraandjaist?

Mida mäletatakse Põhjasõjast?

Kaarel XII — istutab puid, lööb kepi või aisa maasse püsti (mis tähendusega?), põgeneb vaenlase eest eesti talumeeste abil, kingib talusid jne.

Jutte muudest Rootsi ja Poola kuningatest, Vene keisritest, kindralitest.

Mida teatakse jutustada muistseist peidu- ja pelgupaikadest, kuhu sõdade puhul varjule mindi, lahingukohtadest, sõjakalmetest, sõjateedest, -sadamatest jne.?

Mida mäletatakse nekrutite püüdmisest vanemal ajal, sõjateenistuse eest „ärakargamisest“ (kuhu?) ja metsas elamisest sel puhul? Tagasitulnud vanade sõjameeste jutustusi?

Mida mäletatakse kunagi olnud nälja-aastaist, katkust, koolerast, mustast surmast? Mida on söödud suure nälja

puhul? Kas katk on käinud inimesena, loomana või kuidas? Kelle ta jätnud elusse? Kuidas ta pääsnud üle jõgedest, mandrilt saar-tele? Kuhu ja mispärast jäänud peatuma? Kuidas on levinud koolera ehk koller? On keegi teda „külvanud“?

Palju jäänud sinna ümbrusse veel inimesi pärast muistseid sõdasid, katku ja näljahäda? Kuidas nad üksteist üles leidnud? Kust tulnud uusi elanikke? Missugust küla või talu peetakse ümbruskonnas kõige vanemaks?

Mida mäletatakse orjusest ja teoajast, hulludest mõisnikest, krahvidest ja nende käsilastest? — Inimeste müümine ja loomade vastu vahetamine, kohtadelt väljaajamine ja tagakiusamine, „esimese öö õigus“, sohilapsed, peksukaristus jne. Talurahva suhtumine mõisnikesse (kättemaks).

Mida mäletatakse endistest kirikuõpetajatest (pastoritest, pappidest) ja köstritest, esimestest koolmeistritest ja kirjaoskajatest?

Milliseid mälestusi on kohalikest ettekuulutajaist, ilmatarkadest, prohvetitest, „taevakäijatest“, „nõrkujatest“, kohalikest jõumeestest, oma ümbruse vaimseist juhtidest ja muist erakordseist isikuist?

13. Pandagu kirja ka igasuguseid **nalja- ja pilkejutte** ning **anekdoote** (ka siis, kui nad sisaldavad ebaviisakusi või lori). Näit. kavalast poisist (petja-Ants, kaval-Ants) ja rumalast hiiglasest (vanapaganast), lollikestest, laiskadest, kelmidest, valetajaist; ihnuritest, lonkuritest, pudikeelseist, poolkurtidest ja -pimedaist; rätsepatest, reheappidest, vaimulikest, saksikutest, soldatitest, professoritest, linna- ja mõisasakstest, setudest, hiidlastest, saarlastest, juutidest, mustlastest jne. jne.

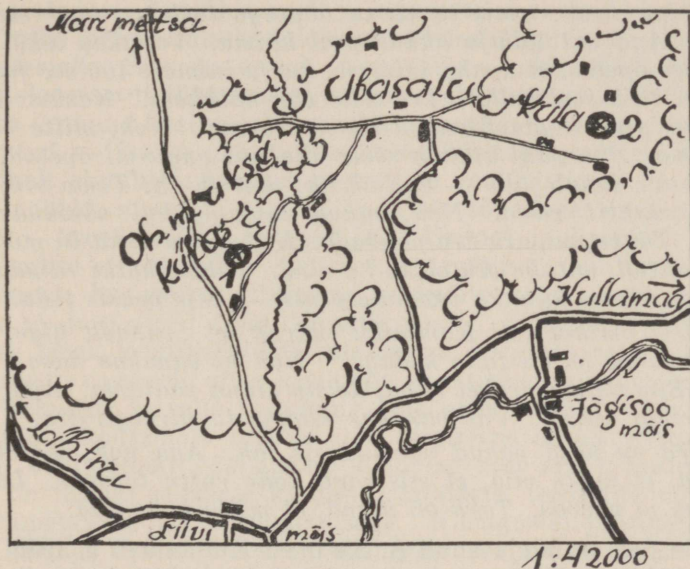
Üksikuid motive: Rätsep tapab mõne kärbse või sipelga ja peab end suureks vägilaseks. — Mees läheb otsima rumalamat kui tema naine. — „Mis ma oleksin pidanud ütleva?“ Jõuetu vanatüdruk ihkab mehele. Kahekõne heast ja pahast. Esimene kohv (juust, püss jm.). Naljad naabrite keelemurde nõökamiseks. Naljad taevaskäigust (mööda oa- või hernevart). Valetamisvõistlus (talumees ja mõisnik). Kogemata saadud õnn. Jahilood.

Kes soovib süstemaatselt koguda rahvanaljandeid, see võtku aluseks R. Põldmäe küsimuskavad „Rahvapärimeste Selgitajas“ nr. 5 (Naljadeid moodsast kultuurielust), nr. 7 (Vallaline, abielu, lapsed. Talutöö ja -majandus), nr. 8 (Ühiskonna alged ja elukutsed) ja nr. 9 (Kirik, pastor, usk. Mõisaelu ja mõisnik). Need numbrid on kõik veel saadaval.

Kuidas rahvajutte kirjutada?

Jutte püütagu paberile jäädvustada nii, nagu neid tõeliselt jutustatakse, säilitades võimalust mööda kõik rahvapärased väljendused, kohaliku keelemurde jne. Juttude kirjutamise ja andmete märkimise kohta vt. lk. 7—8, 10—14 ja 18.

Mitmesuguseid kohalugusid, mis jutustajale või kirjanijaile võivad olla hästigi tuttavad, leidub seniseis üleskirjutistes osalt väga lühidas sõnastuses; enamasti öeldakse ainult ühe lausega, et seal või teal olevat näit. vana sõjatee, lahingukoht, ohvrikivi, matmispaik või muud. Niisugustest mälestustest oleksid aga soovitavad täielikumad teated: kus see täpselt asub, kust tee algab ja kuhu lõpeb, milline see on (pakkudest? kividest?), millal tehtud või kasutatud (rahva mälest. järele), kas sealt midagi leitud, kas kohal omaette nimetus, kas sellega ühenduses uskumusi

Korresp. A. Sameti joonistatud kaart Kullamaa kihelkonnast Ohmukse ja Ubasala külade ümbrusest, millel 1-ga on märgitud kiige, 2-ga aga hiiekivi asukoht. Ka küigest ja hiiekivist on kirjeldaja teinud joonised.

või jutte, kas jutustaja (üleskirjutaja) seda ise näinud jne. Kohamuistenditele on väga soovitav lisada väike omajoonistatud kaart, et näidata, kus asetsevad muistenditega seotud kohad. Samuti võib lisada joonistusi ja fotosid.

*

Väärtuslikud oleksid ka järgmised teated: Millal, kus ja kellele on vanasti rahvajutte harilikult jutustatud? Kas oli jutte (muinasjutte?), mida kõnelesid vanemad (täiskasvanud) omavahel, ja teisi, mida jutustati eeskätt lastele?

Kes on seal ümbruses olnud vanasti kuulsamad jutustajad? tuntumad naljamehed?

Kuidas vanarahvas ise jutte liigitab ja milliseid nimetusi nende kohta tarvitab? (Jutt, jutus, lugu, muinasjutt, muistejutt, säädejutt, akandjutt, kuulujutt, tühijutt, naljajutt jne.)

Tähelepanna: Jutte kogudes ja kirjutades ning neid järjekorras nummerdades, pole tarvis silmas pidada küsimuste järjekorda käesolevas ülevaates.

Näiteid jutustamise järgi kirjutatud
rahvajuttudest.

40. Nüisugused asjad on olemas, mis ma olen silmaga näind.
Tallaja, käib inimese või looma selgas.

Meie olime Sassil. Kommiku perenaine ütles, et „müüge ära“ ja „müüge ära“, „mis te nii ea obusega teete“. Aga meie ei müünd. Aga vat tallaja akkas peal käima. Vanakas läks targa juure, see õpetas, et „paha inimese, kurja inimese töö see just on. Ta vaim käib seal kallal. Tee talle ebu natukese.“ Käskis: koristagu kõik sealt laudast ära ja siis valva seal. Noh, mitte midagi põlnud seal. Siis pani küünla sõela alla, nii nagu oli õpetud. Viimaks obune akkab jälle — uuh-uh-uh! uuh-uh-uh! Tema tõmmand küünla süuhti! välja. Noh, muud midagi, kui sõnikuark oli nurkas. Tõi tuppa, ark ära põletada. Ei tea, ma akkasin mõtlema, ma ei tahtnd, natuke alb oleks ka olnd. Tahtis katki raiuda, aga ei saand: kirves ei akka vaemule peale. — Siis peksis teda.

Teisel omikul tuli Kommiku tüdruk, et „vanaeit aige, mine teda vaatama ja vii talle kedagi!“ Noh ei vanakas lase. Mitu päeva. Siis tegin värsket leiba, läksin sinna vaatama. Aga ta oli ümmerringi sinine. Vat vanakas koppis ta kirvega ära.

Need on need pahad vaemud sis jah. Aga noh, see oli ära keelatud, et mitte viia, et siis saab kohe ruttu terveks. Last ta olla ädas ja vaevas. Tark oli ütend, et mitte kohe viia.

Selle jutu on kirjutanud A. S a m e t Kullamaalt a. 1936 (ERA II 137, 122/3). Kirjapanek on tehtud hoolikalt, just nii, nagu jutustatud. Seetõttu on siin täiesti loomulikul viisil alal hoidunud jutustaja tõekspidamised, rahvapärane jutustamisviis, kohalikud nimetused ja ütlused (tallaja laiemalt tuntud painaja asemel; v a n a k a s — nähtavasti ‚vanamehe‘ tähenduses; „tee talle ebu“ jm.). Muistend on huviäratav sestki küljest, et jutustaja annab siin edasi oma kogemusi, seda, mis ta ise on näinud, ja ta ei kahtle sugugi, et see kõik vastab tõele. — Ongi väga soovitav, et vanu inimesi lastaks esijoones jutustada seda, mis nad isiklikult on näinud, kogenud ja läbi elanud. — Jutt on korjandusvihus ilma pealkirjata, 40 on järjekorranumber.

Järgmine näide on teiselt Kullamaa kaastöoliselt V. E e n - v e e r'elt (ERA II 251, 331/2).

21. Paruni mets ond. Naine keind metsas luuaoksi lõikamas. Omal metsa ei ole. Parun läheb metsa, näeb, naine puu otsas. Karjub: „Tule maha, tule maha!“

„Ei saa. Kui paruniärä aitab, no siis ma tulen.“

Parun läind metsast mõisa abi tooma. Kartsas ja kaks meest.

*Tuleb senna — pole kedagi, naine läind minema. Küll siis pra-
gand, et: „Mis süa tulite? Teid põnd tarvis!“*

Vana [instruktor] Määr rääkis selle ka.

(Kirjutatud 7. 6. 1938. a.)

H. RAHVAUSK (EBAUSK) JA KOMBED.

See rahvaluule-peatükk on eriti laialdane ja mitmekülgne, haarates inimese elu hällist hauani, tema suhtumise maailma, loo-
dusesse, kaasinimestesse jne. Et vanem kogumistöö on olnud eba-
süstemaatne, siis kerkib usundi ja kommete uurimisel alatasa küsi-
musi, mille lahendamiseks tuleb rahva käest koguda uut täiendavat
lisamaterjali. Siin on antud enam-vähem kokkuvõtlik ülevaade
terminoloogiast ja tähtsamaist usukommete rühmadest. Mille kohta
on juba ilmunud üksikasjalisemaid küsimuskavu, see on omal kohal
nimetatud. — Usundi ja kommete kohta küsitagu andmeid vanadelt
kohalikelt elanikelt, kes endisaegset elu veel hästi mäletavad.

Kombeid nimetab rahvas ka teiste sõnadega, nagu *pruugid*,
tabad ~ tavad, *viisid*, *kuntsid* jne. Usundi ja kommete alla ei
kuulu mitte ainult rahva ebausku kui negatiivne nähtus, vaid sel-
les ilmneb ka rahva elutarkus, sajandite kogemused ja rahva-
päraste teaduse alged (näit. ilmastikuanded, tööaegade määramine
looduse järgi, loodusnähtuste seletamine, haiguste ravimine jne.).
Uskumuste-kommete alale kuuluvat ainekku on rahva seas veel
palju liikumas ja selle kogumine pole eriti raske.

Ruumi kokkuhoiu mõttes pole järgnevas olnud võimalik iga
mõiste kohta kõiki võimalikke küsimusi siin ära trükkida, vaid
vahel on tulnud piirduda ka ainult mõistete, terminite või motii-
vide nimetamise või üleslugemisega. Niisugustel juhtudel sõnas-
tagu korjaja ise küsimused. Kui sõna või mõiste on koha peal
üldse tundmatu, siis tuleks seda nimetada, vastates eitavalt (vt.
lk. 14—16).

Kuidas kirjutada?

Mitmesse asja puutuvaid usukombeid on soovitat vihkudesse
kirjutada punktide viisi, alustades iga punkti uuest reast ning
nummerdades järjekorras kõik punktid. Kui on tegemist ühe-
laadse materjaliga, siis pandagu punktidele sisukohane üldpeal-
kiri, näit. „Rahva unenäoseletusi“, „Tähtpäevade kombeid“,
„Mihklipäev“, „Rahvausk ilmadest“, „Kombeid eri tööde juures“
jne. Mõned ühtekuuluvad asjad kombestiku alal on soovitat esita-
da ülevaatliku kirjelduse kujul, kusjuures punkti-
deks jagamine pole siis enam vajaline. On isegi soovitat, et nii-
sugusel juhul ühes kombestikuga kirjeldataks või esitataks kõike
muudki, mis sellega on olnud ühenduses (laulud, mängud, naljad
jne.). Nii on näit. väga soovitat, et pulmakombeid kirjeldataks
koos lauludega, kui sama isik teab mõlemaid. Samuti on
mõeldav ühtlase tervikkirjeldusena küsitleda mardipäeva ja
muid tähtpäevi, matmiskombeid, rahva õiguskombeid jne.

Näide punktide viisi kirjutamisest:

1. Kui sääsed sõeluvad, siis tuleb ilusad ilma.
2. Kui esimest kord kuuled, kui kukulind kukub, siis, kus poole nägu on. Kui otse iest või paramast kõrvast sisse kukub, siis tähendab iad; kui pahemast kõrvast sisse või seljatagant, siis alba.
3. Esimese päeva karjane sai südamevaluga koju minna: siis oo suur kastmine. Karjast kasteti viega, kümmeldi. Salamahti vissati kuski nuka takka pütiga, kapaga. — Pidi kari kasuma.
4. Kui piim või koor venis, kiedeti kadagavett ja autati piimapüttisi sellega. Suitsetati, kui arvati, et nõiutud.

Põlvnemisandmed uskumuste-kommete juurde märgitagu tavalise korra järgi (vt. lk. 10—13). Väga tähtis on, et usukommete kirjeldustele lisataks rahvapäraseid seletusi ja põhjendusi, miks just teatud toiminguid on tehtud ja mida sest on loodetud. Siin näit. on 3. punkti lõpul öeldud: „Pidi kari kasuma“. Rahva käsitus on olnud siis see, et karjase kastmine mõjustab karja kasvu.

K ü s i m u s k a v a.

1. Palutakse selgitada, missugused järgnevaist nimetusist on kohalikele vanemaile elanikele tuntud, mis tähenduses ja mis neist üldse teatakse (kas ka kõnekäände, endeid, kärke-keelde, jutte jm.?).

Ahverars. Ahikotus (ahtima, ahti). Ahjulokialune. Alapaljakas. Arbuma (arbutama, arbja). Ask (askus). Eba (-usk, -kombed, -viisid). Ebajalg. Ebaunt. Eksitaja (essütäjä). Empli.

Haldjas (aldjas, alijas; nende nimed asukoha järele? välimus? inimesele hea- või pahatahtlik?). (H)ambamees. Helvet. Herneoot. Hiis ~ iis (iid, itu, iiglane ~ iidlane; iiekuked, iiekoerad, iieneitsid, iidude teed ja rajad, mis neist teatakse?). (H)iiela. (H)ing ~ heng (hõng, ingeline, ingetu). Iirkatt. Ilm. Ilmaneitsi. Ilmarine. Imestama (imeldama, imestust tegema; imestuse „arstimine“). Irvhammas. Isu (pikne?). Inimeseunt (inimunt). Joosik. Jumal („Päiv lätt jumalihe“?). Juudas. Jättilane.

Kaalija. Kaalunaine. Kaapjalg, kraapjalg. Kadu. Kaetsema, kahetsema. Kahe. Kahi (söök, jook või midagi muud? Mis puhul? „Kahja pidama“. „Karja kahi“). Kaevuunt. Kalm. Kalmuline. Kalmukindad. Kalmupiip. Koatus (kojutus, kootu, kuatus). Kaputjalg. Karvapööris (inimesel juustes, loomal otsaesisel või küljel; kuidas nimetatakse? milliseid uskumusi on sellega ühenduses?). Koba (hirmutis?). Kodukäija (Tagasikäija). Koerakoonlane (koerakoonukas, peninukk; mis neist teatakse, kas ka jutte?). Kohutaja. Kol'l (kol'lu; kol'lu-

mats; kol'litama). Kol'livihk, -vakk, kakk jm. Kon'n (kon'ni-tama). Kool, kooljas, Koterman (poterman). Kummitus, kummitama. Kõigus. Kääbas, kääp. Külmking.

Lebitimka (= pisuhänd?). Libaunt. Libeunt. Lummama. Lummutis (silmalumja). Lähk.

Maa-alused, mailased, moaljad (= nahahaigus, pisimehed või haldjad?). Manalane, manama. Manatark. Mardus, mardavus, mardlane. Melk (mälk). Mung, muuk, munk (nende muist-seid asukohti? teesid?).

Nook. Nähvits. Näkk, näks.

Ohver, ohverdama. Ork, orkjas (-haigus? vaim?). — Painaja (painjas, patakas, tallaja, kondirusuja). Peko. Pell ~

Abiotsijad Meeksi Jaanikivil jaanipäeval 1938.

Ristiga märgitud naine on toonud ohvriks juustu ja kohupiima.

pen'n (on neile kunagi ohvrit viidud? mida ja kuhu?). Pen't. Piller ja Naller (keda nende all mõeldakse?).

Paharet't, ret't. Reetas. Risu, reo, rihu (-hunnikud, -mäed, -nõmmed). Rukkipaljakas. Rõugutaja. Sorts, sortsima.

Tilpama. Toonela. Tooni. Toonehunt. Tont (pisuhänd, kurat, lastehirmutis?). Toss (tossuline, tossu välja viskama). Turilas. Turja, Turjamaa (mis maa see on? kus asub?). Tuusima, tuusija. Tuuslar. Tõn'n (milline ta oli? kus asus? mäletatakse ohverdamist? jutte?). Tõnk.

Uku (kivid, vakad, sellenimelised kohad jne.). Varp. Viiskand, viisnurk, viislapp (millal ja kus tarvitati?). Vilbus, vilpus.

Vilisuu (lastehirmutis?). Vihur, vihelik. Virp. Virukannukas (karvapööris? miks nii nimetatakse?). Viruskundra (kus asub? millise välimusega? mis ta teeb?).

Äi. Äio. Äiätar (kes see on? mida tast teatakse?). Äidsele!

2. Kas on tuntud või tuntakse järgnevaid nimesid, mõisteid või olendeid ja mis neist teatakse rääkida? Esineb neid rahvapärastes ütlustes või kõnekäändudes?

Ahju-Ants. Asu-Kadri. Jõulu-Toomas. Kaevu-Ants. Kalmu-Kaarel. Korstna-Ants. Koodi-Jaan. Kül mavana (-poiss). Lee-Linkur (~ Liipar). Liiva-Annus. Marja-Mall. Miigu-Madis. Mulla-Madis. Murde-Kai. Must-Toomas. Müha-Jüri. Nälja-Tõnis. Nääri-Jaak. Rehe-Liisu. Rõõmu-Pärtel. Sauna-Jaak. Sõnniku-Kai. Tahma-Toomas. Tuisu-Tõnu (~ Tiiu). Uba-Ants. Une-Tiiu (une-Uku, unetaat).

Kas on tuntud ehaema, heinaema, leivaisa, linaema, maaema, murumemm, mähamees, urbeet, vee-ema, viljahunt, viljaneitsi, ööema jne.? Mida neist teatakse?

3. Milliseid uskumusi ja arvamusi on tuntud või tuntakse ühenduses taevakehade ja loodusnähtustega?

Päike ja kuu (mõlemate varjutamine, kujud ja sapid nende ümber; kuu muutused ja asend, käik kõrgest või madalast, kuu mõju ilmadele ja inimestele, noor ja vana kuu; kuu ja päike korruga taevas). Taevatähed ja tähepildid (Sõel, Vardad, Koot ja reha, Koidutäht, Ehatäht, Kuusulane, Vanker, Põhjanaan jne.). Linnutee. Sabaga (hännaga) tähed. Jooksjad ja langevad tähed. Põhja valgus (virmalised). Vikerkäär (kas nimetat. ka kuidagi teisiti? vikatkaar? ammukaar?). Koit ja eha. Välg ja müristamine (nende vanemaid nimetusi ja rahvapäraseid seletusi? keelud ja käsud pikse puhul; piksetule kustutamine; piksekivi). Toodus, päik, põuavälg. Vihm, rahe, lumi. Hall ja härm. Tuul (ka tuulepesadest, -sõlmedest, -kotist, tuule tekitamisest, vaigistamisest ja pööramisest, tuuletaadist jne.) ja torm. Külma ja soe (nende võistlemine). Jne.

Milliseid rahvapäraseid seletusi tuntakse maailma tekikimisest ja kujust? Kuidas seletatakse taevakehade liikumist, öö ja päeva vaheldust?

Kas teatakse midagi taevakukest (koidukukest) ja -kanast?

Kas mäletatakse erakordseid loodusnähtusi ja valgusefekte taeval?

Mida teatakse seletada maailma ~ maa otsast, lõpust, äärest jne.? Jutte ühenduses sellega? Mida kõneldakse maa teljest, põhjast, ilma sambast, põhjanabast? Millal arvatakse tulevat maailmalõpp (viimnepäev)? Mis seda ennustab?

4. Milliseid ennustusi (ettekulutusi) ja arvamusi tuntakse **ilmastiku** kohta (suvel, talvel, kevadel ja sügisel, ühenduses pühade ja tähtpäevadega)? Mis ennustab head või halba ilma, põuda, suurt sadu, tuisku, sula, halla, roostet jne.?

5. Milliseid uskumusi ja kombeid on olnud ühenduses **tulega** (mitmes. keelud ja käsud), **sütega ja tuhaga**? Milliseid ühenduses veega, soolaga ja maarjajäaga, tinaga, hõbedaga („hõbevalge“ kaapimine jm.), kullaga, rauaga; mullaga (kas oli keelatud maad peksta, maa peal keerutada?), saviga, liivaga, kividega („kivi süda“, jumalakivi, kahetsekivi, kõrvakivi, silmakivi, näljakivi, varesekivi; kiviilt ei tohi kiskuda samalt . . .)? Kas on tuntud tagasitulevat raha (imeraha)?

6. **Taimestik.** Milliseid uskumusi tuntakse ühenduses puudega ja vähemate taimedega? Milliseid taimi ja kuidas on kasutatud haiguste arstimiseks, nõidumiseks, ennustamiseks, värvimiseks, mängimiseks ja mänguasjade tegemiseks (näit. lapsed — võililli, karikakraid, lugaseid, kõrkjaid jt.)?

Näit.: Haab. Kadakas. Kask. Kuusk. Lepp. Mänd. Paatspuu. Pihlakas. Pärn. (Lõhmus, Niin). Toomingas. Türnappu. Jne. Uskumusi ja kombeid ühenduses puude istutamise, õitsemise ja viljakandmisega.

Ajatarhein. Hallihein. Jaaniõnn (õnn). Jooksjarohi. Jänese-takk. Kaetusrohi. Kalmus. Kanakoolid. Karikakrad. Kidsihain. Koerputk (penipütsk). Koirohi. Kõrvhain. Kärnhein (kärnä, kärnaobiikad). Külvikülimit (-kilimit). Leemeleht. Maarjahein. Maavitsad. Mailaserohi. Maksarohi. Maoajaja. Mürkhain. Naistepuna. Naistepäästja. Narirohud. Niseldeshein. Nõiakollad. Nõiakammitsad. Nõiarohi. Nälghein. Orjavits. Ohopaats. Paiseleht. Palderjan. Palorohi, Pistirohi. Punahein. Pänül. Raudnõges. Raudrohi. Reinvarred. Robirohi. Sammaspoolehein. Soehambahain. Sookaalid (kaelud). Tedremaran. Toomhein. Ubaleht. Verihein. Ämatuss (ematuss). — Imehein. Siilrohi. Jne.

Kas on tuntud (tuntakse) taimi: Jumalakäsi. Kuradikäpp. Kalevipoja juuksed. Kalevitutt. Sooema juuksed. Uku-annid (ännad)? Mida neist teatakse? Miks nii nimetatakse?

7. Milliseid uskumusi ja kombeid on tuntud (tuntakse) ühenduses putukate, madude ja usside, lindude ja loomadega?

Putukad: Erilane. Kiil (kiin). Kilk (k. „laulmine“, lendamine; hävitamine). Kirp (k. käel, hävitamine). Lumekirp. Koi. Puukoi, seinakoi (selle nimetusi? mida ennustab?). Kärbes. Lepatriinu (kuidas kohalik nimetus? Käokirjas, leslind, maarjalehm, jumalalehm, merihärg . . . Mida temaga ennustatakse ja kuidas?). Liblikas (esmak. nägem. kevadel). Lutikas. Mardikas (mardlane). Mesilane (uskumused ja kombed mesilasi pidades). Parm.

Prussakas. Sitikas (ennustam. sitikatest ja nende poegadest). Sääsk. Sadajalgne. Täi, ting. Rohutirts. Sipelgas (siplene, kusilane). Ämblik (mida ennustab?).

Maod ja ussid: Nõeluss (laulab, läheb taeva; uss õuel, ussi kinnipanek, väljakutumine, tapmine, usside kaotamine, uss arstimisvahendina, ussikest, ussipea kaasaskandmine jne.). Vaskuss (on pime?). Kodu-uss. Usside kuningas (harjaga uss).

Jõhvuss. Vainukõis. Palunõid. Jaaniuss. Kapsauss. Leivauss. Rukkiuss. Vihmuss. Paeluss.

Konn. Kärnkonn. Sisalik. Kalad.

Linnud: Lindude tulek kevadel ja äralend sügisel. Linnupete. Linnupesade leidmine. Lindude munema sundimine. Linnud ennustajatena.

Aul. Hakk. Hani. Harakas (kitsharakas, kiitsakas). Hüüp. Kajakas. Kana (munemine, nahkmunad, haudumine, kanapojad; „laulmine“, „vihtlemine“, sabaliputamine jne.). Kukk (lauimine õhtul ja muul ajal, kuristamine, „kuke muna“ jne.). Kaur (kakerdaja). Kiivitaja. Kivitäks. Kotkas. Kuldnokk. Kull. Kurg (esmakordne kuulmine, äralend, teelt eksitamine jne.). Kägu (esmakordne kukkumine; kägu elumaja lähedal; kägu talvel). Laulurästas. Linavästrik (hänilane). Luik. Lõoke. Meigas. Part. Pasknäär (paskharakas). Peoleo (pihu, vihmakass). Pääsuke, Püü. Ronk (kaaren, mustlind: üks valge sulg, pesas imeline kivi; lend üle karja, kaks ronka riidlemas jne.). Rähn. Rääk. Rästas. Teder. Tihane. Tikutaja (mõhitaja, taevasikk). Tilder. Toonekurg. Toonekägu. Tuvi. Vainukägu. Varblane. Vares. Vint. Vutt. Ööbik. Öösorr. Jt.

Metsloomad: Hunt ~ susi (Kuidas nimetati? Millal ja miks ei tohtinud tarvitada õiget nime? Hääle kaotamine hunti nähes. Ei tohi kiviga visata? Huntide hirmutamine ja püüdmine vanemal ajal jm.). Karu (Tema rahvapäraseid nimetusi? Karu viimine lauta? „Karu keerab teist külge“. Karutantsitajad jm.). Põder. — Hiir. Hirv. Ilves. Jänes. Mutt (mütt). Nahkhiir (kuivatatuna kaasas kandm., vere kasutam. jm.). Nirk. Orav. Rebane. Rott. Siil. Saarmas. Tõhk (tuhkur).

Koduloomad: Hobune (hea hobuse tundemärgid, hob. söötmine, löömine, õpetamine, ostmine, vahetamine, rautamine, rakedamine, teelemine; hobuse haigused ja nende arstimine). Karielajad: lehm, pull, härg, mullikas, vasikas. (Hea lehma tundemärgid, karja väljalaskm. kevadel, kinnipanek sügisel; lüpsmine, piima rikked ja nende arstim., võitegem. jne.). Kits, sikk, sokk. Lammas (lambaõnn, lamm. pügamine ja pesemine, lammas põlgab „poega“, lambatall.). Siga: emis, kult, põrssid (nende ostmine ja müümine, väljalaskmine kevadel; siga on rahutu, kannab põhku, oksendab jne.).

Koer (välimus — „nelja silmaga“, koera söötmine ja petmine, õrritamine, löömine; k. ringutamine, püherdamine, hulumine jne.). Koeranael (peninagel).

Kass (ostmine, viimine hobusel, söötmine, silitam., peksmine; k. „peseb“ end, kraabib küüntega jne.).

Milliseid haigusi on olnud koduloomadel ja kuidas neid on arstitud? Uskumusi või kombeid koduloomade kohitsemisel ja taphmisel?

8. Inimene. Milliseid uskumusi ja arvamusi tuntakse inimese välimuse, tema kehaehituse ja -tegevuse kohta?

Kas muistsed inimesed on olnud tugevamad kui nüüdsed? Millised on nad tulevikus?

Arvamusi ja ennustusi inimese pea välisest kujust, otsaesisest, näost, silmadest, kulmudest jne. Mida ei tohi pea peal kanda?

Juukseid: värvus, sugemine, lõikamine, abinõud väljalangem. vastu jm.

Kõrvad: kuju, undamine, pilliajamine.

Huuled. Suu ja hambad.

Nina: kuju, norisemine, nohisemine.

Lõug ja habe. Kõrisõlm.

Käed ja sõrmed. Jalad (millest ei tohi üle astuda?). Jne.

Rinnad. Kõht. Selg.

Kas usutakse, et inimese kehas on elund, mis liigub ühest kohast teise. Mis sellest teatakse ja kuidas nimetatakse (ihulind, elulutikas . . .)?

Istumine (kus see on keelatud?).

Aevastus. Kõdi. Sügelemine (kihelemine). Naer ja nutt. Luksumine. Rõhatus. Sülitamine. Jne.

9. Unenäod. Kuidas rahvas unenägusid seletab? Millised unenäod arvatakse täide minevat, millised mitte?

10. Inimese elukäik. Uskumusi ja kombeid ühenduses inimese elukäiguga „hällist hauani“.

Raskejalgsus (keelud ja käsud sel puhul).

Sünnitus. Lapsevoodi. Lapse esimene pesemine ja rõivastamine. Rahvapäraseid seletusi selle kohta „kust lapsed tulevad“ (kust neid tuuakse ja kes toob). Lapseema külastamine (kaejats, kaatsik . . .). Lapse toitmine. Esmakordne vihtlemine. Ristimata laps (kaitse kurja vastu). „Vahetatud laps“. Hammaste tulek.

Ristsed (varrud). Ettevalmistused. Nime valik. Vaderid. Rõivastus. Mida pannakse kaasa? Ristsele viimine. Ristimine. Ristimisvesi. Toimingud pärast ristimist. Ristsete pühitsemine. Ristilaps. Ennustusi lapse tuleviku kohta.

Kasvatustlikud keelud ja käsud (ei tohi käia rattaroopas, lõhkuda linnupesi, vilistada, valetada . . .). Lugema õpetamine. Kooli viimine. Õpilaste ebausku.

Sünnipäevade ja nimepäevade pühitsemine.

Leer. Selle tähendus ja pühitsemine. Leeriskäinute suuremad õigused.

Armastus. Abinõud teise armastuse võitmiseks (armumaa-gia). Ehalkäimine ja muud kohtamisviisid. Mõrsja (pruudi) kuu-lamine ja vaatamine. Kosimine (vanemad kosimisviisid). Kih-lus („lugemas“ käimine).

Pulmad. Ettevalmistused. Osavõtjad. Pulm pruudi ja peigmehe kodus. Laulatus. Pulmasõit. Pruudi viimine mehekoju.

Võltsitud noorpaar (pulmanali) Pöides.

Pulmakombed üksikasjalises ülevaates. Pulma lõpp. — Pulmakom-mete kogumiseks on üksikasjalisi küsimuskavu ilmunud „Rahva-pärimuste Selgitajas“ nr. 4 (pulmanaljadedest ja pulmalaulikuist) ja nr. 5 (pulmakommetest üldiselt).

Surma ended. Suremine. Kirstupanek. Valvamine. Matus (peied). Abinõud kodukäimise vastu. Surnute mälestamine. Mida usuti elust pärast surma? — Üksikasjaline matmiskommete küsimuskava leidub „Rahvapärimuste Selgitajas“ nr. 7.

Hingede aeg (päev, püha). Kuidas seda vanasti on pühitsetud? Kas pandi kuhugi toitu ja kutsuti „hingesid“ süüa? Kas käis hingesante („engesante“)? Kuidas nad olid rõivas-tatud? Milliseid laule nad laulsid? Mida neile anti?

11. Uskumused ja kombed igapäevases elus.

Hommikul üles tõustes. Rõivastudes (riidesse pannes). Süües ja juues (pala kukub suust maha, loomade üksikute kehaosade söömine, söömine mitmesug. tööde juures, söögi pakkumine külalistele jne.). — Teele minnes. Laadale minnes. Kiriku minnes. Vastutulija. Saunas käies. Supeldes.

12. Uskumused ja kombed mitmesuguste tööde juures. Kirjeldatagu neid ühenduses järgmiste töödega.

Jahil käik. Linnupaelte ja kujude tegemine. Jahikoer (hea koera tundemärgid, kasvatamine, söötmine). Püss ja muud abinõud. Jahile minnes. Jahiõnne ennustamine. Nõiutud püssi „arstimine“ jne. Kuidas saada osavaks kütiks?

Kalal käik: Püügiriistade (võrk, noot, mõrd, ahing, paat...) valmistamine. Püügile minek (vastutulija jm.). Püügiõnne (saagi) ennustamine. Õngitsemine. **Esimene kala vette tagasi?** Kala kisendab; on verine. Keelud ja käsud kalastusel (ei tohi nime-tada mõnda looma). Püügiõnne rikkumine. Abinõud selle vastu.

Erilisi kombeid hüljeste püüdmisel.

Vähkide püüdmisel.

Põllundus. Erilised kombed küttise tegemisel, sõõru (saadu) põletamisel. — Sõnnikuvedu (kas talgutega?). Adra tegemine. Kündmine (kombeid esimesel künnipäeval?).

Külvamine. Millal ja kuidas külvata üksikuid põllutaimi? (Rukis, oder, kaer, nisu, hernes, lääts, kartul, naeris, lina, kanep...). Ennustusi vilja kasvamisest ja õitsemisest. Viljaõnn (jätk). Umbrohud ja söödikud. Põllu nõidus ja vargus.

Viljakoristamine. Lõikuse algus. Esimene peotäis (vihk). Hiirevihk, Kollivihk. Selja haigeksjäämine (abinõud selle vastu, arstimine). Uskumusi ja kombeid lõikust lõpetades. Talgud (töotalgud, priitalgud). Vilja äravedamine põllult.

Rehepeks. Esimene rehi. Kaitse tuleõnnetuste vastu. Viimane rehi. Vilja tuulamine. Vilja kandmine aita ja m. Varguse kaitse (pisuhänd, kratt...). Veskileviimine. Jahvatamine. Uudsevili. Uudsepuder — uudseleib.

Kartulite võtmine ja paigalepanek talveks.

Lina ja kanepi kitkumine. Raatsimine. Leotamine, kuivatamine, masindamine, ropsimine, kammimine, sugemine jne. Esines seejuures erilisi kombeid?

Uskumusi ja kombeid aiataimede kasvatamisel: kapsas, kaalikas, sibul, humal jne.

Heinatöö. Kombeid heinamaad puhastades, heina niites, kuivatades, saadusid ja kuhjasid tehes, heinu koju vedades jne.

Metsa raiumine (tarbepuud ja ehitusmaterjal). Kas on pandud tähele kuud, tuult jm.? Kombeid puunõude (anumate) tegemisel. — Elumaja ja muude hoonete ehitamine: ehituspaiga

valik, ehituse alustamine, maja alla raha või leiba, ristide tegemine, lae, põranda, aknate ja uste tegemine, seinte toppimine jne. Sissekolimine uude hoonesse.

A e d a d e tegemine. **K a e v u** kaevamine (kuidas määratakse kaevu koht?) Kaevu puhastamine, kui vesi halvaks läinud?

K o m b e i d p o t i s e p a t ö ö d e juures: ahjude, pliitide, lõõride, truupide jne. tegemine. Savitamine ja krohvimine.

„Mõningaid küsimusi töötegemisest“ vt. RpS nr. 9.

P e r e n a i s e ja **n a i s t e** t ö i s e s i n e v a d u s k u m u s e d ja **k o m b e d**:

T u l e t e g e m i s e l, h o i d m i s e l ja l a e n a m i s e l.

T o i t u d e v a l m i s t a m i s e l ja k e e t m i s e l.

L e i v a t e g e m i n e (leiva „rikked“ ja nende parandamine, leiva „jätk“ jne.). Üksikasjalisi küsimusi leiva kohta vt. RpS nr. 9.

K r a a s i m i n e ja v ä r v i m i n e. **Ķ e t r a m i n e**. **K a n g a** ü l e s p a n e k. **K u d u m i n e**. **K a n g a** l ö p e t a m i n e. **P l e e g i t a m i n e**. **V a n u t a m i n e**. **R õ i v a s t e** (riiete) õ m b l e m i n e, p a i k a m i n e ja p e s e m i n e. **L e h e l i s e** (libeda) v a l m i s t a m i n e.

S e e b i k e e t m i n e.

K ü ü n a l d e t e g e m i n e.

13. Milliseid uskumusi-kombeid on olnud või on veel mitmesugustel **ametmeestel**: peremeestel, sulastel ja teenijatel, karjustel, seppadel, kingseppadel, müüri-seppadel, rätsepatel, möldritel, lihunikel, ülesostjatel, laevameestel, ämmaemandatel, nekrutitel ja sõduritel (kuidas end kuulide eest hoida jne.) jt.

14. R a h v a k a l e n d e r. Kuidas vanasti aega arvati, võttes aluseks tähtpäevi?

Milliseid endeid ja arvamusi on olnud üksikutest kuudest ja nädalapäevadest?

Milliseid kombeid ja endeid on esinenud pühadel ja tähtpäevadel (nende ettevalmistus, keelud ja käsud, erilised toidud, külaskäigud, lõbustused, laulud jne.)?

Eeliapäev. Eerikupäev. Hoolipäev. Jaagupipäev. Jaanipäev. (Jõulud). Jüripäev. Kadripäev. Kaepäev. Karjalaskepäev. Karusepäev. Kolletuspäev. Kolmekuningap. Käädrapäev. Künnipäev. Küünlapäev. Lauritsapäev. Lihavõte (kevadpühad). Luuvalupäev. Lõikusepäev (-püha). Madisepäev. Maretapäev. Mardipäev, Markusepäev. Midruskipäev. Migulapäev. Mihklipäev. Nelipühi. Nigulapäev. Nuudipäev. (Näärpäev). Paasapäev. Paastu-maarjap. (ja teised maarjapäevad). Paavlipäev. Palmipuudepüha (urbe-päev). Palvepäev. Parbupäev. Peetripäev. Pendipäev. Poornapäev. Pärtlipäev. Rollapäev. Ristipäevad. Seitmemagajapäev. Seitsmenvennapäev. Simunapäev. Suur nädal (vaikne nädal). Toomapäev. Tuhapäev. Tõnisepäev. Urbanipäev. (Vana-aasta õhtu). Vastlapäev. Viidipäev. Volbripäev. Võinädal (maasenitsa).

Milliseid muid tähtpäevi või pühi on veel koha peal tuntud ja pühitsetud? — Üksikasjalisemaid küsimusi mõnedest tähtpäevadest on ilmunud „Rahvap. Selgitajas“ nr. 2, 3, 4, 5, 6 ja 8.

Märkus: Jõulude, vana-aasta õhtu ja nääripäeva (uusaasta) kombeid on juba kogutud väga rohkesti, mistõttu need võivad küsitlemisel vahele jääda.

15. Rahvaarstiteadus.

Kust vanarahva arvates tulid või hakkasid mitmesugused haigused (maast, tuulest, loomadest, teise inimese kadedusest jne.)? Kuidas tehti kindlaks haiguse päritolu?

Kas usuti, et keegi võib teisele haigust saata ja kuidas? Milliseid haigusi?

Kas koha peal on olnud rahvaarste (maa-arste, külaarste) ja kuidas neid on nimetatud? Mida teatakse jutustada nende tegevusest?

Kuidas on nimetatud mitmesuguseid arstimisvõtteid (ohutamine, ohverdamine, ta-sumine, voolimine . . .)? Milliseid koduseid arstirohte on kasutatud? Kuidas neid on valmistatud?

Mida on tehtud haigustest hoidumiseks? Milliseid haigusi on peetud „jumalast saadetuks“?

Kirjeldage üksikuid haigusi ja nende arstimisviise! (Haiguste nimed kirjutatagu ikka nii, nagu neid tarvitavad vanemad kohalikud elanikud.)

Haavad: Verejooksu sulgemine. Verinaha all. Koerahammustus. Pind. Mitmesugused „vihad“ (küüneviha, sukaviha, õlleviha jne.). Põlenud haavad. Haudumine. Naha lõhenemine. Sõrmede vastamine.

Hambavalu. Kurguhaigused („Hääl ära“ jm.).

Kaelahaigused. Nohu. Verejooks ninast.

Silmahaigused ja vead (puru silmas, kae, marjad, kanapimedus, kõõrdivaatamine jm.). **Kõrvahaigused.** (Küsimusi kõrva- ja silmahaiguste kohta vt. RpS 9.)

Päevitus. Tedretähed. Värvilised plekid ihul.

Kasvajad. Muhk. Kooljaluu (Toonelu, Surnulu).

Joomatõbi (liigjoomine).

Kopsuhaigused (rinnahaigused): Köha. Tiisikus jm.

Kõhuhaigused: Kõhuvalu. Kõhulahtisus. Kõhukinnisus.

„Tuhapoiss“, heintest ja vanadest riietest tehtud inimkuju, mida tuhapäeval viiakse talust tallu (Karksi).

Kõhuussid. Koolera. — Kõrvetus (Põletus). Söögiisu puudus. Oksendamine. Jm.

Külm tõbi (hall, hork, viluhaigus).

Lastehaigused: Kahetamine. Harjased. Nutmine. Riis. Kirm (Kross). „Suulagi maas“. Kõhukorratused. Koeraviga, hundiviga, jäneseviga, ussiviga jne.

Lendva (lendav ~ rabandus ~ äkine).

Liikmehaigused: Põrutus. Nikastus. Väänamine. Kidi (nari ~ rodi). Luuvalu. Jooksja. „Kondid haiged“. Luumurded.

Luupainaja (painakas, patakas ~ kondirusuja).

Nahahaigused: Ohatus. Vistrikud ja vinnid.

Maa-alused (moalused). Kõõm. Veiseröögatis, Sammaspool, Söötraig. Roos. Konnasilmad. Soolatüükad. Käsnad.

Naistehaigused: Kuidas pidi olema kuukorra ajal? Kuidas arstiti haiglasi nähteid? Kuidas abistati sünnitajat? Muid naistehaigusi?

Mis tehti palaviku puhul?

Paised. Koeranael ~ koeranastlik ~ peninagel.

Peavalu. Rahutu olek. Unepuudus. Ehmatatus. Kartlikkus. Krambid. Langetõbi. Kuutõbi. Halvatus. Nõdrameelsus, Hullumeelsus.

Pist ~ pistja. Kollatõbi. „Naba paigast ära“.

Prantsuse haigus, Kuritõbi.

Rõuged ~ nõstmed ~ rubid. Tuulerõuged. Leetrid. Sügelised.

Südamehaigused.

Allakusemine. Verekusemine. Kivihaigus.

Ussihammustus („nõelamine“). Mesilase nõelamine („pistmine“). Uss sisse läinud (või nõiutud).

Vaevajatõbi. Soetõbi. Marutõbi.

Sööja. Sööbija. Voolmed. Veetõbi. Vill.

Umbvalu. „Umbes haige“. Vähk (kreeps). Katk.

Kas on tuntud või tuntakse sõnadega arstimist? Milliste haiguste puhul?

Kirjutagu üles igasugused arstimis- ja muudki sõnad (armastuse, kohtu, saksa, tule, hundi, ussi jne.).

16. Rahva õiguskombed.

Nende kogumise alal on veel võrdlemisi vähe ära tehtud. Siin järgnev küsimustik ilmus esmakordselt a. 1936 („Juhiseid rahvaluulekogujatele“, lk. 33—40). Vahepeal on mitmed korrespondendid selle kohta saatnud väärtuslikke korjandusi, mille põhjal meie ettekujutus vanarahva õiguslikest vahekordadest on paljugi selginenud ja avardunud. Kuid et see ala oli siiski uudne, võrreldes üldtuttavate ja aastakümneid propageeritud rahvalaulude, juttude ja

muuga, siis pole osa korrespondente rahva õiguskombeid veel kogunud ega saanud. Tuletame seda siin meelde ning palume kogumistööd hoolega jätkata. See on ala, mis eriti sobiv vanematele korrespondentidele. Aga ka nooremad, kel on teada häid jutustajaid vanainimeste hulgas, võivad sel alal paljugi korda saata. Siin pole kellelgi vaja karta, et tema korjandus võiks olla üleliigne.

Vastusmaterjal koondatagu samasugusteks peatükkideks nagu on küsimused: Perekodlikud suhted, Pärandusasjad jne. Küsimused püütagu vastata samas järjekorras, nagu nad on esitatud. Kuid punktidesse jaotamine ja nende nummerdamine pole vajalik. Soovitavad on tegelikust elust võetud näited ühe või teise asja selgitamiseks. Samuti tuletatagu õigel kohal meelde ütlushi, kõnekäände, vanasõnu, jutte, laule jne., mis kuidagi aitavad selgitada rahva kombeõiguslikke käsitusi ja traditsioone.

Perekodlikud suhted.

Milliseid mälestusi on eestlaste abiellumisviisidest kaugemas minevikus? Naiste tõmbamisest ehk röövimisest? Naise ostmisest?

Kas on abiellumisealised tüdrukud või lesknaised ka ise võinud käia kosimas? (Nn. „tupel käimine“, „tupele kutsumine“). Millal, kus ja kuidas see on toimunud?

Mida on kosija (peigmees) vanasti kosimise puhul kinkinud mõrsjale (pruudile) või selle vanematele ja kuidas seda kinki on nimetatud („kihlad“, „pandid“, „käeraha“ jne.)? Mis tehti nende kingitustega siis, kui peigmees või mõrsja hiljem kosimisest (kihlusest) taganes?

Kui kositaval (pruudil) isa oli surnud, kellest siis olenes tema abiellumis-nõusolek?

Kas pruut pärast kosimist või kihlust käis kogumas ande? Kes oli tal kaasas ja kuidas niisugust kogumiskäiku nimetati? Kas käidi ainult sugulaste või ka võõraste pool? Mida kingiti?

Keda sugulastest kutsuti pulma ja muudele perekonnapidudele?

Mida isakodust anti pruudile kaasa varaks (riidematerjali, tööriistu, loomi jne.)? Kas tütreid said osa ka päranduse jagamisest isatalus (peale abiellumise puhul antud kaasavara)?

Millised põhjused on vanasti abiellumise puhul olnud takistuseks? (Kehvus, laiskus, joomine, kehaved, vanusevahe jne.)

Kas on vanemal ajal tulnud ette ka abieluliste lahkuminekut üksteisest või abielulahutust? Millistel põhjustel?

Kas on mõnel mehel olnud mitu naist? Kuidas suhtus sellesse ümbruskond? Kuidas on nimetatud liignaist (sohinaine, manuline . . .)?

Kui suri perekonnapea (isa, peremees), kes astus tema asemele perekonda ja majapidamist juhtima ja valitsema (ema, vanem poeg . . .)?

Kas lastel isakodus elades on olnud ka isiklikku varandust? (Näit. „hambaraha“ andmine, leerikingid, mööbli muretsemine, loomade või põlluvilja andmine jne.)

Kes harilikult pidi hoolitsema vaeslapse eest, kel polnud isa ega ema? Millal ja missuguste tingimustega võeti kasulapsi (kasupoeg, kasvatik)?

Pärandus-asjad.

Missuguses vahekorras oli kombeks jagada isa pärandust laste, lese ja muude pärijate vahel? Kellele langes suurem, kellele vähem pärandusosa?

Kellel oli eesõigus jääda isakodu (talu) uueks pidajaks (pemeheks)?

Kui minia (või koduväi) sureb ilma järeltulijateta, kellele läheb tema pärandusosa ja kui suur see on?

Kui abielurahval on olnud lapsi, aga need on kõik surnud enne vanemaid, kuidas lahendatakse siis pärandusasjad ühe abielupoole või nende mõlema surma korral?

Mida pärib lese mehe või naise teine abikaasa, kui abielu on lastetu?

Kas on olnud päranduse jagamisel niisuguseid asju, mis põlvest põlve pidid ikka jääma samasse tallu või sama perekonna kätte (piibel, seinakell jm.)? Oli neil erilist nimetust või nendega ühenduses mõnesuguseid uskumusi?

Kas päranduse jagamisel on kombeks arvestada pärandusejätja poolt suuliselt avaldatud soove, kui puudub kirjalik testament?

Eraomandus ja ühisomandus.

Kuidas on vanasti korraldatud ühiste heina- ja karjamaade, jahimaade, kalastusvete jne. kasutamist? Kuidas jagati heinamaid jm. tükkideks, kuidas määrati tükkide järjekord? Kuidas on korraldatud teede ja aedade tegemist?

Kas on olnud mõnesug. kombeid piiride määramisel ja piirikivide panemisel? Kas mäletatakse, et piirikivil on tantsitud või kedagi pekstud? Mispärast?

Kuidas on karistatud piiride rikkumisi (kivide ja märkide kohalt liigutamine, peenra üleskündmine jne.)?

Kas on olnud tülisid mõnede maatükkide või saarte omandusõiguse pärast? Kuidas neid on lahendatud?

Kuidas on vanasti jagatud ja kuidas veel praegu jagatakse saak ühistel kalastus- ja jahilkäikudel? Kuidas on karistatud neid, kes on varjanud saaki, käinud salaja püüdmas või muul viisil eksinud traditsiooniliste kommete vastu?

Mida on peetud lubatuks teise metsast või maalt võtta ilma omanikult küsimata? (Näit. marju, seeni, sammalt, viha- ja luuaoksi, tohtu, vaiku jne. Kas ka aiavitsu, rehaversi, reeaisapuid,

liiva, savi jm.?) Millise põhjendusega? Kas on juhtunud selles asjas tülisid omaniku kohaleilmumisel?

Mida on peetud lubatuks võtta teise põllult ja millisel määral? (Näit. herneid, ube, naereid jm.)

Millal või mis päevast alates on peetud lubatuks karjatada loomi teise heinamaal või põllul? (Näit. sügiseti.)

Kui üldine on olnud varemini arvamus, et mõisnikule kuuluvat varandust võib julgemini võtta omavoliliselt kui omasuguse varandust? Mispärast? (Näit. puude varastam. mõisa metsast, vilja varast. rehest, viina võtmise aamidest jne.)

Töotuse mägi Häädemeeste khk. Rannametsa külas.
Mäe põhjaküljel „ohvriaid“.

Kui midagi on leitud maa seest (näit. rahaleiud jm.), kellele see on arvatud kuuluvat, kas leidjale või maaomanikule? Kui leidjaid on mitu?

Kui leitakse midagi teelt või maa pealt (kaotatud asjad), millise osa selle väärtusest on õigustatud saada leidja? (Nn. „leidis“). Kui püütakse kinni või leitakse mõni ärajooksnud või kaotsiläinud loom (hobune, lehm jne.)?

Rannaleiud. Kuidas on toimitud merest välja uhitud varandustega? Kellele see on arvatud kuuluvat ja kuidas seda on leidjate vahel jagatud? Mida mäletatakse vanast „rannaõigusest“, hukkunud või hukkuvate varanduste omandamisest?

Kingid ja anded. Kas vanasti pulmalised pidid pulma minnes võtma kodust kaasa mõnesugust söögimaterjali („pulmakott“)? Mida harilikult viidi ja kui palju?

Millist koosnesid vanasti pulmakingid? Milliste kommete või naljade saatel neid koguti või lubati? Kellelt oodati suuremaid kingitusi (vanemait, vaderitelt . . .)?

Milliseid kingitusi viidi lapse sündimisel, ristsetele (varrule) või matusele minnes?

Kui vallaline tüdruk sai lapse, mida viidi talle kingiks?

Vaderikingid ristilastele. Millal, mida kingiti?

Kingitused külaskäikudel ja võõrsilt tulles. „Külaleib“. Uudseleiva, värske õlle („lautise“) jne. viimine naabritele.

Kas on vanasti olnud kombeks jõulukingid? Kingitused muudel pühadel või tähtpäevadel? Kellele, mida kingiti?

Kas on olnud traditsioonilisi kinke kirikuõpetajale, köstrile, kellamehele või muudele ametmeestele? Mis puhul?

Kas on olnud kombeks mõnesugused kingitused teenijatele ja karjustele (peale kokkulepitud palga)? Millal, mida kingiti? „Laadaraha“? Leeritamine ja pulmade tegemine?

Millal vanasti on teenijatele ja karjustele antud vabu päevi või söögivahesid (pühad, laadapäevad jm.)?

Milliseid kombeid on vanasti olnud üksteise abistamisel õnnetusjuhtude puhul (tuleõnnetus, mereõnnetus jm.)? Kas on näit. ümbruskonna elanikud vabatahtliku toetuse näol aidanud paljaks põlenule ehitada uusi hooneid? Kui lai ümbruskond võttis harilikult osa niisuguse toetuse andmisest?

Kerjused („sandid“), tööjõuetud. Kuidas on hoolitsetud nende ülalpidamise ja korteri eest. Kas on olnud kombeks, et nõrgamõistuslikud või tööjõuetud on käinud „külakorda“ (iga ööpäev ise talus)?

Kuidas on suhtunud võõrastesse kerjustesse ja santidesse („oma valda“ ajamine)? Kuidas mustlastesse?

Kuidas kerjused püüdsid äratada kaastunnet või tähelepanu? (Laulmine ja värsilugemine, pillimäng; millised laulud ja värsid? millised pillid?)

Mis puhul ja mida jagati kerjustele (santidele) kiriku juures või surnuaial?

Mis puhul harilikult pannakse raha kiriku korjanduskarpidesse?

Kauplemine ja lepingud.

Mis vahe on ostu- ja vahetuskaubal? Kas osta saab ainult raha eest?

Mida ja millega harilikult vahetatakse? (Näit. kausse, puuanumaid, sibulaid, kalu jne.) Mida vahet. kaaluga, mida mõõduga („täis täie vastu“)? — Vahetuskauba kohta küsimusi vt. RpS nr. 3.

Kui on tegemist juba suurema ostu-müügiga või vahetusega, kuidas tehakse „kaup“ kindlaks, kas käeandmisega, käelöömisega või kuidagi teisiti? Kas peab keegi kolmas lööma käed lahti?

Missuguste tehingute või lepingute puhul kutsutakse juurde käemehi või tunnistajaid? Palju neid peab olema?

Milliste tehingute puhul on olnud kombeks liigid? Mida juuakse? Kes ostab välja? Kes võtab osa?

Kas on tuntud niisugust vahetuskaupa, kus vahetatavaid asju ennem ei näidata (vahet. peost peosse) ja kus on lubatud ka petmine? Mida niimoodi vahet. ja millal? Kuidas seesug. vahetamist nimetatakse?

Missuguse ostu-müügi juures tuleb küsimusse mõnepäevane katseaeg ja võimalus kaubast taganeda?

Karjaste kauplemine Petseri laadal (1936).

Millal antakse käsiraha?

Mida antakse hobusele või lehmale müümise juures kaasa (päitsed, ohelik . . .)? Mida võetakse endisest kohast kaasa väiksemate loomade (vasikate, lammaste, põrsaste) ja lindude ostmisel?

Milliseid erilisi usukombeid on olnud teatud looma, kinnisvara, maatüki jne. üleandmisel ühelt omanikult teisele?

Laen ja võlg. Millised on olnud traditsioonilised tasud, kui laenatakse naabrilt kasutamiseks töö- ja tarberiiistu, mida endal pole? (Näit. linamasin, linahari, mõöduriistad, raudader, sõidukid jm.) Hobuse või veohärgade laenamine?

Mida laenatakse teisele ilma igasugu vastutasuta ja kui kauaks? Kas ja millal võib laen muutuda aegunuks?

Kas toiduainete laenamisel tuuakse tagasi samapalju või rohkem?

Kas raha või muu väärtuslikuma laenamine sünnib tunnistajate juuresolekul või antakse midagi pandiks? Millisel juhul võib laenu-andja pandi endale jätta?

Kas on laenusid meelespidamise hõlbustamiseks märgitud puupulkadele? Kuidas seda tehti?

Palkamislepingud. Millal ja kus (kõrtsis, laadal? linnaturul?) on vanasti toimunud taluteenijate (sulaste, tüdrukute) ja karjaste palkamine? Kuidas palgati külakarjus (ühiskarjus)?

Kuidas on palgatud päevatöölisi (päilisi)?

Kuidas tehakse kindlaks „teenistuskaup“, kas teiste juuresolekul, käeandmisega jne.?

Millal antakse käsiraha e. käeraha? Kas see on osa lubatud palgast või antakse üle selle?

Millal on joodud liiku (ka „kahja“)?

Mis põhjusel ja kuidas võib palkaja või palgatav taganeda sõlmitud kokkuleppest?

Muid lepinguid. Töötegemine „kahasse“ (kahe peale), „luna peale“ jne.

Talu pidamine poolteeral. Kuidas tehakse tööd ja jagatakse saaki?

Kihlvedu („leppimine“). Kus ja mis puhul on vanasti veetud kihla? Mis peale? Kuidas peab toimuma nõuetekohane kihlvedu? (Käte kokkulöömisega ja lahtilöömisega?) Kas on võimalik kihlveost hiljem taganeda?

Lubadused ja tötused. Millal on need siduvad, millal mitte?

Kuriteod ja karistused.

Mõrtsukatöö (inimesetapmine). Kas on usutud, et mõrtsukas ei saa enam rahu, kui on oma süü üles tunnistanud? Et tapetu hing hulgub ringi ja näitab end? Kuuldusi ja nägemusi mõrtsukatöö paigal?

Milliseid mälestusi on mõrtsuka karistamisest vanemal ajal? Verisest kättemaksust? Kas mõrtsukatööd võidi perekondade vahel lepitada ka varandusliku tasuga või muul viisil?

Lapsetapmine. Milliseid mälestusi on selle kohta vanemast ajast? Mis puhul seda on esinenud? Kuhu maeti laste laibad? Kas on vanasti tuntud sünnituse enneaegset esilekutsumist (aborti)?

Vargus. Kas vargusi on olnud vanasti vähem kui nüüdsel ajal? Millised vargused on olnud sagedamad? Kas on olnud või on kuski veel nüüdki kombeks hoida uksi ilma lukustamata?

Kas on usutud, et varast saab varguspaigale „kinni“ panna, et saab teda sundida varastatud asja tagasi tooma jne.?

Kas on usutud, et on kohti, kust ei saa või ei tohi varastada, või et on asju, mida ei tohi üldse varastada?

Kuidas on karistatud varast, kui juhtutakse peale või kui saadakse kätte tagaajamisel (ilma avaliku kohtuta)?

Moraalsed kuriteod: vägistamine, abielurikkumine, ebaharilikud sugulised vahekorrad jm. Milliseid mälestusi on selle kohta vanemast ajast?

Auteotus: laimamine, söimamine, sajatamine, näkku-sülgamine, tagumikunäitamine jne. Kuidas sellele vanasti on vastatud? Millal peetud karistatavaks, millal mitte? Kas mäletatakse juttu, et keegi on hobusega kodust välja sõitnud teist söimama? Kuidas on söimatud niisugusel juhul?

Eksimused heade kommete vastu jne. Vale-tamine. Nõidumine. Rahurikkumine. Linnupesade lõhkumine.

Milline on olnud kohalik „teeseadus“? Kes kellele pidi teed andma (kõrvale hoidma)? Kummat kätt? Mispärast on teel juhtunud kokkupõrkeid (näit. vooridega, mõisnikkudega, pulmarongidega)?

Vanad karistusviisid.

Elusalt matmine. Missuguse kuriteo eest? Mäletatakse kohti, kus nii on kedagi karistatud?

Kividega surnuksviskamine. Kes viskasid? Millise süüteo eest? Kas on tuntud nn. „pähelöömise kivi“? Mis otsarbek? — Surnukslöömine.

Nõidade põletamine. Kas teatakse kohti, kus vanasti nõidu põletatud?

Poomissurm võllasambas. Kas tuntakse muistseid võllamägesid, kaagikohti?

Mõne kehaosa (näit. kõrva) äralõikamine.

Ihunuhtlus (peksmine). Jooksutamine.

Häbistamine. — Häbipost ja häbipink kiriku juures. Jalgpakk.

Kuidas on karistatud ja karistatakse joobnut, kes läheb seltskonnale tüütuks?

Milliseid muid vanu karistusviise veel mäletatakse?

Milliseid õnnetusi peetakse „jumalanuhtluseks“ või „jumala karistuseks“?

Kohtumõistmine.

Kas tuntakse niisuguseid kohti, kus rahvavanemad on vanal ajal kohut mõistnud („kohtumäed“, „kohtunikkude künkad“, „kohtukivid“, „vanemate istumiskohad“)? Kuidas see kohtumõistmine on toimunud?

Kuidas on vanasti tülisid ja kuritegusid lahendatud ilma ametliku kohtuta? Kes olid sel juhul vahemeesteks, lepitajateks, kohtunikeks (keegi vanem mees [vanemad mehed], õitsivanem, küla-vanem, vallavanem jt.)? Milliseid karistusi võidi määrata?

Kuidas siis asja selgitati: kuulati üle asjaosalisi ja tunnista-jaid? lasti vandega tõendada või tunnistada?

Kuidas on toimunud leppimine?

Kas on olnud kombeks, et vanu tülisid, mis kord juba kokkuleppe või muul teel lõpetatud, ei tohi enam uuesti üles võtta?

Missugused rahvapärased vande vormelid ja kinnitussõnad on olnud tuntud? (Näit. vandumine jumala ja hingeõnnistuse nimel; „sündigu minuga seda ja seda“ jne.). Kas mäletatakse vandumist põlvili olles, mulda pea peale pannes?

Kas vaidlusalustes küsimustes on püütud lahendust leida ka loosimisega, liisuheitmisega, arbumisega? Kuidas see on toimunud?

Kas on mõningaid tüliküsimusi lahendatud ka kahevõitluse teel? („Rusikaõigus“.)

Kohtukäimine. Kellel arvatakse olevat hea õnn kohtuprotsessides („saab alati õiguse“ jne.)? Kas kohtusse minnes on pandud selga eriliselt valmistatud rõivad või võetud kaasa mõnes asju (ussipäid jne.)? Mis tähendusega? Kuidas peab astuma kohturuumi, kuidas seal esinema?

Kas on antud mingit tähtsust kohtus esinevate tunnistajate arvule (paaris- või paarituarv)?

Kas on tuntud „sõnu“, mis olid ühenduses kohtukäimisega? Millal, kus ja kuidas neid loeti?

Mis arvatakse juhtuvat sellele, kes kohtus vande all tunnistab valet („valevanne“, „võltsvanne“)? Kuidas arvat. saavat hoiduda valevande halvatest tagajärgedest?

Milliseid muid uskumusi või kombeid on olnud ühenduses kohtukäimisega?

Millal ja kellele on viidud kasusaamise sihiga meelehead, kosti, altkäemaksu? Mida viidi ja kuidas seda nimetati?

I. RAHVATANTSUD.

Rahvatantse on Eestis hoopis hiljem hakatud koguma kui muud rahvakultuuri selgitavat materjali. Seetõttu on meie sellealised korjandused võrdlemisi väikesed ning igasugused lisateated oleksid väga soovitatavad. Et tantsude kirjeldamine ühes eri võtete, sammude ja tuuridega on võrdlemisi raske, siis ei tule igaüks sellega toime. Küll võiksid aga kõik rahvaluulekogujad korjata ja saata mitmesuguseid selgitavaid andmeid rahva- ja rahvapäraste tantsude kui ka rahvalõbustuste kohta üldse, võttes aluseks järgnevaid küsimusi.

1. Kuidas nimetati ja nimetatakse Teie ümbruskonnas tantsimist (*tants, kargus, jalakeerutus* jne.)?

2. Kas on olnud niisuguseid tantsu, kus liigutustes ja toimingutes aimitakse järgi teatavaid loomi või linde? Kirjeldatagu neid lähemalt. Millal on viimati tantsitud? Kes neid tantsisid, kas lapsed või täiskasvanud? Näiteks: *harakatants, kiitsakatants, varessekark, hunditants, karutants, koeratants, kietsetants, härjatants, konnatants, merisiga* jne.

3. Kas on olnud niisuguseid tantse, milles on imiteeritud mõnda tööd või kasutatud keppe ja pulki? Kes ja kuidas on neid tantsinud? Näiteks: *ristpulkadetants, ristitants, pulgatants, tokitants, teibatants, sindlimasin, kivikasukas, savikoja-venelane* jne.

4. Kas on tuntud ja tantsitud niisuguseid tantse, kus tantsijad moodustavad suletud ringi (nagu ringmängudes) või pika rongi (hoides kinni üksteise riietest, sabast jne.)? Millal selliseid tantse on tantsitud (pulmades, jaaniöhtul?) ja kes neid on tantsinud? Näiteks: *ringtants, rattatants, kõverik, Targa rehealune, tórretants, Järise kiut, Mustjala pukk, sabatants, voor-*

K ä g a r, Kuusalu rahvatants.

tants, ändropp, pulmarong, kägar, kerarong, juudijung, jandali, vorstitants, orjatants, tiutants, soorutants, ussitants, sisalik ~ süsalik jm.

5. Missuguseid paaritantse on vanasti tantsitud? Milliseid neist peetakse kõige vanemaks? Mida mäletatakse mõne tantsu sammude või rütmi muutustest (kas mõnda tantsu on hiljem hakatud teisiti tantsima)? Näiteks: *labajalg, labajalavalts, labajalalös's, lös's, maatants, valts, hiiuvalts, vanaranna, Mustjala madal, Mustjala kõrge, tuisutants, virumage, Kasari laudpõrand, vurr-sahkadi, polka, tüskapolka, Tursamäe polka, sotska, piru-polka, vingerpolka, juudipolka, kingsepa-polka, orjapolka, mulgitants, põdrajaht, talupoeg, vanatüdruk, sepp, koukapolka, siiri-polka, kihnutants, kaarajaan ~ kaaratsim üks-kaks-kolm* jne.

6. Kas on tuntud ja tantsitud järgmisi tantse: *tuljak, oige ja vasemba, kupparimoori, kassarikku, kalamies, rätitants, ingliskadrill, inglisjak, ingliska?*

7. Milliseid tantse on tantsitud Setumaal? Näit.: *vanna-moodu setokõne, kargus* (katõgeski, kolmõgeski jne.), *kolmõpaaritants, vastatside tants, kaarassiim, kasatski, ümbertsõõri, pööräjuuskmine* jm.

8. Soovitav on kindlaks teha kuni meie ajani ka muude tarvitusel olnud tantsude kohta, millal neid on hakatud tantsima, kust neid on õpitud ja millal moest läinud. Näiteks: *uueaoline vals* (*valts, valtser*), *reintländer, galopp, vengerka, krakovjak, marss, menuett, polonees, masurka, padispaan, franksees* jt.

9. Missuguseid tantse tantsiti ringmängude sekka?

10. Millal on tantsitud? Kas on selleks korraldatud erilisi õhtuid? Kuidas neid kutsutakse (pitspall, simman, subrik, jubi jne.)? Mis päevadel neid peeti ja kas alati ühes talus või vaheldamisi eri kohtades? Kas tantsiti ka kiige juures, jaanitulel, talgutel ja perekondlikel sündmusil (pulmad, ristsed jne.)? Kas oli nendeks juhtudeks eri tantse?

11. Kes tantsisid? Kas ainult naised, tüdrukud või ka mehed? Kas tantsisid naised ja mehed eraldi paaridena või segapaaridena? Kui ainult naised tantsisid, mida tegid mehed sel ajal? Kas oli ka spetsiaalselt meeste tantse? Kuidas toimus tantsima kutsumine? Kuidas suhtuti segapaaride tantsusse? Kuidas suhtusid üldse tantsimisesse vennastekoguduse ja muud usklikud ringkonnad?

12. Missuguste pillide järele on tantsitud vanemal ajal ja nüüd? Kas tantsiti ka laulmise järele? Milliseid värse on lauldud tantsuviiside järgi tantsides või tantsude parodeerimiseks?

13. Kui võimalik, tuleks katsuda ligemalt kirjeldada ja ise-loomustada vanemaid tantse. Kui suur oli iga tantsu juures osavõtjate arv? Missugune oli tantsu algasend (vastakuti ridades, paaridena üksteise kõrval või vastu jne.)? Missugused olid tantsu sammud (polka-, valsi-, kõnni-, hüppe- jne.)? Kas tantsiti varvastel või täiel jalatallal? Kas põrutati jalga vastu põrandat? Kumma jalaga tantsu alustati? Kas liiguti ainult vastupäeva? Kuidas hoiti käed? Kuidas nimetati üksikuid seisakuid? Milles erinesid tuurid (voorud) üksteisest?

Tantsuasendeid joonistades tuleks märkida: $\leftarrow =$ mees, $C =$ naine [näit. $\curvearrowleft =$ mees ja naine vastakuti, $\overset{C}{\leftarrow} =$ mees ja naine üksteise kõrval], noolega (\leftarrow) liikumise suund. Näit. tantsu „Üks-kaks-kolm...“ algliikumine:

$\curvearrowleft \uparrow \leftarrow \quad \curvearrowleft \uparrow \leftarrow \quad \curvearrowleft \uparrow \leftarrow$

(kolm paari teevad aste kõrvale). Väga tänuväärt oleks tantsuasendite fotografeerimine. Kui tantsuviiside (rahvapärane termin?) noodistamine ei tee raskusi, tuleks ka neid üles kirjutada.

14. Tantsude süstemaatilise kogumise hõlbustamiseks oleks soovitatav hankida andmeid, kes ümbruskonna inimestest oskab veel demonstreerida vanemaid tantse ja nimelt missuguseid ning saata need andmed Eesti Rahvaluule Arhiivile.

Kõigele, mis kogutakse, märgitagu juurde põlvnemisandmed tavalise korra järgi (vt. lk. 10—13).

Lõõtspillimängija S. K a n n, Setust.

Rahvatantsude kirjeldamise kohta leidub näiteid ja juhiseid R. Põ l d m ä e ja H. T a m p e r e raamatus „Valimik eesti rahvatantse“. Seda on võimalik ERA-lt saada. Küsimusi mõnede tantsude ja tantsurühmade kohta on ilmunud „Rahvapärimeste Selgitajas“ nr. 1, 2, 3, 4 ja 5. Need numbrid on kõik veel saadaval.

J. RAHVAVIISID.

Nende all mõeldakse nii rahvalaulude kui rahvapäraste pillilugude viise. Kõik viisid jäädvustatagu noodikirja võimalikult tõetruult, otsekohe ettelaulmist või -mängimist kuulates, mitte aga hiljem mälestuse järele. Esijoones pandagu kirja vanemate rahva-

laulude viise. Refrääniga laulude, nagu ringmängulaulude puhul on tarvilik, et ühes põhiviisiga noodistatakse otsekohe ka refrääniviis. Viisidele kirjutatagu juurde ka laulude sõnad. Pillilugude noodistamisel peab olema märgitud, mis pillil on mängitud ja kuidas on loo rahvapärane nimetus.

Et neid korrespondente, kes viise võiksid kirja panna, pole arvuliselt kuigi palju, siis jäävad siin avaldamata üksikasjalised juhised viiside kirjutamise kohta. Soovijaile saadab sellekohaseid juhiseid Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Soovitav on, et korrespondendid teataksid ERA-le kohalike laulikute ja pillimeeste nimed ja aadressid, et paremate teadjate viise võidaks jäädvustada ka fonograafi või heliplaatide abil.

K. MIDA JA KUIDAS PILDISTADA.

Pildistamise vajadusele ja tähtsusele oleme juba varemaltki juhtinud tähelepanu. Mõned kaastöölised on meile juba saatnudki fotovõtteid, kõige arvukamalt T. V o i m u l a Tallinnast. Häid pilte vähemal arvul oleme saanud A. S a m e t i l t, Aug. M e i k o p i l t, F. E i c h e n b a u m i l t, M. S a r v e l t ja teistelt. Samuti on ülevõtteid teinud meie stipendiaadid ja ametnikud. Siiski oleks väga soovitatav, et ERA pildikogu võiks kasvada senisest suuremal määral. Senises pildimaterjalis on ka mitmeid puudusi, mis osalt oleksid ärahoitavad, kui pildistajail oleks olnud enam asjatundmist. Sellepärast olgu siin pildistamisküsimustki puudutatud.

Väga soovitatav on pildistamiseks kasutada kõiki pühi ja tähtpäevi, püüdes jäädvustada veel säilinud rahvakombeid. Sellel alal meil pildimaterjal puudub peaaegu täieliselt, mida ei saa pidada loomulikuks. Maal elavad kaastöölised ja fotograafid saaksid sel alal mõndagi korda saata.

Nii tuleks näit. p a l m i p u d e p ü h a l (urbepäeval) pildistada urvaokste toomist, nendega elamute ehtimist ja inimeste peksmist (äratamist), kui seda veel esineb.

S u u r e l r e e d e l ja laup. — linnulaastude toomist, kombeid põllul ja mesilas, kiikede (hällide) ehitamist ja kordaseadmist, pühade-eelset vihtlemist jne.

Ü l e s t õ u s m i s p ü h i l — pühademunade keetmist ja värvimist, munade koksimist, v e e r e t a m i s t ja muid munamänge, kiikumist ja lauahüppamist.

J ü r i p ä e v a l ja ristipäeval on esinenud mitmesuguseid kombeid ühenduses kariloomadega, mis oleksid küllalt tähtsad jäädvustada: karja esmakordne väljalaskmine (kui see on üh. usukommetega), karjase kastmine jne.

N e l i p ü h i — kaskede toomine, elamute ehtimine kaskedega, „armukased“, õnnelilled seinte vahel, kiikumine jne.

J a a n i p ä e v — Jaanide kinnisidumine, õnnelilled, arstirohtude korjamine, tulevase ennustamine, jaanituli, mitmesugused

vanad kombed jaanitulel, kui veel kuski esineb (loomade ajamine ümber tule), rahvapärased lõbustused.

Kevadell ja suvel pildistatagu kindlasti ka külanoorde kooskämisi ja lõbustusi kiikede juures ja mujal, igasuguseid rahvapäraseid noorsoo- ja lastemänge, ka vanu rahvataintse.

Perekonnapidusid ei tule samuti mitte unustada, eriti pulmi. Mitmel pool esineb veel nüüdki omapäraseid pulmakombeid ja -nalju, mis väärisksid pildistamist (tee sulgemine pulmarongile, passinõudmine, „ebanoorik“ ja muud „valtspulmalised“, pulmatantsud, pulmaliste vihtlemine, rattapeks, kiigevibu toomine jne.). Vanamoelisest pulmast Petserimaal, Kihnus ja mujal tuleksid

Viiulimängija K. Leesment, Paistust.

pildistada võimalikult kõik tähtsamad momendid. — Samuti leidub pildistamisväärseid momente ristekombeis, matusekombeis jne.

Pildistamiseks head ainet pakuvad ka töökombed: kastmine esimeste välistööde puhul, ühistööd mitmesuguste naljadega, erilisi kombeid tööde algul või lõpul (heinategu, löikus, rehepeks), talgud ühes talgumängude ja -naljadega; erilisi kombeid ehitustöödel (näit. sarikate pealesaamisel), laeva vettelaskmisel ja muul ajal. Pilte meremeeste „ristimisest“ ja hentseldamisest.

Suvel on kõige sobivam pildistada veel igasuguseid looduslike mälestusmärke ja maakohti: vanu hiiepuid (pühi puid) ja hiiekohti (hiisi), veel kasutatavaid ohvrikive ja -allikaid, ilma-allikaid, kummituskohti, reomägesid, muistseid rahvanemate nõupidamis- ja kohtumõistmiskohti (kohtumägesid), pulmarongide kokkupõrkekohti, nõidusega ühenduses olevaid kive, vanu kiriku- ja kabeliasemeid, millest olemas rahvajutte; hiidude

ega ole osalt jäänud väljaspoole või poolikuks), üldine korralikkus (ilma rikete ja plekkideta) ja et see mõjuks loomulikuna ja elavana ning oleks varustatud vajaliste andmetega. Väga väikeses formaadis (alla $4,5 \times 6$ sm) pildid pole soovitatavad.

Et saavutada korralikke ja häid pilte, selleks peab pildistaja oskama hästi käsitada oma aparati, peab oskama õigesti määrata kaugust, valgustusaega ja pildi ulatust ning kasutama pildistamiseks ainult head negatiivmaterjali (filme, plaate). Filmidel ja plaatidel on pakisel märgitud, millise tähtjani need on tarvitamiseks kõlvulised; seda tuleb ostmisel silmas pidada. Edasi oleneb piltide headus veel õigest ilmutamisest, kopeerimisest ja kopeermaterjalist. — Päevapildistamise kohta leiavad algajad sissejuhatavaid näpunäiteid Edg. Kalameheraamatust „Kuidas pildistada?“ Ilmunud a. 1940, hind 75 senti. Põhjalikum ja üksikasjalisem on sama autori „Õpime fotograafiat“, mis on ilmunud samuti a. 1940 ja maksab kr. 3.25.

Korralik päevapilt ei tohi tunduda kunstliku ega tahtliku kombinatsioonina, vaid see peab mõjuma kui usutav ja tõetruu väljalõige elust endast. Arusaadavalt tuleb pildistada ainult neid rahvamänge, -tantse jne., mis on koha peal täiesti rahvaomased ega ole õpitud koolist või raamatuist; samuti pildistatagu ikka ainult neid kombeid, mis tõeliselt veel esinevad. Mänge, tantse, usukombeid jne. tuleb pildistada kõrvalt, tegevuse kestel, ilma et asjaosalised vahiksid pildistajat või aparati. Nii saame loomulikult mõjuva ülesvõtte. Talgulisi pildistatagu võimalikult ikka töö juures ja tööriietes. — Mitmeid kasulikke näpunäiteid pildistamise kohta — ühes paljude fotonäidetegea — vt. veel „Rahvap. Selgitaja“ II 2 (9), lk. 47—52.

Pildid, mis ERA-le saadetakse ja soovitakse müüa, olgu varustatud järgmiste andmetega: mida pilt kujutab, kes on selle pildistanud, kus ja millal on see pildistatud, pildi hind. Soovitam on pilte saata ühes negatiividega, sest siis on tasu suurem. Võib saata ka ainult negatiive, isegi ilmutamata negatiive. Viimane moodus on eriti soovitatav meie suviste stipendiaatidele. Siis avaneb meil ühtlasi võimalus anda täpsemaid juhiseid edaspidise töö kohta. Saatmisel tuleb fotomaterjal pakkida valguskindlasse karpi. Pakisele tuleb märkida „fotonegatiivid“ või „fotod“, vastavalt sisule, ja anda postile tähitult.

Peame väga soovitavaks, et kaastöölised, kellel see osutub võimalikuks, eriti stipendiaadid, püüaksid peale kirjelduste teha ka ülesvõtteid rahvaluulelistel teemadel. Kellel selliseid võimalusi ja kavatsusi on, see saatku mõned pildid meile näha, et saaksime anda veel täiendavaid juhiseid ja ülesandeid. Ühtlasi palume meile teada nende fotograafide aadresse, kellel on olemas meid huvitavaid ülesvõtteid või kes oleksid nõus neid tegema.

Kellel puudub võimalus päevapildistamiseks, sel oleks soovitatav sõnalisi kirjeldusi täiendada joonistega. Eriti just mängukirjelduste juures oleksid joonised olulise tähtsu-

sega; kuid võidakse joonistada ka ohvrikive, pühi puid, nõidus-
toiminguid, isegi haldjaid, näkke, vaime, kodukäijaid, painajaid
jne., kui joonistaja neid tõesti on isiklikult näinud. Kui joonista-
takse midagi loodusest (kive, puid jm.), siis tehtagu seda koha peal
(vähemalt pliiatsivisandina), mitte aga hiljem mälu järgi. Joo-
niseid on soovitatav teha tindiga või tušiga, pliiatsiga võib enim
teha nõrga eeljoonise. Lihtsamaid jooniseid võib teha samasse
vihku, kuhu kirjutatakse sõnaline materjal, paremad joonised on
võimalikud ainult heal valgel paberil.

LISANÄITEID SELLE KOHTA, KUIDAS RAHVALUULET KIRJUTADA.

Eelpool on igat rahvaluule liiki käsitletud omaette, sest süs-
temaatse ülevaate andmine pole teisiti võimalik. Tegelikus kogu-
mistöös pole aga harilikult vajaline ega soovitatugi korjata kord
ainult laule, siis ainult jutte jne., välja arvatud juhud, kus on
tegemist spetsiaalsete küsimustega. Kui juba kedagi näit. külas-
tama minna, siis on soovitatav kirja panna kõik, mis ta teab, alates
laulude ja mängudega jne. Materjali sisuline rühmitamine ümber-
kirjutamisel pole tingimata tarvilik, vaid korjanduse võib vihku-
desse kirjutada ka jutustamise järjekorras (vrd. lk. 9). Niisugusel
juhul oleks korjanduse kirjapilt umbes järgmine.

Esimesel (tarbe korral veel teiselgi) leheküljel:

Korjaja:

Elukoht:

Postiaadress:

Korjatud:

Jutustajad:

Kolmandalt leheküljelt alates:

1. *Mul oli rikas ristiisa,
kinkis mulle kirju kitse,
kitse kaela krapikese.*

Kits see tantsis, krapp see paukus.

*Kuulsin lapsepõlves (8—9 aastaselt) vanaema käest.
(Dikteeritud.)*

2. *Emaste teotüdrugud uiland sedasi: „Emaste poisid, oh
uiii! Mina Uluratta määl suure alli kivi otsas. Kis mo äält kuuleb,
see tulgu siiiaaa!“*

3. *Pulmarong olnd juba minemas, kui üks ema joosnud
järele: „Pidage kinni! Ma taha veel viimsed õpetused lapsele
anda.“ Õppand siis tütart: „Kapsad-kaalid keeva katla, oad-erned
külma katla!“*

4. Töötegiija töö äi lõpe ja märaobuse söömine äi lõpe ka.
5. Ära võta naist mette kerikuteelt, vaid võta noodajäält.
6. Kange tööinime ütleb: kui ma natuke aega seisan, siis ma teeks pattu.

7. Kui sa uue looma ostad ja kodu tood, siis taluta ta kolm korda ümmer kaeo, siis ei kipu tagasi.

8. Mõni võtab sealt perest vitsa kaasa, kust looma toob, siis ei kipu loom tagasi mette. See vits pannakse oma lauda räästasse.

9. V ä r i s t a m i s r o h i *) ehk tuulelindva. Kui inimene tunneb ennast väsinud olevat, siis tehakse nende teed ja juuakse.

10. R i n g i t a n t s. Kas mitukümmend inimest käsipidi koos (nagu ringmängus), lassid ringi. Segamini muhas: mehed, naised, poisid, tüdrukud. Keerutati ainult ühtepidi, ikka möödapäeva. Niikaua keerutati, kui tantsijad väsisid. (Tantsitud valsisamudega. Viimati tantsitud siin Tammiste külas ühes pulmas umbes 20 aastat tagasi.)

11. P o l k a t a n t s oo siin oln umbes viiskümmend aastat. Soldatid, kes olid kaua roonuteenistuses oln, need tantsisid. Nad Venemaalt tõid kaasa.

12. „M u s t j a l a p u l m a r o n g.“ Sellenimelist tantsu ei tunta ega mäletata vanemastki ajast.

LÖPPSÕNA.

Käesolevas teoses on püütud pakkuda ülevaatlikke ja näitlikkegi juhiseid mitmesuguste rahvaluulematerjalide kogumiseks. Kõiki alasid pole siin saadud esitada ühesuguse põhjalikkusega, sest see oleks nõudnud palju ruumi ning teinud raamatu väga suureks. Juba praeguselgi kujul pole see enam tavaline küsimuskava, nagu neid on harjutud nägema. Aga just niisuguse ülevaadet võimaldava rahvaluulekoguja käsiraamatu järgi on tarvidust tuntud. See on vajaline eriti neile, kes sel põllul alles tahaksid hakata kogumistööd tegema. Et meie vanemad vaimuvarakogud on ühest ja teisest küljest puudulikud, see on tulenenudki peamiselt sellest, et suurokogujate kaastöelistel on puudunud ülevaade oma tööalast ja et on üldse puudunud küsimuskavad ja täpsed juhised. Nüüd kipub asi arenema jälle teise äärmusse — küsimuskavu on lühikese aja kestel ilmunud niivõrd palju, et korrespondendid ei jõua neile enam soovitud määral vastata. Just uutele juurdetulijatele teeb esialgne orienteerumine raskusi: Mida koguda ja millises järjekorras? Selle kohta on näpunäiteid antud juba eelpool (vt. lk. 13—14 ja 21—22). Kellele saadetakse töö algamiseks kätte käesolev raamat, see alaku kas vanemate rahvalauludega, või kui neid enam saada pole, siis rahvamängudega. Kui nendest on juba kohalik repertuaar kirja pandud ja ära saadetud,

*) Käsikirjas allakriipsutatud sõnad on siin trükitud harvendatult.

võetagu käsile muud ainealad, millest on ulatuslikumad rahvajutud ja kombestik (eriti tähelepanu pöörata rahva õiguskommetele, lk. 72—80). Muid aineid, nagu uuemaid rahvalaule (vt. lk. 47), lasteluulet, vanasõnu-kõnekaände jne. võib koguda selle kõrval. Seda kõike tuleb silmas pidada korjamistöö parema järjestamise mõttes ega tule seda mõista nii täpselt, et kui kellelgi on käsil näit. mängude kogumine, et siis muid aineid üldse kirja ei panda, kuigi jutustajad neid esitaksid. Harilikult tuleks siiski kirja panna kõik rahvaluuleline ainestik, mis küsitlemisel kuulatakse; see võib ümberkirjutamiselt jääda samasugusesse järjekorda nagu jutustatud (vt. lk. 9 ja 88). Aga sellegipärast on korjajal alati võimalik mõnda aineala, mida olulisemaks peetakse, koguda suurema hoole ja tähelepanuga, küsitledes seda mitmelt jutustajalt.

Käesoleva raamatu trükkimine sattus ebakohasele ajale, mil ERA oli ümberkorraldamisel, vastavalt muuseumide riigistamisele. Seetõttu on trükkimine toimunud võrdlemisi kiiresti ja teksti on sattunud mõningaid komistusi ja trükivigu. Töökommete peatüki täiendamiseks olgu siin meenutatud karjandusega seoses olevaid kombeid, mis vastaval kohal (lk. 69) jäänud nimetamata. Eriti vajaline oleks koguda ja saata öösisel karjahoidmisega (õits, eits, häriskäimine jne.) seotud kombeid ja traditsioone. Selle kohta on saadaval eri küsimusleht (ilmunud „Rahvapärimeste Selgitajas“ nr. 1). Veel oli kavatsatud siin avaldada küsimusi meie endisaegse maaelu seltskondliku ja ühiskondliku külje ning kollektiivsete töötraditsioonide selgitamiseks, kuid et nende koostamine nõuab veel eeltöid, siis ilmuvad need edaspidi.

Eelpool on kogu aja olnud juttu selest, mida koguda küsitlemise teel. Kuid peale selle kogub ERA niisugustki materjali, mis rahva hulgas on liikvel käsikirjades. Nõidussõnu (posimissõnu, loitse) hoitakse ja levitatakse sageli väikestes käsikirjalistes vihkudes, samuti levib käsikirjadena „taevakirju“, õnnetute päevade nimestikke, nägemuste ja unenägude kirjeldusi, ahelkirju, õnnekette jne. Üksteiselt ära kirjutamise teel levivad osalt ka uuemad rahvalaulud ja mälestussalmid, mida noored koondivad vihikuisse ja salmialbumesse. Kõiki niisuguseid käsikirju võtab ERA tänuga vastu. Peale selle veel rahvaarstide poolt kirjutatud või täiskriipsutatud pabereid ja seदेleid (mõne naha haiguse, näit. roosi ravimiseks pealepanemise teel), „pulmapasse“ — kui neid peaks kuskil olema säilinud — ja muud seesugust. Ka käsikirjadele, mis ERA-le saadetakse, märgitagu alati juurde, kust-kellelt see on saadud, käsikirja vanus ja milleks kasutatud. Samuti võib ERA-le saata nõidumiseks ja arstimiseks kasutatud esemeidki.

Et eesti vaimse vanavara kogud on võrdlemisi suured ja rikkalikud, see pole mitte juhus ega anna tunnistust ainult kogumistöö intensiivsusest. See näitab, et meie rahva loomisvõime on end eriti andekalt avaldanud just vaimse loomingu aladel. Vanade eestlaste arenenud kunstimeelest annavad tunnistust arvukad vanad

rahvalaulud, vanasõnad, kõnekäänud, rahvajutud jne. Rahvaluules kajastub tugevasti ka rahva ajalugu ja saatus: orjus ja iga-sugused eluraskused, opositsioon ja võitlus mõisnike ja teiste rõhu-jate vastu, parema tuleviku lootused jne. Sellepärast tuleb kogumis-tööd teha edasi, et midagi väärtuslikku ei läheks kaotsi.

Kaastöölised teatagu ERA-le nende isikute nimed ja aadressid, kellest võiks loota uusi korrespondente. ERA korres-pondendiks võib olla igaüks, kel kirjaoskus selge ja kes on nõus rahvamälestusi koguma ja meile saatma. Kogumistööks vajalisi materjale (juhiseid, küsimuskavu, vihke jne.) saadetakse tasuta.

Eesti suurtele rahvaluulekogudele on iseloomulik, et need on enamuses kokku kantud rahva poolt vabatahtliku kogumistöö kor-ras, mitte aga peamiselt stipendiaatide ja muude tasuliste kogu-jate poolt, nagu see on tavaline teistes maades. Jakob Hurt ütleb oma kogumistööst kokkuvõtet tehes: „Korjamise päätöö on kõigil korjamise aastail kihelkondade ja külade kodupaigus tasasel ja vaikselt kombel kohaliste abiliste läbi ära tehtud, kes enamasti ima kõige iseäralise palumiseta ehk üksikult kutsumiseta kaas-töösse astusivad ja sipelgate kombel omad teaduse viljavihud vanavara aita kandsidvad.“ Kohalike kaastöölise vabatahtlikku osavõttu kogumistööst on väga tähtsaks hinnanud ka Eesti Rahva-luule Arhiiv ja juba a. 1928 organiseerinud omale korrespon-den-tide võrgu. Sajad isikud on kiiduväärsel viisil suled tööle pannud vaimse vanavara päästmiseks ning meie korjandused on kasva-nud aasta-aastalt. Jäägu meil selline elav huvitundmine rahva-luule vastu ning vabatahtlik osavõtt kogumistööst püsima edas-pidisekski!

KASUTATUD MATERJALE JA KIRJANDUST.

Kõige tähtsamaks aluseks käesolevale tööle on olnud Eesti Rahvaluule Arhiivi ainekogud, esijoones süstematiseeritud koopiad, mille korraldus-viisist on mõnevõrra tingitud ka sinne ainejaotus. Edasi on koostaja arves-tanud peamiselt isiklike kogemusi ja tähelepanekuid kogumistöö alal ning ERA korrespondentide tööst kogunenud tähelepanekuid, lisaks veel oma töökaaslastelt ERA-s, eriti asutise juhatajalt dr. O. Loo-ri-tsalt saadud kasulikke näpunäiteid ja juhatusi. Rahvatantsudesse puutuvad küsimused on esialgsel kujul koostanud H. Tam-pere, aga siin on need avaldatud osalt muudetult ja täiendatult.

Koostaja on olnud tuttav ka teistes maades kasutatud küsimuskava-dega (soome, osalt rootsi, saksa, šveitsi, vene jm.), kuid sellest pole siin olnud nimetamisväärt abi. Muust kirjandusest võiks nimetada järgmist:

J. Hur-t, Paar palvid eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. Olevik 1888, nr. 8, 9, 10 ja 12.

Rahvapärimeste Selgitaja I ja II: 1, 2. Eesti Rahvaluule Arhiivi välja-anne, Tartu 1936—1940.

R. Põld-mäe, Rahvaluulekorjaja tööradadelt. Eesti Kirjandus 1938, nr. 10.

R. Viidalepp, Ühest suurjutustajast ja tema toodangust. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetised XXX (Liber saecularis), 1938.

K. Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode. Oslo 1926.

S. Koski, Kansan oikeustapoja ja käsitteitä. Historiallinen Arkisto XV (1897), Helsinki.

H. Grudde, Wie ich meine „Plattdeutschen Volksmärchen aus Ostpreussen“ aufschrieb. (FF Communications Nr. 102.) Helsinki 1932.

E. Röhr, Die Volkstumskarte / Voraussetzungen und Gestaltung. Leipzig 1939.

R. Wossidlo, Über die Technik des Sammeln volkstümlicher Überlieferungen. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 16 (1906).

PILTIDE NIMESTIK.

	Lk.
Jakob Hurt. Foto Parikas	9
Jakob Hurda kaastöölised kihelkonniti (kaart)	12
J. Hurda kogu materjal kihelkonniti (kaart)	13
Korresp. T. Võimula vanavara kirjutamas. Foto F. Viedemann 1934	17
Jutustaja Peeter Käär. Foto V. Kaulin 1938	20
Korrespondente-kursuslasi ja ERA ametnikke Tartus, 30. okt. 1937. Foto A. Lomp	22
Osa ERA poolt kogutud rahvaluulet köidetes. Foto E. Selleke 1936	25
Epp Vasar, eesti kuulsamaid rahvalaulikuid. Tundmatu joonistus a. 1891	30
Külänäiokõsõ' kül'ätasõ'. Setu tüdrukud külatänaval kõndimas ja laulmas. Foto A. O. Väisänen 1922	32
Rahvalaulude fonografeerimine. Foto a. 1930	36
Muna mulku ajamine (Kambja). Foto R. Viidalepp 1933	38
Lapsed hällimas (Puhja). Foto R. Viidalepp 1934	39
Setu laulikud mängivad „vaest ja rikast“. Foto A. O. Väisänen 1913	41
Kaarel Jürjenson, pime jutustaja. Foto R. Viidalepp 1932	51
Ann Toompalu, rahvalaulik ja jutustaja. Foto a. 1937	54
Luupainaja. Oma nägemise järgi joonistanud R. Põldmäe	56
Korresp. A. Sameti joonist. kaart Kullamaa khk. Ohmukse ja Ubasalu külade ümbrusest	59
Abiotsijaid Meeksi Jaanikivil jaanipäeval 1938	63
Võltsitud noorpaar (pulmanali) Pöides	68
Tuhapoiss, heintest ja vanadest riietest tehtud inimkuju. Foto E. Selleke 1937. Nukk on Eesti Rahva Muuseumis	71
Töotuse mägi Häädemeeste khk. Rannametsa külas. Mäe põhjaküljel ohvriaid	75
Karjaste kauplemine Petseri laadal. Foto V. Säägi 1936	77
Kägar, Kuusalu rahvatants. Foto Grohmann 1937	81
Löötspillimängija S. Kann, Setust. Foto Parikas 1937	83
Viulimängija K. Leesment Paikust. Foto Parikas 1937	85

*

Pildid lehek. 12, 13, 32, 41 ja 68 on trükitud Sihtas. Eesti Rahva Muuseumi klišeedega.

SISUKORD.

Saateks	Lk. 3— 4
-------------------	-------------

I. Kogumistöö tehnikast.

Sissejuhatuseks	5— 6
Mida kogutakse	6
Materjal olgu rahvaehtne	6— 7
Teisendite küsimus	7
Keeleline külg	7— 8
Sõnasõnaline kirjutamine	8
Mustandid ja nende ümberkirjutamine	8— 9
Materjali järjestamine ümberkirjutamisel	9
Korjaja parandused ja lisandused	9
Paber, tint ja käekiri	9—10
Andmete märkimine	10—13
Kuidas kogumistööga alata?	13—14
Kuidas teist jutustama panna?	14
Kuidas küsitella?	14—16
Eitavad vastused	16
Kust leida jutustajaid?	16—18
Kohtlemisküsimusi	18—19
Jutustajate tasu	19—20
Andmete teadasaamine	20—21
Korjaja varustus	21
Korjamistöö järjestamine	21—22
Minimaalnõuded	22—23
Soodustusi korjamistööks ERA-lt	23
Korjanduste ärasaatmine ja muu kirjavahetus	23
Aruanded	23—24
Korjanduste hindamine ja premeerimine	24
Eri kõited	24—25
Elulugu ja ülevaated korjamistööst	26
ERA ja ERM	26
Eriti stipendiaatidele	26—27
Rahvaluulekorjamise tähtsusest	27—28
Kirjandust	28

II. Juhiseid üksikute ainealade kogumiseks.

	Lk.
A. Vanad rahvalaulud	29—36
Küsimuskava	29—33
Kuidas küsitleda ja kirjutada?	34—35
Veel lisaküsimusi	35—36
B. Rahvamängud	36—44
Küsimuskava	37—43
Kuidas koguda ja kirjutada?	43—44
C. Lastelaulud ja muu lasteluule	44—46
Kuidas kirjutada?	46
D. Uuemad rahvalaulud	46—47
Tööraha poliitilist võitlust kajastavad laulud	47
E. Vanasõnad ja kõnekäänud	47—49
Kuidas kirjutada?	48—49
F. Mõistatused	49—50
Kuidas kirjutada?	50
G. Rahvajutud	51—61
Küsimuskava	51—58
Kuidas rahvajutte kirjutada?	58—61
H. Rahvausk (ebausk) ja kombed	61—80
Kuidas kirjutada?	61—62
Küsimuskava	62—80
Rahvausundi terminoloogiat	62—64
Taevakehad ja loodusenähtused	64
Ilmastikuanded	65
Elemendid, kivid jm.	65
Taimestik	65
Loomastik	65—67
Inimene	67
Unenäod	67
Inimese elukäik	67—68
Kombed mitmesuguste tööde juures	69—70
Rahvakalender	70—71
Rahvaarstiteadus	71—72
Rahva õiguskombed	72—80
I. Rahvatantsud	80—83
J. Rahvaviisid	83—84
K. Mida ja kuidas pildistada	84—88
Lisanäiteid selle kohta, kuidas rahvaluulet kirjutada	88—89
Lõppsõna	89—91
Kasutatud materjale ja kirjandust	91—92
Piltide nimestik	92

EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TEGEVKAASTÖÖLISTELE

on varutud mitmesuguseid rahvaluulesisulisi raamatuid ja brošüüre, enamasti äratrukke ajakirjadest ja koguteostest. Et nende lugemine võib tuua kasu kogumistöösse süvenemise mõttes, siis saadetakse neid tegevkaastöölistele tasuta. Kes mõnest allpool nimetatud raamatust on eriti huvitatud, kuid pole seda seni saanud, tehku oma soovid meile teatavaks.

- W. Anderson**, „Kalamehe ja tema naise“ muinasjutu tšeremissi teisend aastast 1894. 6 lk.
- M. J. Eisen**, Vikerkaar. 6 lk.
- E. Laugaste**, Die estnischen Vogelstimmendeutungen. (Eesti linnulaulude register saksa keeles.) 96 lk.
- E. Laugaste**, Peoleo-laulu suhteist. 15 lk.
- O. Loorits**, Kujutelmade ja motiivistiku päritolust ja vanadusest. 13 lk.
- O. Loorits**, Mulgimaa ohvrikohad. 97 lk.
- O. Loorits**, Sõjad eesti rahvatraditsioonis. 8 lk.
- O. Loorits**, Uku. 12 lk.
- O. Loorits**, Ülevaade rahvaluule ja usundi eri aladest. 16 lk.
- E. Norman**, Kurg kündmas. (Uurimus samanimelisest rahvalaulust.) 40 lk.
- L. Põdras**, Näiteid rahvalaulude motiivistiku arenguteedest. 21 lk.
- R. Põldmäe**, Rahvakultuurist, eriti rahva lõbutsemisvormidest Setumaal. 10 lk.
- R. Põldmäe**, Rahvaloomingu, eriti rahvatantsu arengust Ida-Harju rannikul. 24 lk.
- R. Põldmäe**, Rahvaluulekorjaja tööradadelt. 14 lk.
- R. Põldmäe**, Rootsi aja kajastus eesti rahvamälestustes. 11 lk.
- R. Põldmäe**, Üks haruldane tüüp eestikeelseist taevakirjadest. 9 lk.
- G. Ränk**, Muhulaste leedutuledest 8 lk.
- H. Tampere**, Eeslaulja ja koor setu rahvalaulude ettekandmisel. 29 lk.
- H. Tampere**, Eesti vana rahvalaulu rütmiprobleemist. 12 lk.
- H. Tampere**, Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismeetodist. 12 lk.
- H. Tampere**, Teksti muutus eesti rahvalaulude ettekandmisel. 16 lk.
- H. Tampere**, Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis. 16 lk.
- H. Tampere**, Le bourdonisme et ses développements dans le chant populaire de l'Estonie de Sud. (Prantsuskeelne ülevaade ühest rahvaviisitüübist.) 8 lk.
- R. Viidalepp**, Dr. O. Kallasest kui folkloristist. (Tema 70. sünnipäeva puhul.) 11 lk.
- R. Viidalepp**, Jakob Hurt — geniaalne rahvaluulekoguja. (Tema 100. sünnipäeva puhul.) 21 lk.

- R. Viidalepp**, Iseloomustavat Eesti ohvrikiividest. 47 lk.
R. Viidalepp, Läänemaa rahvaluule. 16 lk.
R. Viidalepp, Ühest suurjutustajast ja tema toodangust. 16 lk.
R. Viidalepp, „Targa rehealune“ kui Muhu pulmanali ja rahvants. 12 lk.
R. Viidebaum ja **O. Loorits**, Eesti rahvaluulekogude statistiline ülevaade. 27 lk.
R. Viidebaum, Isaisad kohtus. (Kohtukäimise ebausust.) 34 lk.
R. Viidebaum, Jakob Hurda kaastöolistest. 26 lk.

Rahvapärimate Selgitaja I. Nr. 1—7. 1936—1939. VIII + 248 lk.

Rahvapärimate Selgitaja II. Seni ilmunud nr. 1 (8) ja 2 (9). 1940—.

„Rahvapärimate Selgitaja“ saadetakse tasuta kõigile ERA tegevkaastöölisele. Selle hoolikas lugemine ja kasutamine kogumistöös on möödapääsematult vajaline.

Eesti Rahvaluule Arhiivi küsimuskavadest ja -lehtedest on eritrukendena saadaval järgmised:

- 1) Eesti Rahvaluule Arhiivi küsimuskava uemate rahvalaulude kohta. (Koostanud H. Tampere.) 1934. 8 lk.
- 2) Tööjuhiseid rahvamängude kogumiseks. (R. Viidalepp.) 1939. 8 lk.
- 3) Küsimusi öösisest karjahoidmisest. R. Viidalepp. Täiendatud äratrük „Rahvapärimate Selgitajast“ nr. 1, 1936.
- 4) Kiiged ja kiikumine. R. Viidalepp. Äratrük „Rahvapärimate Selgitajast“ nr. 1, 1936.
- 5) Küsimusi pulmakommetest. S. Lätt. Äratr. „Rahvap. Selgit.“ nr. 5, 1939.
- 6) Küsimusi mõistatustest. E. Normann. Äratr. „Rahvap. Selgit.“ nr. 6, 1939.
- 7) Küsimusi matmiskommetest. A. Raadla. Äratr. „Rahvap. Selgit.“ nr. 7, 1940.
- 8) Korjake kohamuistendeid! R. Viidalepp. Äratr. „Rahvap. Selgit.“ nr. 7, 1939.

Seerias „Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused“ ilmunud teostest (vt. viimane kaanekülge) võivad kaastöölised saada esijoones neid, mis ilmunud eesti keeles, vastavalt kaastöö suurusele.

EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TOIMET

1. **Oskar Loorits**, Das misshandelte und sich rächte. 90 lk. 1935.
2. **Walter Anderson**, Studien zur Wortsilbenstatistik in den estnischen Volkslieder. 232 lk. 1935.
3. **Oskar Loorits**, Pharaos Heer in der Volksüberlieferung I. VIII + 194 lk. 1935.
4. **Walter Anderson**, Zu Albert Wesselski's Angriffen auf die finnische folkloristische Forschungsmethode. 52 lk. 1935.
5. **Herbert Tampere**, Eesti rahvaviisiide antoloogia I (Anthologie der estnischen Volksweisen I). 152 lk. 1935.
6. **Oskar Loorits**, Some Notes on the Repertoire of the Estonian Folk-Tale. 29 lk. 1937.
7. **Walter Anderson**, Kettenbriefe in Estland. 23 lk. 1937.
8. **R. Pöldmäe — H. Tampere**, Valimik eesti rahvatantse (Auswahl estnischer Volkstänze). 188 lk. 1938.
9. **Oskar Loorits**, Gedanken-, Tat- und Worttabu bei den estnischen Fischern. 128 lk. 1939.
10. **Richard Viidalepp**, Valimik muistendeid koolide kogumisvõistluselt 1939 (A Selection of Popular Traditions Collected during a School-Competition in 1939). 40 + IV lk. 1939.
11. **Oskar Loorits**, Endis-eesti elu-olu I (Alttestnisches Leben und Weben I). 344 lk. 1939.
12. **Oskar Loorits**, Ununevast kultuurimiljööst (Aus verschollenem Kulturmilieu). 124 lk. 1940.
13. **Richard Viidalepp**, Tööjuhiseid rahvaluulekogujaile. 96 lk. 1940.
14. **Oskar Loorits**, Das sog. Weiberfest bei den Russen und Setukesen in Estland. 76 lk. 1940.

Herbert Tampere, Vana Kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I (Alte estnische Volkslieder aus dem Kirchspiel Kuusalu I). 504 lk. 1938.

A

10981

19625959